

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΥΡΙΑΚΟΥ
ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΤΙΣΣΑΣ
ΤΑΞΗ Α3

Φ Ι Λ Ι Α

Δ Ε Ν Ξ Ε Χ Ν Ω

ΛΕΥΚΩΣΙΑ 2000

ΦΙΛΙΑ

ΦΙΛΙΑ

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΕΒΧΝΩ

ΔΕΝ ΕΒΧΝΩ

**Για την εργασία αυτή
χρησιμοποιήθηκαν σαν πηγές**

- **Εγκυκλοπαίδειες**
- **Περιοδικά**
- **Εφημερίδες**
- **Αρχεία Φιλιωτών**
- **Αφηγήσεις Φιλιωτών**

**Ευχαριστώ θερμά όσους συνέβαλαν με οποιοδήποτε
τρόπο στην εκτέλεση της εργασίας αυτής.**

**Η έρευνα και η παρουσίαση έγινε από τη Χριστίνα
Κυριάκου, μαθήτρια της Α3 Τάξης του Γυμνασίου
Μακεδονίτισσας.**

**Τα ποιήματα ανήκουν στον Αργύρη
Χ΄ Μιχαήλ, μαθητή της Α3 Τάξης του Γυμνασίου
Μακεδονίτισσας και άλλους.**

**Η εργασία αυτή αφιερώνεται σε όλους τους Φιλιώτες που έλαβαν μέρος στους
αγώνες της πατρίδας και σε όλους τους Φιλιώτες που πέθαναν στην προσφυγιά με
τον πόνο και τον πόθο του γυρισμού στο χωριό τους.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΕΝΙΚΑ	10
2. ΙΣΤΟΡΙΑ	13
A. ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	13
ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΙΑ 5300 - 3800 π.Χ.	14
B. ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	14
ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΗ ΙΙ 2500 - 2300 π.Χ.	14
Γ. ΠΡΩΙΜΗ ΧΑΛΚΟΚΡΑΤΙΑ 2300 - 2100 π.Χ.	15
Δ. ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	15
Ε. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ	16
Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ	16
ΕΝΩΤΙΚΟ ΨΗΦΙΣΜΑ 1921	16
Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ	16
ΕΝΩΤΙΚΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ 1950	16
ΕΟΚΑ 1955 – 1960	16
ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΑΡΣΙΑ 1963 - 1964	17
ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ 1974	17
Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ	17
ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	19
Ανδρέας Μεττής	19
Χαράλαμπος Θεολόγου	20
Κυριάκος Ιωάννου Κοκκοφύτη	20
ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ 1974 - ΣΗΜΕΡΑ	21
ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΟΡΤΑΣΜΟΙ	21
ΑΝΤΙΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΑ ΦΙΛΙΩΤΩΝ	21
ΧΟΡΟΕΣΠΕΡΙΔΑ	22
ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ	23

ΘΟΙ ΦΙΛΙΑΣ	23
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ «ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ» ΦΙΛΙΑΣ	23
ΓΕΝΙΚΑ	23
ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ Θ.Ο.Ι.	23
Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ Θ.Ο.Ι.	24
ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ - Θ.Ο.Ι. «Άγιος Γεώργιος»	24
Θ.Ο.Ι. «ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ»	24
ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	25
ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ	26
Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ	26
ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΟ Θ.Ο.Ι. ΦΙΛΙΑΣ, ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΟΥ Δ.Σ.	26
ΑΛΛΕΣ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ	27
ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ	27
ΠΕΚΑ-ΑΝΕ	28
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ	28
ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ	28
ΤΟ ΝΕΟ ΟΙΚΗΜΑ	28
Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΑΝΤΑΡΣΙΑΣ ΤΟΥ '63	29
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ	29
ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ	30
ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΦΙΛΙΑ	30
3. ΟΝΟΜΑΣΙΑ	37
ΦΙΛΙΑ ή ΦΥΛΛΙΑ ή ΦΥΛΙΑ;	37
Α. ΦΙΛΙΑ με «ι» και ένα «λ»	37
Β. ΦΥΛΛΙΑ με «υ» και δύο «λλ»	38
Γ. ΦΥΛΙΑ με «υ» και ένα «λ»	38
ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΕΛΙΑΣ ΦΘΑΝΟΥΝ ΣΤΗ ΦΙΛΙΑ	38

4. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ – ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ	42
5. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ	46
6. ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ - ΘΡΗΣΚΕΙΑ	54
7. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ – ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ	60
Α. ΠΑΣΧΑ	60
Β. ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ	60
Γ. ΑΠΟΚΡΙΕΣ	61
Δ. ΠΕΜΠΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ	61
Ε. ΠΑΝΗΓΥΡΙ	61
ΣΤ. ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ	61
Ζ. ΓΑΜΟΣ	62
Η. ΚΗΔΕΙΑ	62
Θ. ΣΠΟΡΑ	62
Ι. ΘΕΡΟΣ	62
ΙΑ. ΦΑΓΗΤΑ	62
8. ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ	65
9. ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΙΛΙΑ	69
Α. ΓΡΑΜΜΑΤΑ	69
Β. ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΙΛΙΑ	73
10. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ – ΙΔΙΩΜΑΤΑ	76
11. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	79
12. ΠΟΘΟΣ ΓΙΑ ΛΕΥΤΕΡΙΑ	85

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1– ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑΤΑ ΦΙΛΙΑΣ	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 – Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ	99
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3 - «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ»	112

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Φ1. Πανοραμική άποψη της Φιλιάς (1994)	11
Φ2. Ο αρχαιολογικός χώρος Δράκος στη Φιλιά	35
Φ3. Φιλιώτες σκάβουν κατά τις ανασκαφές στο Δράκο	35
Φ4. Η πλατεία της Φιλιάς. Εκκλησία, καφενεία και πολλά σπίτια	43
Φ5. Το καφενείο της Εκκλησιάς	43
Φ6. Το καφενείο του Χατζηώρκου	44
Φ7. Το καφενείο του Γιακουμή	45
Φ8. Το σπίτι του Κυριάκου Κκιαγιά	47
Φ9. Φούρνος σε σπίτι στη Φιλιά	47
Φ10. Κλασσικό σπίτι στη Φιλιά	49
Φ11. Σπίτια στη Φιλιά	51
Φ12. Δρόμος που χρησιμοποιείται κι από ζώα.	52
Φ13. Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου βεβηλωμένη από τους τούρκους	56
Φ14. Η εκκλησία του Προφήτη Ηλία	57
Φ15. και Φ.16. Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου.....	58
Φ17. Τα φουρνούθκια στην πλατεία όπου ψηνόταν το περίφημο οφτόν της Φιλιάς	63
Φ18. Φιλιώτισσες κόβουν τραχανά	63
Φ19. Ο Κυριάκος Κκιαγιάς	66
Φ20. Η Παναγιώτα Κυριάκου Κκιαγιά	66
Φ21. Ο Κυριάκος Κρυάμυλος	67
Φ22. Ο Φιτσιώνας με τη βούρκα του βοσκού	67
Φ23. Το παλιό δημοτικό σχολείο της Φιλιάς	71
Φ24. Το καινούργιο δημοτικό σχολείο της Φιλιάς	72
Φ25. Βοσκός με τα πρόβατά του	81
Φ26. Το άρμεγμα	81
Φ27. Βόσκηση στους κάμπους της Φιλιάς	82
Φ28 Βοσκός παίζει «πιθκιαβλι» (φλογέρα)	82
Φ29. Το αλώνεμα και Φ30.	83
Φ30. Γαϊδούρι – το μεταφορικό μέσο της εποχής.....	83
Φ31. Από τις Αντικατοχικές Πορείες των Φιλιωτών.....	85

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Στη Φιλιά και οι τοίχοι έχουν ψυχή.
 Αυτοί κι αν έχουν.
 Αγωνιωδώς μας γνέφουν και μας
 προσκαλούν και μας προσμένουν.
 Σπίτια και καφενέδες κι εκκλησιές και σχολιά,
 μας καρτερούν για ν' ακούσουν τις φωνές μας.
 Ναι, ν' ακούσουν, γιατί και οι τοίχοι έχουν αυτιά.
 Ναι, και οι τοίχοι έχουν ψυχή.
 Μοιάζουν με πρόσωπα που γερνούν.
 Οι κρεμασμένοι γύψοι, σαν τις σοφές ρυτίδες.
 Τα παράθυρα κοιτάζουν μ' αγωνία.
 Και οι πόρτες κι οι καμάρες
 ανοίγουν το στόμα να μας μιλήσουν.
 Κι εμείς καρτερούμε την ώρα
 που θα σφίξουμε στην αγκαλιά μας
 τ' αγαπημένα αυτά πρόσωπα.
 Ναι, τους τοίχους των σπιτιών μας,
 των εκκλησιών και των σχολιών μας,
 καρτερούμε την ώρα να τους φιλήσουμε.
 Ναι, κύριοι,
 γιατί για μας και οι τοίχοι έχουν ψυχή.
 Αυτοί κι αν έχουν.
 Είναι κι αυτοί από χρώμα, όπως κι εμείς...

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

ΓΕΝΙΚΑ

Η **Φιλιά** είναι ένα αμιγές ελληνικό χωριό της επαρχίας Λευκωσίας, στο λεκανοπέδιο Μόρφου, περί τα 20 χιλιόμετρα δυτικά της πόλης της Λευκωσίας και 9 χιλιόμετρα από τη Μόρφου. Βρίσκεται στην κατεχόμενη από το 1974 από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής περιοχή της Κύπρου. Οι τούρκοι στην προσπάθειά τους να τουρκοποιήσουν όλα τα τοπωνύμια των κατεχόμενων περιοχών της Κύπρου, μετονόμασαν τη **Φιλιά** σε Serhatkoy, που σημαίνει “χωριό των συνόρων”, αφού βρίσκεται πάνω στη διαχωριστική γραμμή Απίλα.

Η **Φιλιά** είναι κτισμένη σε μέσο υψόμετρο 130 μέτρων. Το καμπίσιο τοπίο της είναι διαμελισμένο από τον ποταμό Οβγό, που ρέει στα βόρεια του χωριού.

Από γεωλογικής άποψης, στη διοικητική έκταση του χωριού κυριαρχούν οι αποθέσεις του σχηματισμού Αθαλάσσιας (ασβεστολιθικοί ψαμμίτες και άμμοι), οι αποθέσεις του σχηματισμού Λευκωσίας (ασβεστολιθικοί ψαμμίτες, κροκάλες και ψαμμιτικές μάργες), οι πρόσφατες αλλουβιακές αποθέσεις της Ολόκαινης γεωλογικής περιόδου, ο φλύσχος της Κυθρέας και οι αποθέσεις του σχηματισμού Λαπήθου (σειρά πελαγικών κιμωλιών, μαργών και ασβεστόλιθων). Πάνω στα πετρώματα αυτά αναπτύχθηκαν προσχλωσιγενή εδάφη, καφκάλλες, ξερορεντζίνες και ασβεστούχα εδάφη.

Η **Φιλιά** δέχεται μια χαμηλή ετήσια βροχόπτωση που κυμαίνεται περί τα 310 χιλιοστόμετρα. Όμως το χωριό βρίσκεται στην περιοχή του μεγαλύτερου και σημαντικότερου υδροφόρου στρώματος της Κύπρου, εκείνου της δυτικής Μεσαορίας ή Μόρφου. Στην περιοχή του είχαν ανορυχθεί, πριν από την τουρκική εισβολή του 1974, αρκετές διατρήσεις που συνέβαλαν στην άρδευση αρκετών εκτάσεων γης. Πάνω στα εύφορα εδάφη του χωριού καλλιεργούνταν πατάτες, καρότα, αγκινάρες κ.α. καθώς και ελιές, πορτοκάλια κ.λ.π.

Αρκετά ανεπτυγμένη πριν από την εισβολή ήταν και η κτηνοτροφία του χωριού. Το 1973 εκτρέφονταν 1362 πρόβατα, 1429 κατσίκες, 71 αγελάδες και 10735 πουλερικά.

Από συγκοινωνιακής άποψης, η **Φιλιά** συνδέεται στα ανατολικά με το χωριό Γερόλακκος (περί τα 15 χμ.) και μέσω του με την πόλη της Λευκωσίας και στα δυτικά με το χωριό Μάσσαρι (περί το 1,5 χμ.) και μέσω του με την κωμόπολη της Μόρφου. Συνδέεται επίσης με χωματοδρόμους με τα χωριά Κυρά, Αυλώνα και Σκυλλούρα. Πρόσφατα οι τούρκοι κατασκεύασαν νέο αυτοκινητόδρομο που συνδέει τη Λευκωσία (τουρκοκρατούμενο μέρος) με τη Μόρφου, ο οποίος διέρχεται από τη **Φιλιά**.

Το χωριό γνώρισε συνεχή πληθυσμιακή αύξηση από το 1881 μέχρι το 1974. Το 1981 οι κάτοικοί του ήσαν 153 που αυξήθηκαν στους 185 το 1891, στους 220 το 1901, στους 314 το 1911, στους 355 το 1921, στους 365 το 1931, στους 505 το 1946, στους 731 το 1960, στους 1042 το 1973 και στους 1300 το 1974.

Οι Φιλιώτες έχουν διατηρήσει μέχρι σήμερα ένα από τα πιο ευγενικά χαρακτηριστικά του Ελληνισμού, την φιλοξενία. Την φιλοξενία αυτή οι Φιλιώτες την παίρνουν μαζί τους όπου πάνε. Σαν τη φιλοξενία της Φιλιάς δεν υπάρχει πουθενά αλλού. Οι Φιλιώτες αγαπούν τη Φιλιά, τη λατρεύουν και ονειρεύονται πολύ σύντομα να επιστρέψουν εκεί.

ΠΑΝΟΡΑΜΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Φ.1 Πανοραμική άποψη της Φιλιάς

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Δέσαμε σε μπόγο τις μνήμες μας
και φύγαμε σε άλλα μέρη
για τη ζωή.
Σκύψαμε και φιλήσαμε το χώμα μας,
το ποτισμένο με τον ιδρώτα
και με το αίμα μας.
Αφήσαμε με ευλάβεια στη γη μας
ένα κομμάτι της καρδιάς μας
με πόνο.
Και με στραμμένο το κεφάλι μας πίσω,
οδοιπορήσαμε μ' ελπίδα
στο άγνωστο.
Ας το μάθουν οι βάρβαροι
ότι στη γη μας κτυπά
η καρδιά μας
και πως δεν έχει κρίκελα
η Φιλιά για να την πάρουν
να φύγουνε.

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

2. ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα μέχρι σήμερα γενικά αρχαιολογικά και ανασκαφικά δεδομένα από το στενό συνοριακό περιβάλλον της **Φιλιάς** μαρτυρούν ότι στην τοποθεσία **Δράκος** του χωριού αναπτύχθηκαν δύο σημαντικοί προϊστορικοί συνοικισμοί.

A. ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ο σπουδαιότερος οικισμός που έχει ανακαλυφθεί μέχρι σήμερα είναι της Χοιροκοιτίας γνωστός ως “πολιτισμός της Χοιροκοιτίας” (Νεολιθική ΙΑ, 5800- 5250 π.Χ.). Στις γνώσεις μας για τη χρονολόγηση της νεολιθικής περιόδου υπήρχε ως τελευταία ένα κενό 1500 χρόνων. Πρόσφατες ανασκαφές 1965 - 1970 **στη Φιλιά - Δράκος Α**, αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον των αρχαιολόγων για τη μελέτη του νεολιθικού πολιτισμού.

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΙΑ 5300 - 3800 π.Χ.

Η παλαιότερη φάση Νεολιθική ΙΑ (οικισμός Χοιροκοιτίας), χαρακτηρίζεται από πλήρη ανυπαρξία κεραμικής και από τη χρησιμοποίηση του λίθου για την κατασκευή αγγείων και εργαλείων. Γραπτή κεραμική εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά την περίοδο Νεολιθική ΙΒ στη **Φιλιά - Δράκος Α**, στην οποία ανακαλύφθηκαν τοπικά εργαστήρια γραπτής κεραμικής.

Ο αρχαιότερος συνοικισμός ανασκάφηκε τμηματικά μεταξύ των ετών 1965 και 1970 από τη Βρετανική Αρχαιολογική Αποστολή του Πανεπιστημίου του Μπίρμιγγαμ και του Εδιμβούργου υπό τη διεύθυνση του καθηγητή T. Watkins. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά πορίσματα των Βρετανών αρχαιολόγων τα αποκαλυφθέντα οικιστικά κατάλοιπα του συνοικισμού αυτού χρονολογούνται από το 5300 μέχρι το 3800 περίπου π.Χ. και αντιπροσωπεύονται από τρεις διαδοχικές πολιτιστικές φάσεις, που εντάσσονται στην Κεραμική Νεολιθική περίοδο. Η πρώτη φάση παραλληλίζεται με τον πολιτισμό του συνοικισμού στο Αγρίδι του Δαλιού, η δεύτερη με την τελευταία φάση του πολιτισμού στο συνοικισμό του Τρουλιού και η τρίτη φάση με τον πολιτισμό των παρόμοιων νεολιθικών συνοικισμών στον Άγιο Επίκτητο και στη Σωτήρα.

Τα κατάλοιπα των κατοικιών στο **Δράκο της Φιλιάς** φαίνεται να αποτελούσαν μικρό οικιστικό σύνολο γεωργοκτηνοτρόφων. Οι κατοικίες που ανήκουν στην πρώτη και δεύτερη φάση του συνοικισμού ήταν απροσδιόριστου σχήματος. Οι κατοικίες όμως της τρίτης φάσης είχαν ακανόνιστο τετραγωνικό ή ορθογωνικό σχήμα με στρογγυλεμένες γωνίες και οι τοίχοι τους ήταν λιθόκτιστοι στο κάτω μέρος και πλινθόκτιστοι στο πάνω μέρος. Οι στέγες τους υπολογίζεται ότι ήταν επίπεδες, καμωμένες από καλάμια και ξύλα, επενδυμένες με παχύ, συμπαγές στρώμα πηλού και στηριγμένες σ' ένα κεντρικό πάσσαλο, στερεωμένο στο γήινο δάπεδο, που έφερε κυκλικές εστίες και χαμηλά έδρανα. Στο νότιο και δυτικό τμήμα του συνοικισμού αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα οχυρωματικού τοίχου και μια τάφος, πλάτους 2 μέτρων και βάθους 1,5 μέτρου, που ανήκουν στην αρχική φάση. Στη δεύτερη φάση του συνοικισμού, τα οχυρωματικά αυτά έργα καταστράφηκαν και οι κατοικίες επεκτάθηκαν πολύ πιο πέρα απ' αυτά. Οι ταφές των νεκρών γίνονταν σε ειδικό χώρο πολύ κοντά στο συνοικισμό. Σ' ένα από τους τάφους, που είναι αβαθές ορθογώνιο όρυγμα, βρέθηκε ένας σκελετός σε συνεσταλμένη στάση, χωρίς κτερίσματα.

Εκτός από την ομοιογένεια του καθημερινού τρόπου ζωής, της οικιακής αρχιτεκτονικής, των ταφικών εθίμων και του συστήματος οχύρωσης, τα λίθινα αγροτικά εργαλεία και τα οικιακά σκεύη καθώς και τα βιοτεχνικά είδη του **Δράκου της Φιλιάς**, τόσο στην ποιότητα όσο και στην τεχνική κατασκευή, είναι πανομοιότυπα με εκείνα των νεολιθικών συνοικισμών στη Σωτήρα και τον Άγιο Επίκτητο. Από το είδος, τον αριθμό, την ποικιλία και την ποιότητα των αγροτικών εργαλείων και των οικιακών σκευών φαίνεται καθαρά ότι οι κύριες ασχολίες των κατοίκων της μικρής αυτής κοινότητας ήταν η γεωργία, η βοσκή αιγοπροβάτων, η εκτροφή χοίρων και η βιοτεχνία. Το κυνήγι κατατάσσεται στις δευτερεύουσες, ευκαιριακές ασχολίες τους. Τα διάφορα αυτά ευρήματα αντιπροσωπεύονται από λίθινες αξίνες, τριπτήρες, κόπανους, πυριτολιθικές λεπίδες, κύπελλα και άλλα είδη οικιακών σκευών. Μερικά μικρά διάτρητα περιάρπια από στεατίτη και οστέινα δείγματα καρφίδων και ψήφων περιδεραιών είναι επιπρόσθετες σαφείς αποδείξεις εξελιγμένης μικροτεχνίας και καλαισθησίας. Τα περισσότερα από τα αγροτικά εργαλεία ακολουθούν στους τύπους την προκεραμική νεολιθική παράδοση και ο σκληρός γκριζόμαυρος ανδρεσίτης είναι το βασικό υλικό για την κατασκευή τους.

Τα πρώιμα δείγματα αγγειοπλαστικής περιλαμβάνουν μερικά όστρακα, τα οποία χαρακτηρίζονται από μια χονδροειδή και ατημέλητη κατασκευή με καταφανή την άγνοια στην τεχνική της τέλειας όπτησης. Η ακόσμητη επιφάνειά τους είναι καμένη και μαυρισμένη και ο πηλός σχεδόν ακατέργαστος και άψητος. Στα ανώτερα στρώματα του συνοικισμού βρέθηκαν και τα πρώτα δείγματα κεραμικών οστράκων με την χαρακτηριστική ερυθρωπή ή καστανή διακόσμηση πάνω στη λευκή επιφάνεια του αγγείου, που χρονολογούνται στις αρχές της πέμπτης χιλιετίας π.Χ. Στα ίδια όστρακα βρέθηκαν επίσης και μερικά όστρακα με τη χαρακτηριστική “**ΚΤΕΝΙΣΤΗ**” διακόσμηση.

B. ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Κάποιο φυσικό αίτιο, ίσως σεισμός, επέφερε το τέλος της Χαλκολιθικής I περιόδου. Ακολούθησε καινούρια πολιτιστική φάση, η Χαλκολιθική II που υπήρξε σύντομη και δεν είναι καλά τεκμηριωμένη.

ΧΑΛΚΟΛΙΘΙΚΗ II 2500 - 2300 Π.χ.

Ο δεύτερος προϊστορικός συνοικισμός στην ίδια τοποθεσία της **Φιλιάς**, ο λεγόμενος **Δράκος Β'** εντάσσεται στην τελευταία φάση της Χαλκολιθικής περιόδου (2900 – 2500 π.Χ.). Οι ανασκαφές στο συνοικισμό αυτό έγιναν σε πολύ μικρή κλίμακα το 1943 από το Τμήμα Αρχαιοτήτων, υπό τη διεύθυνση του Πορφύριου Δίκαιου. Τα ελάχιστα δείγματα των κατοικιών που ανακαλύφθηκαν, παρουσιάζουν κτυπητές ομοιότητες με τις κατοικίες των συνοικισμών της ίδιας περιόδου που βρέθηκαν στην τοποθεσία Άγιος Γεώργιος του χωριού Αμπελικού. Οι κατοικίες αυτές συνεχίζουν την αρχιτεκτονική παράδοση των προγενέστερων νεολιθικών κατοικιών με τα λιθόκτιστα θεμέλια και τα γήινα επίπεδα δάπεδα. Πάνω στα δάπεδα των κατοικιών βρέθηκαν αρκετά κεραμικά όστρακα, λίθινα αγροτικά εργαλεία, οικιακά σκεύη και βιοτεχνικά είδη, που περιλαμβάνουν αξίνες, κόπανους, τριπτήρες και διάφορα άλλα αντικείμενα οικιακού εξοπλισμού, που χαρακτηρίζουν την τελευταία φάση της Χαλκολιθικής περιόδου. Τα κεραμικά όστρακα ανήκουν σε ερυθρά και μελανά στιλπνά αγγεία, σε λευκά ερυθροβαφή αγγεία και σε αγγεία με μελανό επίχρισμα και “**ΚΤΕΝΙΣΤΗ**” διακόσμηση. Η προέλευση των προτύπων των αγγείων με μελανό επίχρισμα και “**ΚΤΕΝΙΣΤΗ**” διακόσμηση πιθανό να είναι από τη νοτιοδυτική περιοχή της Μικράς Ασίας, γιατί παρόμοια αγγεία βρέθηκαν και στην Ταρσό. Η

περιοχή του χωριού **Φιλιά** είχε κατοικηθεί κατά τα αρχαιότατα Προϊστορικά χρόνια, όπως μαρτυρεί ο αξιόλογος αρχαιολογικός χώρος που βρίσκεται στη τοποθεσία **Δράκος** του χωριού. Μάλιστα τα κινητά ευρήματα που έχουν έλθει στο φως (ιδίως αγγειοπλαστική) έχουν μεγάλη αρχαιολογική σημασία.

Γ. ΠΡΩΙΜΗ ΧΑΛΚΟΚΡΑΤΙΑ 2300 - 2100 π.Χ.

Ενώ για τη νεολιθική και τη χαλκολιθική περίοδο ανασκαφές έφεραν στο φως οικισμούς και χρήσιμες πληροφορίες για τον τρόπο ζωής των προϊστορικών Κυπρίων, από την περίοδο της Πρώιμης Χαλκοκρατίας δεν γνωρίζουμε τίποτα σχεδόν για τους οικισμούς. Η πρώιμη αυτή φάση έχει χαρακτηριστική κεραμική με κύριο εκπρόσωπο τις ερυθροσιλβωτές πρόχους με επίπεδη βάση και λοξότμητο στόμιο. Ο χώρος που έδωσε για πρώτη φορά την κεραμική αυτή είναι η νεκρόπολη της **Φιλιάς** (Λαξιά του Κάσινου) στις ανασκαφές του 1942 - 1943 που έγιναν από τον Κύπριο αρχαιολόγο Πορφύριο Δίκαιο. Η πολιτιστική αυτή φάση της Πρώιμης Χαλκοκρατίας I είναι γνωστή ως "**Πολιτισμός της Φιλιάς**" και επεκτάθηκε και σε άλλα μέρη της Κύπρου.

Βρέθηκαν μελανόχριστα κτενιστά αγγεία καθώς και χάλκινα εργαλεία και όπλα. Η κεραμική της **Φιλιάς** παρουσιάζει κοινά σημεία με την κεραμική του Ικονίου στη Μικρά Ασία. Όταν συνδεθεί αυτό με την καταστροφή που έφερε το τέλος της Πρώιμης Χαλκοκρατίας στη Μικρά Ασία και που οδήγησε πολλούς Μικρασιάτες πρόσφυγες στην κοιλάδα του Οβγού ποταμού, γεννιέται μια απορία κατά πόσο "**ο πολιτισμός της Φιλιάς**" αποτελεί πρώιμη χρονολογική φάση ή επιτόπια εξέλιξη πολιτισμού.

Ένα συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί αβίαστα από την πορεία της προϊστορικής **Φιλιάς** είναι ότι υπάρχει μια συνέχεια της ζωής και του πολιτισμού της από την Νεολιθική IB 5250 π.Χ., συνεχίζεται κατά την Χαλκολιθική II 2500 - 2300 π.Χ. και χωρίς καμιά διακοπή κατά την Πρώιμη Χαλκοκρατία 2300 - 2100 π.Χ. Η Πρώιμη Χαλκοκρατία I έδωσε θαυμαστή τεχνοτροπία στα αγγεία γι' αυτό και η φράση αυτή δίκαια ονομάστηκε από τους αρχαιολόγους ως "**Πολιτισμός της Φιλιάς**".

Δ. ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1300 μ.Χ.

Μέχρι πρόσφατα τείναμε να πιστέψουμε ότι η **Φιλιά** δεν αναφέρεται καθόλου σε μεσαιωνικές πηγές και έτσι υπήρχε ένα κενό στην ιστορία του χωριού. Όμως τελικά ανακαλύφθηκε ότι η **Φιλιά** αναφέρεται σε χειρόγραφο του 1300 μ.Χ. σύμφωνα με το οποίο στην "Ζωοκατωκοπιά" ήλθε ο ποταμός από "**τα Φιλιά**" και έγινε πλημμύρα. Πέρα από την αναφορά αυτή που αποδεικνύει τελικά ότι η **Φιλιά** υπήρχε και στο μεσαίωνα, δεν έχουμε υπ' όψη άλλες αναφορές για το χωριό για τα παλιά χρόνια. Εν πάσει περιπτώσει εκτιμάται ότι η περιοχή θα πρέπει να ήταν πάντοτε κατοικημένη, γιατί είναι πλούσια σε νερά. Εξάλλου, παλιά ερείπια από εκκλησίες που υπάρχουν στη **Φιλιά** μαρτυρούν ότι το χωριό ήταν κατοικημένο.

Φωτογραφίες μερικών από τα αρχαιολογικά ευρήματα στο **Δράκο** της **Φιλιάς** παρατίθενται στο Παράρτημα 3. Αρχαιολογικά ευρήματα από τη **Φιλιά** βρίσκονται τόσο στο Κυπριακό Αρχαιολογικό Μουσείο όσο και σε πολλά άλλα μουσεία σ' όλο τον κόσμο όπως

του Λονδίνου και της Νέας Υόρκης, καθώς επίσης και σε πολλές ιδιωτικές συλλογές. Δυστυχώς δεν έλειψαν και οι επιτήδειοι (ντόπιοι και ξένοι) που εκμεταλλεύτηκαν για δικό τους κέρδος τους αρχαιολογικούς θησαυρούς της **Φιλιάς**.

Ε. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Οι **Φιλιώτες** έχουν δώσει το παρόν τους σε όλους τους εθνικούς αγώνες γι' αυτό και η **Φιλιά** ονομάζεται "**Ηρωϊκή**".

Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συμμετείχαν οι ακόλουθοι **Φιλιώτες**: Χατζηθεόδωρος Κεμανετζής, Χ΄Πετρής Χατζηχριστοδούλου, Χ΄Γιώργος Χ΄Σοφοκλέους, Γιαννακός Χ΄Σπύρου, Γεώργιος Γεωργιάδης κ.ά.

ΕΝΩΤΙΚΟ ΨΗΦΙΣΜΑ 1921

Το 1921 οι **Φιλιώτες**, με ευκαιρία τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την κήρυξη της Επανάστασης του 1821, υπέγραψαν ψήφισμα για Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Το ψήφισμα αυτό στάλθηκε στις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Μεγάλης Βρετανίας. Το ψήφισμα αυτό μαζί με το ψήφισμα του 1930 παρατίθενται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.

Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συμμετείχαν 19 **Φιλιώτες**. Οι τέσσερις εξ αυτών πήγαν εκτός Κύπρου. Στο μέτωπο πήγαν οι Σολωμός Μίκης, Ανδρέας Τσοούλας, Ανδρέας Τσαγγάρης, Σολωμός Σώας και Νίκος Θεοδώρου (συνελήφθη αιχμάλωτος).

ΕΝΩΤΙΚΟ ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ 1950

Τον Ιανουάριο του 1950 σύσσωμοι οι **Φιλιώτες** υπογράφουν το Ενωτικό Δημοψήφισμα αξιώνοντας την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τα ονόματα των **Φιλιωτών** που υπέγραψαν το ενωτικό δημοψήφισμα φαίνονται στο ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.

ΕΟΚΑ 1955 – 1960

Κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ η συμμετοχή των **Φιλιωτών** ήταν μαζική μέχρι του σημείου που μπορούμε να πούμε, χωρίς υπερβολή, ότι μέχρι το τέλος του αγώνα όλοι σχεδόν οι **Φιλιώτες** ήταν μέλη της Οργάνωσης, ενώ όσοι δεν ήταν βοήθησαν με κάθε τρόπο τον αγώνα. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά, ο καθένας με το δικό του τρόπο αγωνίστηκαν για την πατρίδα. Καταζητούμενοι **Φιλιώτες** έφυγαν αντάρτες στα βουνά. Κατασκευάστηκαν κρησφύγετα για να κρύβονται τόσο **Φιλιώτες** όσο και καταζητούμενοι από άλλα χωριά. Πολλές ενέδρες εναντίον του Άγγλου κατακτητή εκτελέστηκαν από τους **Φιλιώτες**. Πολλοί απ' αυτούς συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν.

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΑΡΣΙΑ 1963 - 1964

Κατά τη διάρκεια της τούρκικης ανταρσίας του 1963 η **Φιλιά** συγκρότησε δύο λόχους εθελοντών που αριθμούσαν πέραν των 100 ατόμων. Αν λάβουμε υπόψη ότι τα άτομα που συμμετείχαν στους λόχους είχαν ηλικία από 18 μέχρι 35 χρόνων και ότι οι κάτοικοι του χωριού τότε ήταν λιγότεροι από 1000 (731 στην απογραφή του 1961) αυτό σημαίνει ότι ουσιαστικά όλοι οι **Φιλιώτες** συνέβαλαν ενεργά στον αγώνα εναντίον της τουρκικής ανταρσίας. Οι λόχοι της **Φιλιάς** έλαβαν μέρος σε πολλές μάχες από τον Πενταδάκτυλο μέχρι και την Πάφο (Δίκωμο, Πάφος, Μανσούρα, Κόκκινα κ.α.)

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΙΣΒΟΛΗ 1974

Στον πόλεμο του 1974 η **Φιλιά** είχε ένα νεκρό τον Χριστάκη Αποστολίδη (Ρωμηός) και τρεις αγνοούμενους. Κατά την περίοδο μεταξύ πρώτης και δεύτερης εισβολής στη **Φιλιά** φιλοξενήθηκαν, με τη γνωστή φιλοξενία των **Φιλιωτών**, δεκάδες χιλιάδες πολίτες που είχαν ήδη χάσει τα σπίτια τους. Τελικά, στις 17 Αυγούστου του 1974, μετά από σκληρή μάχη ο εισβολέας κατέλαβε το χωριό.

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΑΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

Αφήγηση του Ταξίαρχου ε.α Ρηγίνου Σαμαρά

Από καιρό ένιωθα επιτακτική την ανάγκη να αναφερθώ στο θάνατο και τη θυσία του Χρήστου Αποστολίδη σαν ελάχιστο δείγμα τιμής, εκτίμησης και θαυμασμού, που στα δεκαεννέα του χρόνια κατέγραψε με τη λεβεντιά του άλλη μια σελίδα τόλμης και ελληνικής αρετής. Γόνος αγωνιστών του απελευθερωτικού αγώνα 1955-59 και γαλουχημένος με τα νάματα της φυλής, σκλάβωνε τους πάντες με το ήθος και τη συμπεριφορά του σε κάθε εκδήλωση.

Τα γεγονότα του 1974 τον βρίσκουν να υπηρετεί το στρατιωτικό του, στο λόχο διοικήσεως της Δευτέρας Ανωτέρας Τακτικής Διοίκησης, του οποίου ο υποφαινόμενος ετύγγανε διοικητής. Για τις ικανότητες και το υψηλό αίσθημα ευθύνης που τον διέκριναν στην εκτέλεση των καθηκόντων του, σύντομα προάγεται σε υποδεκανέα, βαθμός που αποτελεί ηθική αμοιβή και απονέμεται μόνο σε άξιους και πειθαρχημένους στρατιώτες.

Με την έναρξη των επιχειρήσεων στις 20 Ιουλίου 1974 ο υποδεκανέας Χρήστος Αποστολίδης αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου την παρακολούθηση της επιστράτευσης, επειδή ο αρμόδιος Αξιωματικός μετατίθεται σε επιστρατευθείσα Μονάδα που ανέλαβε δράση στην περιοχή του Πενταδάκτυλου. Προσπαθεί με όλες του τις δυνάμεις να φέρει σε πέρας το σοβαρό έργο που του έχει ανατεθεί και κάτω από τις δυσμενείς και αντίξοες συνθήκες που τα δεδομένα της εποχής είχαν δημιουργήσει. Αγωνιά για τους γνωστούς και φίλους του που βρίσκονται στα διάφορα μέτωπα και τον βλέπεις να χαίρεται όταν ακούει ευχάριστα πολεμικά ανακοινωθέντα.

Δευτέρα 22 Ιουλίου 1974 και ώρα 11:30 το πρωί. Η διαταγή μας έρχεται τηλεφωνικά: “Λοχαγέ, πάρε μερικούς στρατιώτες και πήγαινε στο τουρκοκυπριακό χωριό ΕΛΗΑ για να συμμορφώσεις κάποιο τρελό που πυροβολεί τους αστυνομικούς μας.” Αυτά ήταν τα ακριβή

λόγια του Συνταγματάρχη που τηλεφωνούσε από τον Αστυνομικό Σταθμό Καλού Χωριού Λεύκας. Σύμφωνα με τις μέχρι τότε πληροφορίες της 2ας Ανωτέρας Τακτικής Διοίκησης και τις πληροφορίες από τα πολεμικά ανακοινωθέντα όλοι γνωρίζαμε ότι τα χωριά ΑΓΚΟΛΕΜΙ-ΕΛΗΑ και ΚΑΖΙΒΕΡΑ κατελήφθησαν από δικά μας τμήματα την νύκτα της 20ης Ιουλίου 1974. Ως εκ τούτου η αποστολή που μας ανετέθη θεωρήθηκε σαν μια απλή ενέργεια ενίσχυσης των αστυνομικών οργάνων που υποτίθεται είχαν αναλάβει τη φρούρηση των καταληφθέντων τουρκοκυπριακών χωριών.

Διέταξα τον Επιλοχία του Λόχου να συγκεντρώσει μερικούς εθελοντές από τους στρατιώτες του Λόχου κληρωτούς ή έφεδρους. Όταν μου ανεφέρθη εκτέλεση και πήγα να βεβαιωθώ, με έκπληξη αντίκρισα στην πρώτη σειρά των συγκεντρωθέντων τον υποδεκανέα Χρήστο Αποστολίδη που είχε αφήσει το γραφείο του και την εργασία του και δήλωσε εθελοντής. “Γιατί Αποστολίδη έφυγες από το γραφείο σου;” τον ρωτώ με ύφος επιβλητικό. “Μα κύριε Λοχαγέ”, μου απαντά με το θάρρος που τον διέκρινε, “δύο μέρες οι περισσότεροι από τους συνάδελφους μου πολεμούν τους Τούρκους εισβολείς και εγώ θα παραμείνω περιορισμένος στους τέσσερις τοίχους του γραφείου μου σαν γυναικούλα;” “Εντάξει Αποστολίδη όταν γυρίσουμε με το καλό θέλω να με ρωτάς προτού προβαίνεις σε οποιαδήποτε ενέργεια”, του ξαναλέω και τον βλέπω να σκύβει στεναχωρημένος το κεφάλι. Ταυτόχρονα επιβιβάζεται σ’ ένα από τα λαντρόβερ που θα μας μετέφερε στον τόπο προορισμού μας.

Με τρία λαντρόβερ μεταφερθήκαμε στην παρυφή του χωριού ΕΛΗΑ. Για λόγους προληπτικούς και πιθανόν με φώτιση θεική, διέταξα την αποβίβαση όλων από τα λαντρόβερ. Το χωριό φαινόταν εγκαταλειμμένο και οι φωνές του τουρκοκύπριου από το Αγκολέμι, που πήρα μαζί μας για διερμηνέα, δεν έβρισκαν καμία ανταπόκριση. Ενώ προχωρούσαμε και αφού περάσαμε μερικά σπίτια άκουσα τον Αποστολίδη να φωνάζει κάτι στο διπλανό του και να ρίχνει τους πρώτους πυροβολισμούς. Την ίδια στιγμή δεχθήκαμε καταγιστικά πυρά αυτομάτων όπλων από τρία διαφορετικά σημεία. **Ο Αποστολίδης πέφτει νεκρός κτυπημένος κατάστηθα από ριπή αυτόματου όπλου και λίγα μέτρα μακριά μου.** Άλλος στρατιώτης, που αυθόρμητα τρέχει να τον βοηθήσει, πέφτει κι αυτός θανάσιμα τραυματισμένος πάνω στο νεκρό σώμα του Αποστολίδη.

Η κατάσταση εξελίσσεται δραματικά και αναπάντεχα. Η διαπίστωση ότι πέσαμε σε παγίδα και είχαμε εγκλωβιστεί στα πυρά των τούρκων ήταν πλέον δεδομένη. Οι τούρκοι της ΕΛΗΑΣ είχαν επανασυγκροτηθεί και μας κτυπούσαν λυσσασμένα. Θα μας έσωζε μόνο η ενίσχυση με άλλα τμήματα και η υποστήριξη με πυρά βαρέων όπλων. Μετά από σύντομη εκτίμηση της κατάστασης έδωσα εντολή για διασπορά και κάλυψη πάση θυσία στα εγκαταλειμμένα σπίτια και στις εδαφικές εξάρσεις που προσφερόντουσαν και να γίνεται οικονομία στα πυρομαχικά. Αφού εντόπισα τα σημεία από τα οποία δεχόμασταν πυρά, διέταξα να βάλλονται προκειμένου να εξασφαλίσουμε τη μετάβαση αγγελιοφόρου που θα μετέφερε το μήνυμα για ενίσχυσή μας, στο διοικητή 2ας Ανωτέρας Τακτικής Διοίκησης.

Τρεις και πλέον ώρες αναμέναμε με αγωνία και με τη ψυχή στο στόμα. Τα ελάχιστα πυρομαχικά που είχαμε μαζί μας άρχισαν να εξαντλούνται κι όλοι αρχίσαμε να ανησυχούμε ότι σύντομα θα είχαμε το τελειωτικό κτύπημα των Τούρκων. Για καλή μας τύχη και θείας πρόνοιας βούληση, την όλη κατάσταση που περιήλθαμε, πληροφορείται ο διοικητής πυροβολαρχίας της 183 ΜΠΠ και χωρίς καμιά διαταγή και με δική του πρωτοβουλία αποστέλλει παρατηρητή για να κατευθύνει τα πυρά της πυροβολαρχίας του για την υποστήριξή μας.

Με την υποστήριξη του πυροβολικού και την ενίσχυση που λίγο αργότερα είχε αφιχθεί πετύχαμε τον απεγκλωβισμό μας και την παράδοση των τούρκων μαχητών της ΕΛΗΑΣ με όλο τους τον οπλισμό. Τέσσερα πολυβόλα 0.30, δύο οπλοπολυβόλα τύπου ΜΠΡΕΝ και πολλά αυτόματα διαφόρων τύπων ήταν μεταξύ 162 στρατιωτικών όπλων που παραδόθηκαν, ενώ σε εμάς είχε δοθεί διαταγή να συμμορφώσουμε κάποιο τουρκοκύπριο τρελό που επαναστάτησε. Αυτό είναι ένα μόνο δείγμα της κατάστασης και της σύγχυσης που επικρατούσε στους κόλπους της τότε στρατιωτικής ηγεσίας του νησιού και κατά τη διάρκεια της τουρκικής εισβολής του 1974. Ο απολογισμός απωλειών στη μάχη που διεξήχθη στην ΕΛΗΑ εκτός από το θάνατο του Χρήστου Αποστολίδη, ήταν άλλοι τρεις νεκροί, τρεις σοβαρά τραυματισμένοι και πέντε ελαφρότερα, μεταξύ των οποίων και ο υποφαινόμενος.

Παρά ταύτα και ανεξάρτητα από τα λάθη και όλη την έκβαση-κατάληξη που είχαν οι επιχειρήσεις του 1974, ο θάνατος του Χρήστου Αποστολίδη και των άλλων παλικαριών λαμπρύνει τη νεότερη ιστορία και αποτελεί φωτεινό παράδειγμα αλτρουισμού και αυτοθυσίας. Οι γονείς που τους γαλούχησαν με τα νάματα της φυλής και τους εμφύσησαν την προγονική αρετή της θυσίας του ατόμου στο βωμό της ελευθερίας ας είναι υπερήφανοι για τη θυσία τους.”

ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Ανθυπολοχαγός πυροβολικού **Ανδρέας Μεττής**

Ο ανθυπολοχαγός Ανδρέας Μεττής γεννήθηκε το 1950 στη Φιλιά και αφού τέλειωσε το Δημοτικό Σχολείο του χωριού του φοίτησε στη συνέχεια στην Εμπορική Σχολή Λευκωσίας.

Μετά την αποφοίτηση του κατετάγη στην Εθνική Φρουρά στο Πυροβολικό. Μετά τη βασική του εκπαίδευση επιλέγηκε ως αξιωματικός και στάλθηκε στην Ελλάδα για το αρχικό στάδιο της εκπαίδευσης και στη συνέχεια επέστρεψε στην Κύπρο όπου υπηρέτησε στο Πυροβολικό ως δόκιμος έφεδρος αξιωματικός. Αφού τέλειωσε τη θητεία του αποστρατεύθηκε με το βαθμό του ανθυπολοχαγού. Στην ιδιωτική του ζωή εργάστηκε στις επιχειρήσεις του Φώτου Φωτιάδη. Κατά την τουρκική εισβολή του 1974 υπηρετεί ως έφεδρος αξιωματικός στην Κερύνεια και συγκεκριμένα στον τόπο αποβιβάσεως των τουρκικών στρατευμάτων. Αφού πολέμησε εκεί, η Μονάδα του αναδιπλώθηκε αργότερα στην οροσειρά του Πενταδάκτυλου και εκεί παρέμεινε μέχρι και τη δεύτερη φάση των επιχειρήσεων των τούρκων.

Μετά την αναδίπλωση του στρατού μας, ομάδα από δώδεκα άνδρες και αξιωματικό τον Ανδρέα δεν ειδοποιήθηκαν και παρέμειναν αποκομμένοι στην περιοχή που έλεγχαν οι τούρκοι στρατιώτες, χωρίς να το γνωρίζουν.

Ξεκίνησαν προς τα νότια και κοντά στο χωριό Καπούτι ήλθαν αντιμέτωποι με τούρκους στρατιώτες οι οποίοι τους διέταξαν να παραδοθούν. Όμως, αντί να παραδοθούν προτίμησαν να πυροβολήσουν και από εκείνη τη στιγμή είχαν διασκορπιστεί. Οι δέκα από αυτούς κατόρθωσαν να επιστρέψουν στις ελεύθερες περιοχές, οι δε δυο, μεταξύ των οποίων και ο Ανδρέας, δεν επέστρεψαν και αγνοείται η τύχη τους.

Χαράλαμπος Θεολόγου

Ο Χαράλαμπος Θεολόγου γεννήθηκε στις 10 Φεβρουαρίου του 1942 στην Κυρά Μόρφου. Φοίτησε στο Δημοτικό σχολείο του χωριού του και στη συνέχεια ακολούθησε το επάγγελμα του οικοδόμου.

Στο στρατό υπηρέτησε από το 1960 και απολύθηκε το 1963. Το 1963 με την εκδήλωση της τουρκικής ανταρσίας, έλαβε μέρος στις μάχες της Τηλλυρίας γράφοντας μαζί με τους υπόλοιπους Κύπριους στρατιώτες το ηρωικό εκείνο έπος.

Το 1969 νυμφεύθηκε τη Θεογνωσία Κωνσταντίνου Θεολόγου και από τότε κατοικούσε στη Φιλιά, απ' όπου κατάγεται η γυναίκα του. απέκτησε τρία παιδιά, μία θυγατέρα και δύο αγόρια, την Ελισάβετ, το Γιώργο και τον Κωνσταντίνο.

Η τουρκική εισβολή του 1974 βρήκε και τον Χαράλαμπο Θεολόγου στο καθήκον, όπως όλους τους άρρενες που υπηρέτησαν ή που υπηρετούσαν ήδη στο στρατό. Στη διάρκεια της τουρκικής εισβολής υπηρετούσε στο 251 Τάγμα Πεζικού που είχε έδρα την Κερύνεια και από τις 5 Αυγούστου αγνοείται η τύχη του ενώ βρισκόταν σε εντεταλμένη αποστολή στη Λάπηθο.

Κυριάκος Ιωάννου Κοκκοφύτη

Ο Κυριάκος Ιωάννου Κοκκοφύτη γεννήθηκε στη Φιλιά στις 15 Ιουνίου 1923. Καταγόταν από πολυμελή οικογένεια και με πολλές στερήσεις κατόρθωσε να φοιτήσει στο Γυμνάσιο Σιλβέστρου Μόρφου όπου αποφοίτησε το 1940.

Αμέσως μετά εγγράφηκε στην αστυνομική δύναμη Κύπρου. Στη συνέχεια νυμφεύθηκε με τη Λούλα Γιαννακού με την οποία απέκτησε πέντε παιδιά, τέσσερα αγόρια και μία θυγατέρα.

Δυστυχώς η ατυχία άρχισε να κτυπά από πολύ νωρίς την οικογένειά του και τον Αύγουστο του 1961 χάνει τον πρωτότοκο του γιο του Φοίβο σε ηλικία 15 χρόνων.

Υπηρέτησε σε πάρα πολλούς αστυνομικούς σταθμούς και καταδιώχθηκε άγρια από το αγγλικό αποικιακό καθεστώς διότι ήταν γνωστός για τα πατριωτικά του αισθήματα, την απέραντη αγάπη του για την Ελλάδα και για την Ένωση, και γι' αυτά τα ιδανικά και τον φλογερό πατριωτισμό είναι που χάθηκε το 1974 υπηρετώντας το καθήκον του και τον ιερό του σκοπό.

Δυο φορές αναστάλθηκε η προαγωγή του και υποβιβάσθηκε επί αγγλοκρατίας διότι φιλοξενούσε αντάρτες της ΕΟΚΑ στο σπίτι του στην Πάχνα όπου υπηρετούσε. Άπειρες φορές διέσπασε τον αγγλικό κλοιό και φυγάδευσε αγωνιστές σώζοντας τους τη ζωή για να συνεχίσουν τον ιερό αγώνα για τη λευτεριά και την αποτίναξη του αγγλικού ζυγού.

Κατά τις αποφράδες ημέρες του 1974 το καθήκον τον βρήκε να υπηρετεί ως υπεύθυνος σταθμάρχης λοχίας του αστυνομικού σταθμού Κυθρέας. Στις 14 Αυγούστου,

όταν ο Απίλας ξεκινούσε τη δεύτερη εισβολή, η Κυθρέα με τους 6000 κάτοικους της φιλοξενούσε άλλους τόσους που είχαν προσφυγοποιηθεί από την Κερύνεια κατά την πρώτη εισβολή. Τα αεροπλάνα σφυροκοπούσαν ανηλεώς το χωριό που ήταν στην πρώτη γραμμή αντιπαράταξης, οι οβίδες των κανονιών και των τανκ είχαν μετατρέψει την Κυθρέα σε μια κόλαση πυρός.

Ο άμαχος πληθυσμός αλαφιασμένος έτρεχε να σωθεί ή προσπαθούσε να βρει κάποιο μέσο για να διαφύγει. Ο αγνός ιδεολόγος και αγωνιστής Κυριάκος με τη βοήθεια των συναδέλφων του, περίπου δέκα αστυνομικών, δεν εγκατέλειψε το καθήκον του. Σταματούσαν όλα τα αυτοκίνητα, φορτηγά, λεωφορεία ιδιωτικά και πάσης φύσεως οχήματα και τα γέμιζαν με κόσμο ασφυκτικά ώστε να σώσουν όσο το δυνατό περισσότερους. Μάνες, παιδιά, γέροντες, χιλιάδες σώθηκαν. Ωσπου έφθασαν τα τανκ σε ακτίνα βολής και άρχισαν να τους σφυροκοπούν. Τότε διέταξε όλους τους αστυνομικούς να εγκαταλείψουν την περιοχή και αυτός έμεινε τελευταίος χωρίς αυτοκίνητο, χωρίς τίποτα, παρά μόνο με τα πόδια και την φλογερή καρδιά του.

“Πηγαίνετε στην ευχή του Θεού” ήταν οι τελευταίες λέξεις που τον άκουσαν να λέει. Έκτοτε αγνοείται η τύχη του.

ΠΡΟΣΦΥΓΙΑ 1974 - ΣΗΜΕΡΑ

Μετά την εισβολή του 1974 οι **Φιλιώτες** διασκορπίστηκαν σε όλες τις γωνιές της Κύπρου αλλά και της Γής. Δεν παύουν όμως να διατηρούν τους δεσμούς τους που τους θυμίζουν το κατεχόμενο χωριό τους. Συνδετικός τους κρίκος το Σωματείο του χωριού, το **ΘΟΙ Φιλιάς**, που υπήρχε και στο κατεχόμενο χωριό, το ιστορικό **ΘΟΙ** που γαλούχησε και εξακολουθεί να γαλουχεί τους κατοίκους της κοινότητας και ιδιαίτερα τους νέους με τα εθνοθηρησκευτικά ιδεώδη. Το **ΘΟΙ** μετά από ολιγόχρονη αδράνεια επαναδραστηριοποιήθηκε το 1985. Οι μαζικές εκδηλώσεις που διοργανώνει, το καθιστούν αξιολύγιστο, γιατί παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει το κάθε προσφυγικό σωματείο, κατάφερε να εμπνεύσει σε όλους τους κατοίκους της κοινότητας την ομοψυχία στον κοινό αγώνα. Μερικές από τις εκδηλώσεις του **ΘΟΙ Φιλιάς** είναι:

ΕΘΝΙΚΟΙ ΕΟΡΤΑΣΜΟΙ

Με την ευκαιρία των εθνικών επετείων της 25^{ης} Μαρτίου, της 1^{ης} Απριλίου και της 28^{ης} Οκτωβρίου πραγματοποιούνται λαμπροί εορτασμοί. Επίσης αντιπροσωπεία του Σωματείου λαμβάνει μέρος στις παρελάσεις στη Λευκωσία.

ΑΝΤΙΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΑ ΦΙΛΙΩΤΩΝ

Αποκορύφωμα των εκδηλώσεων αποτελούν οι αντικατοχικές εκδηλώσεις μνήμης και αγώνα των **Φιλιωτών** που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τη μαζική πορεία προς το κατεχόμενο χωριό. Της πορείας προηγείται Θεία Λειτουργία και Δέηση για την ανεύρεση των αγνοουμένων και επιστροφή των προσφύγων καθώς επίσης και μνημόσυνο πεσόντων στη τουρκική εισβολή και όλων των θανόντων στην προσφυγιά **Φιλιωτών**. Στο χώρο της εκδήλωσης μεταφέρεται φλόγα από τα Φυλακισμένα Μνήματα και τον Τύμβο της Μακεδονίτισσας.

Με πόνο ψυχής οι **Φιλιώτες** μαζεύονται γύρω στις 20 Ιουλίου κάθε χρόνο στην Περιστερώνα έτοιμοι να ξεκινήσουν για το κατεχόμενο χωριό τους, την αγιασμένη και ποτισμένη με τον ιδρώτα και το αίμα γη της **Φιλιάς**. Η καρδιά τους δονείται στους παλμούς της επιστροφής και φλογίζεται από τον πόθο να πατήσουν την κατεχόμενη γη τους. Ν' αγγίξουν το χώμα τους και να ψηλαφίσουν τους τοίχους των σπιτιών τους. Ν' αγκαλιάσουν τις κολώνες τους και να φιλήσουν το ξωπόρτι. Να μπουν στην εκκλησία του Αη Γιώργη και του Προφήτη Ηλία να λειτουργηθούν και ν' ανάψουν κεριά στη χάρη τους. Να σεργιανίσουν στους δρόμους και στους αγρούς του χωριού, εκεί που καθημερινά διαδραματίζονται τα όνειρά τους. Εκεί που καθημερινά σεργιανίζει η ψυχή και το είναι τους. Βροντοφωνάζουν για ν' ακουστεί η φωνή τους απ' άκρη σ' άκρη, πως η **Φιλιά** ήταν, είναι και θα παραμείνει για πάντα ελληνική. Επίσης, στις 19 Ιουλίου γίνεται εσπερινός και πανηγυρής του Προφήτη Ηλία, πολιούχου Αγίου των **Φιλιωτών**.

Με τις αντικατοχικές εκδηλώσεις οι **Φιλιώτες** θέλουν να δώσουν το μήνυμα της ανυποχώρητης διεκδίκησης του αναφαίρετου δικαιώματος για απελευθέρωση και επιστροφή. Θέλουν να θυμίσουν πως η απελευθέρωση της πατρίδας μας είναι πρώτα δική μας υπόθεση και μετά των οποιωνδήποτε άλλων γιατί ο καθένας από μας επωμίζεται το βάρος του χρέους για την ελευθερία. Είκοσι έξι χρόνια καρτερίας, εμπαιγμού, απογοήτευσης και εξευτελισμών είναι πολλά. Οι τούρκοι συνεχίζουν να βεβηλώνουν τα ιερά και τα όσιά μας, να κλέβουν και να κατακρατούν παράνομα τη γη και τις περιουσίες μας, να εξευτελίζουν την αξιοπρέπειά μας.

Οι **Φιλιώτες** δεν είναι διατεθειμένοι να παραμείνουν απαθείς θεατές των οδυνηρών εξελίξεων. Αντιδρούν αποφασιστικά για να ανακόψουν την καταστροφική πορεία στην οποία εδώ και χρόνια κατηφορίζουμε και καλούν όλους λαό και ηγεσία να συνειδητοποιήσουν το χρέος τους. Οι **Φιλιώτες** είναι οι πρώτοι που προσέφυγαν ομαδικά στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο εναντίον της Τουρκίας για την παράνομη κατακράτηση της γης, των σπιτιών και των περιουσιών τους από τα στρατεύματα κατοχής. Στόχος της προσφυγής των **Φιλιωτών** είναι η ενίσχυση των καταγγελιών εναντίον της Τουρκίας, αλλά και η διεκδίκηση με ακόμα ένα τρόπο του δικαίου των προσφύγων.

Χωρίς καμιά δόση υπερβολής, εκείνο που καθιστά σήμερα περήφανους τους **Φιλιώτες** είναι ο δυναμισμός και η αγωνιστικότητά τους που πάντοτε είχαν και η έμπρακτη προσπάθειά τους να πάρουν την τύχη τους στα χέρια τους. Μπορεί να μην έχουν επιτύχει ακόμη τον αντικειμενικό τους σκοπό, αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία. Εκείνο που έχει σημασία είναι ότι πιστεύουν στον αγώνα τους και προπάντων ότι μια μέρα, με τη δική τους αγωνιστική συμβολή και προπάντων με την αγωνιστικότητα που τους χαρακτηρίζει μπορούν να επιτύχουν το στόχο τους.

ΧΟΡΟΕΣΠΕΡΙΔΑ

Με εξαιρετική επιτυχία γίνεται κάθε χρόνο η χοροεσπερίδα στην οποία η συμμετοχή των **Φιλιωτών** είναι μαζική.

ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Οι **Φιλιώτες**, μέσω του Σωματείου τους, οργανώνουν και πολλές άλλες εκδηλώσεις όπως Αη Βασίλη για τα παιδιά την ημέρα της Πρωτοχρονιάς, τσάι γυναικών κ.τ.λ. Επίσης συμμετέχουν σε εκδηλώσεις που οργανώνουν άλλα Σωματεία. Αξιοσημείωτη είναι η παρουσία του Σωματείου και της κοινότητας στα μέσα ενημέρωσης, εφημερίδες, περιοδικά, ραδιόφωνο και τηλεοπτικές εκπομπές.

ΘΟΙ ΦΙΛΙΑΣ

Το ΘΟΙ **Φιλιάς** ήταν, είναι και θα είναι η καρδιά και οι πνεύμονες του χωριού. Για το λόγο αυτό αξίζει να αναφερθούμε λίγο στην ιστορία του.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ “ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ” ΦΙΛΙΑΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Συμπληρώνονται φέτος 48 ολόκληρα χρόνια από τότε που ιδρύθηκε το Θρησκευτικό Ορθόδοξο Ίδρυμα (Θ.Ο.Ι.) **Φιλιάς**, το σωματείο που κράτησε ζωντανή την ιστορία και τις παραδόσεις του χωριού και δημιούργησε άρρηκτους θεσμούς ανάμεσα στους **Φιλιώτες** και ιδιαίτερα στους νέους. Το Θ.Ο.Ι ήταν για τη **Φιλιά** φάρος εθνικός και θρησκευτικός που φώτιζε τα βήματά των **Φιλιωτών**. Το Θ.Ο.Ι. ήταν ο ενοποιητικός παράγοντας της Φιλιάς. Ήταν το φυτώριο των αγωνιστών της ΕΟΚΑ και το ορμητήριο της δράσης τους. Ήταν το φυτώριο και το ορμητήριο 100 περίπου εθελοντών που στελέχωσαν τους λόχους που δημιουργήθηκαν κατά την τουρκική ανταρσία του 1963. Το Θ.Ο.Ι. ήταν ο πνευματικός καθοδηγητής και τροφοδότης της νεολαίας μας. Το Θ.Ο.Ι. ήταν και εξακολουθεί να παραμένει η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ της **Φιλιάς**.

ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ Θ.Ο.Ι.

Πριν την ίδρυση του Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** υπήρχαν και λειτουργούσαν κατά καιρούς στην κοινότητα άλλες δύο οργανώσεις: το “Αναγνωστήριο” και η Αγροτική Τοπική Ένωση (ΑΤΕ)-ΠΕΚ (Παναγροτική Ένωση Κύπρου) που ιδρύθηκε το 1943. Οι δύο αυτές οργανώσεις, πέρα από τους ειδικότερους στόχους που εξυπηρετούσαν, είχαν μεταξύ άλλων και ένα κοινό στοιχείο: Την καλλιέργεια του εθνικού φρονητισμού και την πιστή προσήλωση των συγχωριανών στον προαιώνιο πόθο, την Ένωση της Κύπρου με τη μητέρα Ελλάδα.

Οι ειδικότεροι στόχοι των δύο αυτών οργανώσεων ήταν του μεν Αναγνωστηρίου, η πνευματική καλλιέργεια των **Φιλιωτών**, της δε ΑΤΕ-ΠΕΚ, η συσπείρωση των αγροτών για την αντιμετώπιση των πολλαπλών προβλημάτων τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Φιλιά ήταν κατ’ εξοχήν γεωργική περιοχή και το κύριο εισόδημα των κατοίκων της προερχόταν, σχεδόν αποκλειστικά, από τη γεωργία. Και τα δύο αυτά σωματεία στεγάζονταν στο χώρο όπου στεγαζόταν αργότερα το Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς**, που ήταν περιουσία της εκκλησίας.

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ Θ.Ο.Ι.

Πέρα από την παρουσία και δραστηριοποίηση των δύο αυτών οργανώσεων στην κοινότητα, οι οποίες εκ της φύσεως τους έδιναν περισσότερη έμφαση, το μεν Αναγνωστήριο στην ανάγνωση βιβλίων για την πνευματική καλλιέργεια των κατοίκων, η δε ΑΤΕ-ΠΕΚ στην ενασχόληση με τα πολλαπλά προβλήματα των γεωργών, παρουσιάστηκε η ανάγκη ύπαρξης ενός νέου σωματείου που θα μπορούσε να αναπτύξει πολλαπλές δραστηριότητες και να ενεργοποιήσει το σύνολο της κοινότητας και ειδικότερα τη νεολαία.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ - Θ.Ο.Ι. “Άγιος Γεώργιος”

Μετά το Ενωτικό Δημοψήφισμα της 15ης Ιανουαρίου 1950, κατά το οποίο σύσσωμη η Φιλιά και μηδενός εξαιρουμένου ψήφισε υπέρ της Ενώσεως, λόγω του κλίματος που επικρατούσε σ’ ολόκληρη την Κύπρο, άρχισαν οι πρώτες προσπάθειες για ίδρυση στη Φιλιά Θρησκευτικού Ορθόδοξου Ιδρύματος (Θ.Ο.Ι.) Πράγματι, λίγους μήνες μετά το Ενωτικό Δημοψήφισμα, ιδρύθηκε σωματείο με την επωνυμία Θρησκευτικό Ορθόδοξο Ίδρυμα “Άγιος Γεώργιος” Φιλιάς και αναρτήθηκε στο οίκημα, το οποίο στέγαζε τις άλλες δυο οργανώσεις, πινακίδα με την επωνυμία του νέου σωματείου. Όμως η πρώτη αυτή προσπάθεια δεν έφερε το ποθούμενο αποτέλεσμα, γιατί μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα το σωματείο αδρανοποιήθηκε και ουσιαστικά δεν υπήρχε.

Θ.Ο.Ι. “Προφήτης Ηλίας”

Τον Ιανουάριο του 1952 και συγκεκριμένα κατά την ημέρα των Φώτων, ερρίφθη η ιδέα επαναδημιουργίας του σωματείου και άρχισαν να εγγράφονται τα πρώτα μέλη που θα αποτελούσαν και τα ιδρυτικά μέλη του σωματείου. Δεν άργησε να συμπληρωθεί ο αριθμός των μελών που απαιτείτο για την ίδρυση του σωματείου και έτσι στις 9 Μαρτίου του 1952 πραγματοποιήθηκε η ιδρυτική συνέλευση με την παρουσία 22 μελών. Η νέα επωνυμία του σωματείου είναι “**Θρησκευτικό Ορθόδοξο Ίδρυμα Προφήτης Ηλίας Φιλιάς**” και η ίδρυση του εγκρίθηκε από την Ιερά Μητρόπολη Κερύνειας στην οποία υπαγόταν τότε η Φιλιά.

Η ιδρυτική συνέλευση εξέλεξε και την πρώτη πενταμελή επιτροπή την οποία αποτελούσαν οι πιο κάτω:

Γιώργος Χατζηδαμιανού	: Πρόεδρος
Πέτρος Χατζηκώστα	: Γραμματέας
Λοΐζος Χατζησάββα	: Ταμίας
Γιάννης Αποστολίδης	: Εισπράκτορας
Ιωάννης Οικονομίδης	: Μέλος

Το σωματείο στεγάστηκε στον ίδιο χώρο που στεγάζονταν παλιά τα άλλα σωματεία της κοινότητας. Το οίκημα βρισκόταν στην πλατεία του χωριού. Ήταν τότε ένα παλιό, πλινθόκτιστο σπίτι, περιουσία της εκκλησίας του χωριού. Δίπλα από το οίκημα βρισκόταν ο ελιόμυλος της εκκλησίας και στο πίσω μέρος ένας άλλος χώρος που χρησιμοποιείτο στάβλος για τα ζώα των ξένων που επισκέπτονταν το χωριό. Και οι τρεις αυτοί χώροι, δηλαδή το οίκημα του σωματείου, ο ελιόμυλος και ο στάβλος βρισκόνταν στον ίδιο χώρο όπου κτίστηκε αργότερα το νέο οίκημα του σωματείου.

Το νέο σωματείο, μέσα σε λίγους μόνο μήνες από τότε που ερρίφθη η ιδέα για την ίδρυσή του, αποτελούσε πια πραγματικότητα. Το Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς**, από τις πρώτες κιόλας ημέρες της ιδρύσεώς του, έκανε ζωντανή την παρουσία του στην κοινότητα, και από τότε μέχρι σήμερα, ήταν και είναι το πιο ζωντανό και δραστήριο σωματείο της **Φιλιάς**. Η πρώτη επιτροπή άρχισε από την πρώτη στιγμή της εκλογής τη δραστηριοποίησή της, βασικά προς δύο τομείς:

α) στην εγγραφή μελών

β) στον προγραμματισμό εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων με στόχο να κεντρίσει το ενδιαφέρον των μελών και **Φιλιωτών** γενικότερα και ιδιαίτερα των νέων προς την εξυπηρέτηση των σκοπών του σωματείου.

Το δικαίωμα εγγραφής του μέλους ορίστηκε σε ένα σελίνι (πέντε σεντ) και η ετήσια συνδρομή στο μισό σελίνι. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τον πρώτο κιόλας καιρό υπήρξε ζωηρό ενδιαφέρον των **Φιλιωτών**, οι οποίοι πύκνωσαν τις τάξεις του σωματείου.

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Από τις πρώτες κιόλας μέρες της ιδρύσεως του σωματείου εξασφαλίστηκαν βιβλία από διάφορες πηγές μία εκ των οποίων ήταν και η Μητρόπολη Κερύνειας ή αγοράστηκαν από το σωματείο και δημιουργήθηκε βιβλιοθήκη, η οποία συνέβαλε στην πνευματική καλλιέργεια των συγχωριανών. Το οίκημα κοσμήθηκε επίσης με πορτραίτα ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης.

Στις 24 Μαρτίου του 1952, δηλαδή μόνο 15 μέρες μετά την ίδρυση του Θ.Ο.Ι., έγινε εορτασμός της εθνικής επετείου της Ελληνικής Επανάστασης. Η εκδήλωση περιλάμβανε δοξολογία στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου της κοινότητας που έγινε το απόγευμα και ακολούθως παρέλαση με προπομπό τη σημαία προς το οίκημα του σωματείου, όπου συνεχίστηκε ο εορτασμός με πατριωτικά τραγούδια που έψαλλαν οι ψάλτες της εκκλησίας και χορωδία που αποτελείτο από μέλη του σωματείου και απαγγελίες ποιημάτων. Τον πανηγυρικό της ημέρας εκφώνησε ο Ιωάννης Οικονομίδης, μέλος του διοικητικού συμβουλίου του Θ.Ο.Ι. Παρόμοιος εορτασμός έγινε επίσης και στις 28 Οκτωβρίου του ίδιου έτους.

Τον Ιούνιο του 1952 το Σωματείο διοργάνωσε τριήμερη εκδρομή στα μοναστήρια του Αγίου Νεοφύτου, του Κύκκου και στο Τρόδος. Στις 2 Φεβρουαρίου του 1953, εορτή της Υπαπαντής του Κυρίου, το Θ.Ο.Ι. διοργάνωσε εκδρομή - περίπατο στον Άγιο Γεώργιο το Ρηγάτη, μια εκκλησία που βρίσκεται τρία περίπου μίλια βόρεια της **Φιλιάς**. Το πρόγραμμα περιλάμβανε εκκλησιασμό και κατόπιν διασκέδαση στην ύπαιθρο. Τη Θεία Λειτουργία τέλεσε ο ιερέας της κοινότητας Κυράς Παπά Ανδρέας Νικολάου.

Η διοργάνωση των εθνικών επετείων της 25ης Μαρτίου και της 28ης Οκτωβρίου και μετά τον αγώνα της ΕΟΚΑ η επέτειος της ενάρξεως του Απελευθερωτικού Αγώνα την 1^η Απριλίου, έγιναν θεσμός που διατηρήθηκε από το Θ.Ο.Ι. με θρησκευτική ευλάβεια μέχρι σήμερα με εξαίρεση τα πρώτα χρόνια της επαναδραστηριοποίησης του Σωματείου μας στην προσφυγιά. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εορτασμοί αυτοί τελούνταν με ιδιαίτερη λαμπρότητα και χρόνο με το χρόνο γίνονταν πιο λαμπροί. Σημαντικό επίσης στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι στις εκδηλώσεις αυτές του σωματείου παρευρισκόταν σύσσωμη η κοινότητα η οποία κατέκλυζε την πλατεία του χωριού.

Από τον δεύτερο χρόνο της ιδρύσεως του σωματείου, κατά τον εορτασμό της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου καθιερώθηκε ένας νέος θεσμός, ο οποίος τηρήθηκε μέχρι το 1974. Τα μέλη του Σωματείου ανέβαζαν θεατρικά έργα (δράματα) τα οποία αναφέρονταν φυσικά στην Ελληνική Επανάσταση και μετέφεραν στο κοινό το πνεύμα της ηρωικής εκείνης εποχής. Τα δράματα, που προσέλκυαν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον του κοινού, ανεβάζονταν με ιδιαίτερη προσοχή και δινόταν σημασία στην κάθε λεπτομέρεια, ώστε να εξυπηρετήσουν το σκοπό τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι για να ανεβαστεί ένα δράμα γίνονταν πρόβες πολλούς μήνες προηγουμένως. Η ενδυμασία των μελών, που υποδύονταν τους ρόλους ήταν επίσης κατάλληλη, όπως π.χ. φουστάνελες, γιλέκα κλπ, τα οποία το σωματείο είτε προμηθευόταν από το θίασο της Λευκωσίας, είτε τα έραβαν γυναίκες από τη **Φιλιά**. Σημειώνουμε ότι αρχικά τους γυναικείους ρόλους δεν υποδύονταν γυναίκες αλλά άνδρες μέλη του Σωματείου. Το πρώτο δράμα που ανεβάστηκε από το Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** είχε όνομα “Ο Αθανάσιος Διάκος”.

Προετοιμασία του Αγώνα της ΕΟΚΑ

Οι πλούσιες δραστηριότητες του Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** και κυρίως οι εθνικές και θρησκευτικές προετοιμασαν το έδαφος για τη συμμετοχή των **Φιλιωτών** στον αγώνα της ΕΟΚΑ. Μέχρι το τέλος του αγώνα οι **Φιλιώτες** ήταν στην συντριπτική τους πλειοψηφία μέλη της ΕΟΚΑ, ενώ εκείνοι που δεν άνηκαν στην οργάνωση συμμετείχαν και βοηθούσαν με κάθε τρόπο τον Αγώνα.

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΕΟΚΑ

Κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ το Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** υπήρξε φυτώριο των αγωνιστών αφού όλα τα μέλη της Οργάνωσης προέρχονταν από το Θ.Ο.Ι. Σ’ αυτό συνέλαβε κυρίως η κατάλληλη υποδομή που δημιούργησε το Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** πριν τον αγώνα με τις δραστηριότητες του και το εθνικό έργο το οποίο επιτελούσε.

Πριν ακόμα αρχίσει ο αγώνας της ΕΟΚΑ, μέλη του Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** ορκίζονται στην Οργάνωση και αναλαμβάνουν να δημιουργήσουν ομάδα της ΕΟΚΑ στη Φιλιά. Συγκεκριμένα τα πρώτα μέλη της ΕΟΚΑ στη **Φιλιά** που ανέλαβαν να οργανώσουν την κοινότητα ήταν οι Ιωάννης Αποστολίδης ως ομαδάρχης και Γεώργιος Χατζηδαμιανού. Αμέσως μετά την ορκωμοσία τους, λίγες μέρες πριν αρχίσει ο αγώνας της ΕΟΚΑ, ορκίστηκαν στη συνέχεια τα πρώτα μέλη, τα οποία ήταν οι Ανδρέας Πέτρου, Τρύφων Γεωργίου, Λοίζος Χατζησάββα, Παναγιώτης Μαυρίδης και Ανδρέας Χριστοφή από το Μάσσαρι. Λίγους μήνες αργότερα άρχισαν να ορκίζονται και άλλοι **Φιλιώτες** στην ΕΟΚΑ και να πυκνώνουν κυριολεκτικά τις τάξεις της οργάνωσης, ενώ η ενεργός συμπάρασταση και με κάθε τρόπο βοήθεια των υπολοίπων που δεν ανήκαν στην ΕΟΚΑ ήταν πολύ χαρακτηριστική για τη **Φιλιά** και προ πάντων συγκινητική.

Έρευνες στο Θ.Ο.Ι. Φιλιάς, σύλληψη του Δ.Σ.

Η 17^η Οκτωβρίου 1955 υπήρξε ιστορική για το Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς** και ενδεικτική για τη συμβολή του στην ΕΟΚΑ.. Την ημέρα αυτή, με αφορμή τη ρίψη χειροβομβίδας στη Φιλιά κοντά στο σχολείο της κοινότητας εναντίον αστυνομικής περιπόλου, οι Άγγλοι έκαναν καταστροφικές έρευνες στο οίκημα του σωματείου. Η λέξη “ληλασία” ίσως δεν είναι αρκετή να αποδώσει το μέγεθος της καταστροφής και της μανίας με την οποία οι Άγγλοι

κατακτητές προσπαθούσαν να βρουν κάτι το “ενοχοποιητικό” για το σωματείο. Τα πορτραίτα των ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης πετάγονταν με μανία από τους Άγγλους και έσπαζαν στο δάπεδο, έσπασαν τη βιβλιοθήκη, ξέσκιζαν και πέταγαν τα βιβλία κ.ά.

Παρά την εξονυχιστική έρευνα όμως, δε βρήκαν τίποτα που να ενοχοποιούσε το σωματείο. Εν τούτοις συνέλαβαν τα τέσσερα από τα πέντε μέλη της επιτροπής του σωματείου, οι οποίοι ήταν οι Πέτρος Χατζηκώστα, Λοΐζος Χατζησάββα, Ιωάννης Οικονομίδης και Ανδρέας Πέτρου. Στις 19 Οκτωβρίου συνέλαβαν επίσης το Γιώργο Χατζηδαμιανού. Τα τέσσερα μέλη του σωματείου κρατήθηκαν στη Λεύκα για οχτώ μέρες και απολύθηκαν, ενώ ο Χατζηδαμιανού κρατήθηκε για δεκαπέντε μέρες στην Ομορφίτα, αργότερα στο Φρούριο της Κερύνειας και στη συνέχεια στα κρατητήρια της Κοκκινοτριμιθιάς μέχρι τις 29.2.1956. Στις 30.11.1955 μετά από έρευνες στο πίσω μέρος του σωματείου, στο χώρο του στάβλου, βρήκαν φυλλάδια της ΕΟΚΑ τα οποία στρέφονταν εναντίον του Δικαστή Σω και συνέλαβαν το Γραμματέα του Σωματείου Πέτρο Χατζηκώστα, τον οποίο κράτησαν για δυο μέρες στη Λεύκα και στη συνέχεια στην Ομορφίτα.

Άλλες συλλήψεις

Στις 30.5.1956 οι Άγγλοι μετά από προδοσία βρήκαν οπλισμό στη **Φιλιά** και συνέλαβαν τα μέλη του Θ.Ο.Ι. Ανδρέα Πέτρου, Τρύφωνα Γεωργίου και Ανδρέα Χριστοφή από το Μάσσαρι, καθώς επίσης και τους Γρηγόρη Σολωμού και Ιωάννη Μασώνο από την Αυλώνα. Οι τέσσερις, εκτός του Γρηγόρη Σολωμού, οδηγήθηκαν σε δίκη και παρ’ όλων ότι η ποινή που προοριζόταν σε τέτοια περίπτωση ήταν ο θάνατος, εντούτοις για μια τυχαία συγκυρία καταδικάστηκαν σε δεκαπενταετή φυλάκιση και κρατήθηκαν στις Κεντρικές Φυλακές μέχρι το τέλος του Αγώνα. Ο λόγος που δεν καταδικάστηκαν σε θάνατο ήταν ότι τρεις Άγγλοι στρατιώτες που τους συνέλαβαν πέθαναν στο Τρόοδος όταν οι Άγγλοι στις προσπάθειες τους να ανεύρουν το Διγενή έβαλαν φωτιά, αλλά ο αέρας φύσηξε εναντίον τους και κήκαν ζωντανοί αρκετοί Άγγλοι στρατιώτες, μεταξύ των οποίων και οι εν λόγω τρεις. Έτσι στο δικαστήριο δεν υπήρχε μαρτυρία που να “ενοχοποιεί” τους συλληφθέντες για το “έγκλημά” τους, αλλά παρ’ όλη την έλλειψη μαρτυρίας και την απουσία ενοχοποιητικών στοιχείων αντί να αθωωθούν οι κατηγορούμενοι, όπως προβλέπεται σε τέτοιες περιπτώσεις σύμφωνα με τη νομική αρχή “εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορούμενου”, καταδικάστηκαν σε δεκαπενταετή φυλάκιση. Ο Γρηγόρης Σολωμού κρατήθηκε στα κρατητήρια μέχρι το τέλος του αγώνα.

ΑΝΤΑΡΤΙΚΟ

Από την ομάδα της **Φιλιάς** ανέβηκαν εθελοντικά στο αντάρτικο της ΕΟΚΑ την 1.2.1956 ο Λοΐζος Χατζησάββας και ο Λοΐζος Τούμπας από το Μάσσαρι. Και οι δύο συνελήφθησαν και αν και αδίκαστοι, κρατήθηκαν στις Κεντρικές Φυλακές μέχρι το τέλος του αγώνα. Στη **Φιλιά** υπήρχαν κρησφύγετα σε σπίτια μελών του Θ.Ο.Ι., στα οποία φιλοξενήθηκαν σωρεία ανταρτών, μεταξύ των οποίων οι ήρωες του Απελευθερωτικού μας Αγώνα Σάββας Ροσιόδης και Ανδρέας Κάρυος. Στις 3.4.1957 καταζητείται από τους Άγγλους ο Γεώργιος Χατζηδαμιανού και αναγκάζεται στη συνέχεια να ανεβεί αντάρτης στα βουνά και στη συνέχεια επικηρύσσεται με το ποσό των 5000 λιρών. Ως αντάρτης διέτελεσε υποτομεάρχης της ΕΟΚΑ στον υποτομέα της περιοχής Ορεινής μέχρι τη λήξη του αγώνα της ΕΟΚΑ.

Σημαντική επίσης υπήρξε η δράση του Ανδρέα Παναγιώτου, μέλους του Θ.Ο.Ι., ο οποίος έδρασε όχι με την ομάδα της **Φιλιάς**, αλλά με ομάδα της Λευκωσίας. Ορκίστηκε στην ΕΟΚΑ πριν την έναρξη του Αγώνα και ανέλαβε ομαδάρχη εκτελεστικού των ομάδων Λευκωσίας. Στις 28 Απριλίου 1955, τελειόφοιτος μαθητής του Παγκυπρίου Γυμνασίου, συνελήφθη μαζί με άλλους συμμαθητές του γιατί διάνειμαν φυλλάδια της ΕΟΚΑ. Κρατήθηκε για πέντε μέρες και αφέθηκε ελεύθερος. Στις 6 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους συνελήφθη στη Λευκωσία μαζί με τον Πολύκαρπο Γιωρκάτζη και το Γεώργιο Ιωάννου. Στην κατοχή τους ανεβρέθηκαν περίστροφα και καταδικάστηκαν σε πενταετή φυλάκιση. Στις 26.9.1956 απέδρασε από τις Κεντρικές Φυλακές μπαίνοντας σε σκυβαλοδοχείο. Μετά την απόδραση του συνενώθηκε με την αντάρτικη ομάδα του Κυριάκου Μάτση στον Πενταδάκτυλο και διετέλεσε υποτομεάρχης στην περιοχή Λάπηθου - Καραβά μέχρι και το τέλος του Αγώνα.

ΠΕΚΑ-ΑΝΕ

Δικαστήριο

Πέρα από τη μάχιμη ομάδα της **Φιλιάς**, στην κοινότητα λειτουργούσαν επίσης με απόλυτη επιτυχία και άλλες ομάδες του Αγώνα, όπως η ΠΕΚΑ (Πολιτική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα) και η ΑΝΕ (Άλκιμος Νεολαία ΕΟΚΑ). Η ΠΕΚΑ προπαγάνδιζε στο χωριό υπέρ του αγώνα και καθοδηγούσε τους συγχωριανούς στο πως θα ενεργήσουν π.χ. στην περίπτωση που Άγγλοι επισκεφτούν τη **Φιλιά** ή προκαταλάμβανε θετικά το κοινό σε περίπτωση διαταγής της ΕΟΚΑ, όπως για παράδειγμα, στην περίπτωση της παθητικής Αντίστασης που η ΕΟΚΑ διέταξε να μην αγοράζονται αγγλικά προϊόντα και να προτιμούνται τα κυπριακά.

Επίσης ένας άλλος θεσμός που λειτουργούσε με απόλυτη επιτυχία στη Φιλιά ήταν το Δικαστήριο, το οποίο συστάθηκε με διαταγή της Οργάνωσης στα πλαίσια της Παθητικής Αντίστασης όπου για να μην οδηγούνται οι διαφορές στα κρατικά δικαστήρια και να πληρώνουν οι πολίτες στην αποικιοκρατική Κυβέρνηση, η δουλειά αυτή, δηλαδή η εκδίκηση των υποθέσεων, ανατέθηκε σε **Φιλιώτες** και έτσι τα χρήματα που καταβάλλονταν έμεναν στην κοινότητα.

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

Το νέο οίκημα

Αμέσως μετά τον αγώνα της ΕΟΚΑ, λόγω της πλούσιας δράσης του σωματείου και της αλματώδους ανάπτυξης του, δημιουργήθηκε η ανάγκη νέου οικήματος που να μπορεί να εξυπηρετεί καλύτερα το Σωματείο. Το νέο οίκημα κτίστηκε στον ίδιο χώρο που στεγαζόταν το παλαιό οίκημα, καθώς επίσης το ελαιοτριβείο και ο στάβλος που χρησιμοποιείτο για τα ζώα των ξένων, ο οποίος βρισκόταν ακριβώς πίσω από το οίκημα του σωματείου. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την ανέγερση του νέου οικήματος εργάστηκε με προθυμία σύσσωμη η κοινότητα με εθελοντική εργασία και έτσι μέσα σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα είχε ήδη αποπερατωθεί. Τα εγκαίνια του νέου οικήματος είχαν γίνει τον Αύγουστο του 1962, ενώ το οίκημα άρχισε να λειτουργεί έξι περίπου μήνες προηγουμένως.

Το νέο οίκημα δεν ανήκε αποκλειστικά στο ΘΟΙ **Φιλιάς**, αλλά και σε όλες τις άλλες οργανώσεις του χωριού πλην της ΟΧΕΝ (Ορθόδοξη Χριστιανική Ένωση Νεανίδων) που

ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ και είχε δικό της οίκημα κοντά στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Συγκεκριμένα στο οίκημα στο οποίο στεγαζόταν το Θ.Ο.Ι. στεγαζόνταν επίσης και οι οργανώσεις ΑΤΕ - ΠΕΚ και ΣΕΚ. Στην προμετωπίδα του οικήματος, που βρισκόταν πάνω από κολώνες, αναγραφόταν η γενική επιγραφή “**Εθνικόφρονα Σωματεία Φιλιάς**”. Το οίκημα χωριζόταν μεταξύ άλλων σε δύο μεγάλες αίθουσες που συγκοινωνούσαν μεταξύ τους και έξω από την είσοδο της μιας αίθουσας βρισκόταν η επιγραφή “**Θ.Ο.Ι. Φιλιάς**” ενώ έξω από την είσοδο της άλλης αίθουσας βρισκόταν η επιγραφή “ΑΤΕ ΠΕΚ - ΣΕΚ”

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΑΝΤΑΡΣΙΑΣ ΤΟΥ '63

Με την εκδήλωση της τουρκικής ανταρσίας τα Χριστούγεννα του 1963, κατά την οποία οι τούρκοι με εύσημο τρόπο προωθούσαν και έθεταν τις βάσεις της διχοτομικής τους πολιτικής, οι κάτοικοι της κοινότητας **Φιλιάς** και πιο συγκεκριμένα τα μέλη του Θ.Ο.Ι., συμμετείχαν αμέσως μετά την εκδήλωση της τουρκικής ανταρσίας σε λόχους εθελοντών, οι οποίοι έλαβαν μέρος σε μάχες και σε επάνδρωση φυλακίων. Οι μάχες στις οποίες έλαβαν μέρος οι **Φιλιώτες** είναι της Ομορφίτας, της Πάφου και της Μανσούρας ενώ επάνδρωσαν φυλάκια στο Δίκωμο, τον Άγιο Ερμόλαο και στη Γομαρίστρα.

Όλοι οι **Φιλιώτες** εθελοντές συγκροτήθηκαν αργότερα ως ένας λόχος ο οποίος παρέμεινε μέχρι το 1967. Αν λάβουμε υπόψη ότι η Φιλιά γύρω στο 1963 είχε περίπου 850 κάτοικους, ο αριθμός των 100 περίπου ατόμων που συμμετείχαν στους λόχους ήταν αρκετά σημαντικός, γιατί αυτό σήμαινε ουσιαστικά ότι η **Φιλιά** σύσσωμη προσέτρεξε στην υπηρεσία της πατρίδας. Το συμπέρασμα αυτό βγαίνει αν σκεφτεί κανείς ότι εκείνοι που συμμετείχαν στους λόχους ήταν στην πλειοψηφία τους ηλικίας 18 μέχρι 35 χρόνων και όλοι οι άνδρες της ηλικίας αυτής στην κοινότητα ήταν περίπου 100.

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Από το 1962 το Θ.Ο.Ι., πέρα από τις τόσες άλλες δραστηριότητές του, αναπτύσσει μια νέα δραστηριότητα, τον αθλητισμό. Συγκροτεί ποδοσφαιρική ομάδα και εγγράφεται στην ΕΠΟΠΛ, και αρχίζει τους αγώνες με τις άλλες ομάδες του ομίλου. Η πρώτη ομάδα με την οποία αγωνίστηκε ήταν η ομάδα της γειτονικής Αυλώνας από την οποία το Θ.Ο.Ι. ηττήθηκε με 2-0. Όπως ήταν φυσικό, αρχικά η ομάδα του Θ.Ο.Ι. ήταν μέτριας αποδόσεως, αλλά δεν άργησε να αναπτυχθεί και να συναγωνίζεται τις καλές ομάδες,

Αποκορύφωμα της ανάπτυξης που πήρε η ομάδα ήταν το 1972, όταν κατάκτησε το πρωτάθλημα του ομίλου στον οποίο αγωνιζόταν. Την περίοδο κατά την οποία η ομάδα κατάκτησε το πρωτάθλημα, είχε το δικαίωμα να ενταχθεί στην Τρίτη Κατηγορία της ΚΟΠ, αλλά δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις που απαιτούνταν προς το σκοπό αυτό, δηλαδή τον αναγκαίο πληθυσμό της κοινότητας και κλειστό γήπεδο. Τις προϋποθέσεις αυτές πληρούσε η ΔΟΞΑ Κατωκοπιάς, η οποία ήταν δεύτερη στη σειρά και έτσι εντάχθηκε στην Τρίτη Κατηγορία.

Γήπεδο

Αρχικά μόλις συγκροτήθηκε η ομάδα, αγωνιζόταν σε ένα πρόχειρο γήπεδο δεξιά από το “Δείκτη”, βγαίνοντας από το χωριό με κατεύθυνση τη Λευκωσία, στους πρόποδες

του λόφου Κούντουρου. Αργότερα όμως, γύρω στο 1963, άρχισε να διαμορφώνεται η γη κοντά στο σχολείο της κοινότητας με εθελοντική εργασία των μελών του σωματείου. Η ομάδα αγωνιζόταν στο χώρο αυτό πριν ακόμα διαμορφωθεί πλήρως. Σιγά - σιγά όμως το γήπεδο πήρε την τελική του μορφή και έτσι η ομάδα μπορούσε να προπονείται και να αγωνίζεται με άνεση.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι κατά τους αγώνες που διεξήγαγε η ομάδα του Θ.Ο.Ι. παρευρισκόταν σχεδόν ολόκληρη η κοινότητα, αλλά και από τα γύρω χωριά. Ο κόσμος που παρακολουθούσε τους αγώνες υπολογίζεται ότι θα ήταν γύρω στις δύο χιλιάδες περίπου. Τα έσοδα του σωματείου από τις εισπράξεις κατά τους αγώνες, που ας σημειωθεί ότι γίνονταν με εθελοντική εισφορά και όχι με εισιτήρια, ανέρχονταν στις καλές περιόδους γύρω στις 100 λίρες, ποσό αρκετά σημαντικό για την εποχή εκείνη.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣΒΟΛΗ

Μετά την εισβολή του 1974, το σωματείο, όπως ήταν φυσικό, παρέμεινε αδρανοποιημένο για αρκετά χρόνια, αφού οι **Φιλιώτες** διασκορπίστηκαν σε όλα τα μέρη της Κύπρου και ήταν δύσκολο αρχικά να επανασυγκροτηθεί. Ωστόσο, γύρω στο 1985 μια ομάδα Φιλιωτών έκανε τις πρώτες προσπάθειες για επανασυγκρότηση του Θ.Ο.Ι., κυρίως για να δίνει την παρουσία του σε αθλητικούς αγώνες. Έτσι, με μια υποτυπώδη οργάνωση το επιτυγχάνει και η ποδοσφαιρική ομάδα του Θ.Ο.Ι. κάνει και πάλι την εμφάνισή της. Σοβαρότερη όμως προσπάθεια υπήρξε αργότερα και συγκεκριμένα το 1986, οπότε κλήθηκε Γενική Συνέλευση των μελών, από την οποία εκλέγηκε επταμελής επιτροπή και από τότε το Θ.Ο.Ι. λειτουργεί κανονικά και σύμφωνα με το καταστατικό του, το οποίο τροποποιήθηκε στη συνέχεια. Το σωματείο στεγάστηκε αρχικά στην οδό Αθαλάσσης 175 στη Λευκωσία, μετά στην οδό Αγίου Γεναδίου στον Αρχάγγελο Λευκωσίας και τώρα στεγάζεται στην οδό Δήμητρας 1 & Σταδίου στο Στρόβολο.

Προσπάθεια του Θ.Ο.Ι., από την πρώτη μέρα της επαναδραστηριοποίησής του, ήταν η συνέχιση της ιστορικής πορείας του με κυρίαρχο στόχο, τώρα, την επιστροφή στη Φιλιά. Οι οργανωτικές αδυναμίες του σωματείου κατά την επαναδραστηριοποίησή του είναι εμφανείς, αφού τα μέλη του είναι διασκορπισμένα σε όλα τα μέρη της Ελεύθερης Κύπρου. Ωστόσο το πείσμα των μελών της Επιτροπής αλλά και όλων των **Φιλιωτών**, που ας σημειωθεί αγκάλιασαν το σωματείο με στοργή και αγάπη, ήταν η βασικότερη κινητήριος δύναμη του Θ.Ο.Ι. Οι εκδηλώσεις της 25^{ης} Μαρτίου, 1^{ης} Απριλίου και 28^{ης} Οκτωβρίου έγιναν και πάλι θεσμός από το Σωματείο. Επιπλέον την 25^η Μαρτίου και 1^η Οκτωβρίου, το Σωματείο λαμβάνει μέρος στις παρελάσεις που γίνονται για τους εορτασμούς των εν λόγω Επετείων. Η ετήσια χοροεσπερίδα του σωματείου έγινε θεσμός, όπως θεσμός επίσης έγινε και η παιδική χριστουγεννιάτικη γιορτή για τα **Φιλιωτόπουλα**. Το οίκημα του σωματείου κατάφερε να παραμένει ανοικτό κάθε μέρα εκτός Κυριακή.

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗ ΦΙΛΙΑ

Η **Φιλιά** είναι περήφανη για το γεγονός ότι είναι ουσιαστικά η πρώτη κοινότητα που εγκαινίασε το θεσμό των αγωνιστικών πορειών προς τα κατεχόμενα, δίνοντας έτσι το μήνυμα πως πέρα από την πολιτική ηγεσία σημαντικό ρόλο έχει να διαδραματίσει όλος ο

λαός και ιδιαίτερα οι πρόσφυγες διεκδικώντας εκείνο που τους ανήκει και ενθαρρύνοντας παράλληλα την πολιτική ηγεσία να διεκδικήσει με περισσότερη αποφασιστικότητα τα δίκαιά μας. Το 1985 λοιπόν με την ευκαιρία της μαύρης επετείου της 20ής Ιουλίου, που συνέπεσε να γιορτάζουν οι **Φιλιώτες** τον Προφήτη Ηλία και να τελούν το πανηγύρι του, οργανώθηκε από τη Συντονιστική Επιτροπή **Φιλιωτών** η πρώτη πορεία προς τη **Φιλιά**, με αίτημα την Επιστροφή στο χωριό τους, η οποία ανακόπηκε από άνδρες της Ειρηνευτικής Δύναμης.

Η εκδήλωση αυτή έγινε ετήσιος θεσμός. Με την επαναδραστηριοποίηση του Θ.Ο.Ι., υπήρξε σημαντική η συμβολή του σωματείου στην εκδήλωση - πορεία προς τη **Φιλιά**, η οποία στη συνέχεια έγινε δυναμικότερη και επευφημείται από τον Τύπο και τα άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ο παλμός που επικρατεί στην εκδήλωση αυτή φαίνεται μέσα από μια ομιλία του Προέδρου του ΘΟΙ ακολουθεί.

119

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

**ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΟΡΘΟΔΟΣΟΝ ΙΔΡΥΜΑ
«ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ»
ΦΙΛΙΑΣ**

ΛΙΣΥ ΓΕΝΝΑΣΙΟΥ 44, ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ, ΔΕΥΚΩΣΙΑ ΤΗΛ. 352802

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΘΟΣ ΦΙΛΙΑΣ ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ ΣΤΙΣ
ΑΝΤΙΚΑΤΟΧΙΚΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΦΙΛΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝΑ 27.7.1997

Ελληνίδες, Έλληνες,

Με πόση ψυχής μαζευτήκαμε και φέτος στη φιλόξενη Πρωπτερωνα έτοιμοι και πάλι να
εξαυθίσουμε προς την τουρκοποιημένη γη μας, την αραιομένη και ποτισμένη με τον
ιδρώτα και το αίμα μας γη της Φιλιάς. Η καρδιά μας σήμερα, περισσότερο από κάθε
άλλη φορά, δονείται στους παλμούς της σιωπής, φλογίζεται από τον πόθο να
πιστήσουμε στην κορυφωμένη γη μας. Ν' αγγίξουμε το χορσί μας και να υψώσουμε
τους τόλγους των σπιτιών μας. Ν' ανακουφίσουμε τις κολώνες τους και να φιλήσουμε το
ξυπόδι. Να μπούμε στην εκκλησιά τ' Αγ. Γεώργι και του Προφήτη Ηλία να
λειτουργήσουμε και ν' ανάμνησε κεριά στη χερά τους. Να σερασιάζουμε στους δρόμους
και στους αγρούς του χορσίου, εκεί που καθημερινά διαδραματίζονται τα όνειρά μας.
Εκεί που καθημερινά σερασιάζει η ψυχή και το είναι μας.

Βροντοφωνάζουμε, λοιπόν και σήμερα, για ν' ακουστεί η φωνή μας απ' άκρη σ' άκρη,
πως η Φιλιά ήταν είναι και θα παραμείνει για πάντα ελληνική.

Εμείς, οι νόμιμοι κάτοικοί της, θα συνεχίσουμε τον αγώνα μας μέχρις ότου επικρατήσει
η δικαιοσύνη.

Για άλλη μια φορά στενίζουμε από τόση το χορσί, τρείς μόνο χιλιόμετρα από δω, τα
κρησπεδά της αγιασμένης γης μας και τότε είναι που ο πόθος μας για επιστροφή
γιγαντώνει και θερμαίνει. Η αγγή μας φουντώνει ενάντια στ' άδικο, γιατί η πολιτισμένη
κατά τα άλλα ανθρωπότητα κλείνει τα μάτια μπροστά στο αυτόφρονο έγκλημα.

Εφτά χιλιάδων χρόνων πολιτισμός λεηλατείται,

Τριών χιλιάδων χρόνων ελληνικής ιστορίας βιάζεται και παραχαράσσεται.

Από χιλιάδων χρόνων Ορθοδοξίας βεβηλώνεται.

Εμείς οι νόμιμοι κάτοικοι του χωριού παρακολουθούμε με πίκρα το έγκλημα που συντελείται στη γη μας, χωρίς να μπορούμε να το παρεμποδίσουμε, ενώ οι ιαχές της γης μας καλούν να μοιραστούμε την κλεμμένη μας γη!

Ελληνίδες Έλληνες.

Η Κύπρος είναι η λιθία λίθος όπου δοκιμάζονται οι αντανθρακωμένες αξίες, και οι αξίες της δικαιοσύνης.

Απόκλητοι μεσολαβητές περιβάλλονται τον ικανό των αδίκων κριτών και κινούν με τους ψυχρούς υπολογισμούς τους διανομή των εδαφών μας. Κλείνουν τα μάτια μπροστά στην αδικία. Αγνοούν, ή θέλουν να αγνοούν, πως τούτη η γη είναι δική μας, ποτισμένη και ζιμωμένη με τον ιδρώτα του μόχθου και με το αίμα μας. Παζαρεύουν τη γη μας, χωρίς εμείς να τους δώσουμε το δικαίωμα.

Αλλίμονο αν υποκυρνούμε. Αλλίμονο αν δεχθούμε ποτέ την παραχώρηση της γης μας. **Η**

Φιλιά δεν παζαρεύεται.

Οι πρόσφατες συνομιλίες που έγιναν στο Τράουμπικ, δεν ήταν ικανές να κερρίουν την τουρκική αδιαλλαξία. Αίγες μόνο μέρες μετά τη συνάντηση της 9ης Ιουλίου, στις 20 Ιουλίου, ο πρεσβευτής της εφοβλής Μπουλέντ Ετζεβίτ επισκέπτεται προσωπικά το νησί μας ως ο τρίτος Ατίλνις και σε δηλώσεις του στο κατοχήμενα μιλιά μαζί με τον κατοχικό ηγέτη για εννοιαμάτωση της Κύπρου στην Τουρκία! Τρανή απόδειξη λοιπόν, πως η τουρκική πλευρά χρησιμοποιεί τον διακοινοτικό διάλογο, όχι για να υποχωρήσει και να συμβιβαστεί, αλλά για να παγιώσει τα τελεσμένα της εφοβλής.

Η ακαμψία της τουρκικής πλευράς δεν είναι η πρώτη φορά που εκδηλώνεται και δεν έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι η τουρκική στάση θα κερρθεί στον επομένο γύρο των συνομιλιών.

Παρά το γεγονός ότι όλοι διαπιστώνουν την ακαμψία της τουρκικής στάσης, εν τούτοις η όλη φιλοσοφία της ηγεσίας μας στηρίζεται στην προσπάθεια να κερρθεί η τουρκική αδιαλλαξία, πράγμα που δεν γίνεται κατοχήτο, ενώ και 23 χρόνια. Και αν αζόμη κερρθεί, αυτό ίκε γίνει κατά ελάχιστο τρόπο, που σίγουρα κάθε άλλο παρά θα

ενταλοζώνεται στο περί δικαίου αίθερη²¹

Οι υποχρηθόμες μας έχουν φθάσει σε επικίνδυνα σημεία και αν η τουρκική πλευρά τις υποδεχθεί - που δεν τις υποδέχεται - τότε θα δέσουμε το μέλλον της ελληνικής Κύπρου στο τουρκικό αίμα! Πόσο μάλλον λοιπόν, αν γίνει ένας συμβιβασμός από το σημείο των δικών μας υποχωρήσεων μέχρι τις αδιάλυστες τουρκικές θέσεις! Σίγουρα δεν μπορούμε να μιλούμε για δικαιοσύνη.

Κύριε Υπουργέ της Δικαιοσύνης,

Ως εκπρόσωπος της Κυβέρνησεως, αλλά και ως αγωνιστής και τομάρχης της θρησκευτικής ΕΟΚΑ στην περιοχή μας, ακούσατε την φωνή μας και με υπέχετε την αγώνα μας στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γεώργιο Κληρίδη.

Η επιστροφή στη δική μας γη είναι παλαιά δική μας υπόθεση, και σε καμιά περίπτωση δεν πρόκειται να αποδεχθούμε λύση που να παραγράφει το δικαίωμά μας να επαναρκατασταθούμε στην Φιλιά. Με την ίδια λογική δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε το δικαίωμα του κάθε προσφυγα να επιστρέψει στην γη που τον γέννησε.

Αν οι επικείμενες συνομιλίες της Γενεύης αποτύχουν, πρέπει επιτέλους να αλλάξουμε πορεία. Ο προοιμιακός κόπος και ειδικότερα εμπρός οι Φιλιάτες, βαρύνονται να ταΐζουν με τα αισθήματά μας. Βαρεθήκαμε να ετοιμάζουμε τις βελίτσες της επιστροφής και να τις αδειάζουμε μετά από κάθε ναυαγίο των συνομιλιών.

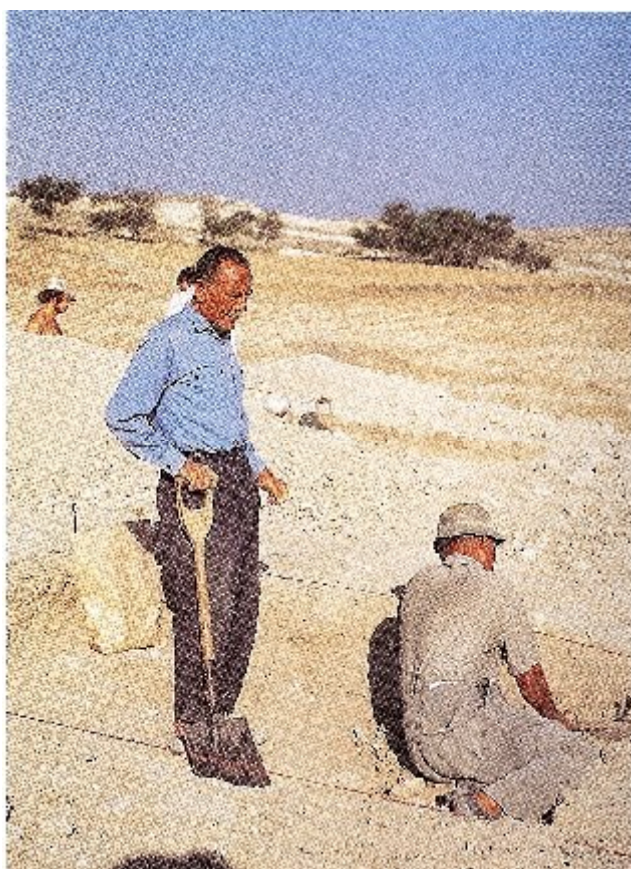
Αν οι συνομιλίες αποτύχουν, σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να επαναλάβουμε το λάθος που για πολλοστή φορά κάνουμε, της επανάληψης της ίδιας εξημερόνιας διαδικασίας.

Η Κυβέρνηση ως λάβει σοβαρά υπ' όψιν ότι ο καταραμένος Ελληνισμός, και ποιοι περισσότερο εμείς οι κάτοικοι της Φιλιάς, είμαστε έτοιμοι να αγωνιστούμε έναντι κάθε ύπουλης για την αστελευθέρευση της κατεχόμενης γης μας, και την επικράτηση της δικαιοσύνης στον τόπο μας.

Κανένας λαός δεν αγωνίζεται για να ανηφορολογήσουν οι ηγέτες του. Οι λαοί αγωνίζονται για ιδανικά, για οράματα και υψηλούς στόχους. Κι εμείς οι Φιλιάτες κρατούμε ψηλά τη σημαία του αγώνα, μέχρι την επιστροφή μας στην κατεχόμενη Φιλιά, μέχρι που η Ελληνική Σημαία θα κυματίζει ελεύθερη στο χέρι του Πενταδάκτυλου, στο λιμανάκι της Κερύνειας, στο μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα.

Φ.2 Ανασκαφές στη Φιλιά, 1969. Στο βάθος το Βασιλικό.

Φ.3 Φιλιώτες σκάβουν κατά τις ανασκαφές στο Δράκο.

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Αν τραγουδούσε η φύση,
 θα σμίγανε στο λιόγερμα
 τα κουδουνίσματα
 με τα βελάσματα των κοπαδιών,
 του βοσκού η γλυκιά φλογέρα
 κι οι παιδικές φωνές απ' το παιγνίδι.
 Θα σμίγανε ακόμα
 το τιτίβισμα του τζίτζικα
 και το κελάρισμα των νερών
 του Τζύληκα και της Βραστούας.
 Σ' αυτή τη συναυλία της φύσης
 είναι μαέστρος ο Θεός,
 και θεατές εμείς, οι ίδιοι οι συντελεστές της.
 Ναι, κύριοι.
 Εμείς οι Φιλιώτες, ζούμε στ' όνειρο.
 Εσάς τι σας νοιάζει;

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

ΟΝΟΜΑΣΙΑ

ΦΙΛΙΑ ή ΦΥΛΛΙΑ ή ΦΥΛΙΑ;

A. ΦΙΛΙΑ με “ι” και ένα “λ”

Όλα τα πρόσφατα επιστημονικά, αρχαιολογικά και ιστορικά βιβλία που αναφέρουν τη **Φιλιά** γράφουν το όνομα του χωριού με “ι” και ένα “λ”. Η παράδοση αναφέρει:

Ήταν κάποτε δυο αδέρφια βασιλιάδες, ο ένας της Κυθραίας και ο άλλος του Βαρωσιού. Ο ένας είχε ένα γιο και ο άλλος μια κόρη. Και τα δυο ξαδέλφια, που ήταν συνομήλικα και μεγάλωναν το ένα κοντά στο άλλο, ερωτεύτηκαν, κι οι γονείς τους αναγκάστηκαν να τα παντρέψουν. Επειδή όμως δεν επιτρεπόταν η ένωση των δύο βασιλείων, οι γονείς έδωκαν σαν προίκα στους νεόνυμφους την περιοχή που καλύπτει τα χωριά **Φιλιά**, Κυρά, Βασιλικό, Μάσσαρι και την περιοχή που ήταν κτισμένο το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Ρηάτη. Έτσι το ήξεραν οι **Φιλιώτες**. Η ονομασία Ρηάτης κατά τους **Φιλιώτες** οφείλεται στο γεγονός ότι κάνει πολύ κρύο και φυσάει και είναι από το ρυώ που σημαίνει κρυώνω. Το σωστό όμως είναι ότι το Ρηάτης προέρχεται από το Ρήγας. Εκεί στο μοναστήρι υπήρχε πηγή. Μάλιστα συνέδεσαν την πηγή εκεί με το θαύμα του Αγίου Γεωργίου που σκότωσε τον δράκοντα. Υπήρχε και μια σπηλιά εκεί που βοηθούσε στο να συνδεθεί η παράδοση με την ιστορία του Αγίου Γεωργίου. Η σπηλιά φαίνεται ότι ήταν πρωτοχριστιανική εκκλησία. Η παράδοση επίσης λέγει ότι μεγάλες πέτρες που βρίσκονται εκεί είναι ληστές οι οποίοι προσπάθησαν να ληστέψουν το μοναστήρι και ο Άγιος Γεώργιος τους απολίθωσε.

Το αγαπημένο αντρόγυνο, όπως η παράδοση αναφέρει, έζησε χρόνια πολλά, χωρίς ποτέ να διαταραχθεί η γαλήνη της οικογενειακής τους ζωής με χωρίς καυγάδες ή κανένα άλλο μελανό σύννεφο. Όπως όμως συμβαίνει σε πολλές τέτοιες οικογένειες, ο άντρας είχε φιλενάδα, την οποία συναντούσε κρυφά στα περιβόλια και τους κήπους του, που βρίσκονταν στην πιο όμορφη και πιο εύφορη γωνιά των κτημάτων τους – στη **Φιλιά**. Εκεί περνούσαν ώρες αξέχαστες, χωρίς ποτέ η γυναίκα του να υποψιαστεί τίποτα. Κι αυτό, γιατί το παλάτι τους συγκοινωνούσε με τη **Φιλιά** με υπόγεια λαγούμια, μεσ’ από τα οποία το βασιλόπουλο περνούσε για να συναντήσει τη φιλενάδα του. Μόνο οι πιο έμπιστοι δούλοι και δούλες τους γνώριζαν το μεγάλο αυτό μυστικό και συνεννοούνταν μεταξύ τους και με τ’ αφεντικά τους χρησιμοποιώντας τη μυστική λέξη “**φιλιά**” για ν’ αναφερθούν στον τόπο των ερωτικών εξορμήσεων των αφεντικών τους. Έτσι, λοιπόν, το χωριό, σύμφωνα μ’ αυτή την εκδοχή, σήμαινε τον τόπο των φιλιών, της αγάπης, και συνεπώς πρέπει να γράφεται με “ι”, δηλαδή “**Φιλιά**”.

Αλλά και για το χωριουδάκι Μάσσαρι και για το Βασιλικό και το Δράκο η παράδοση έδινε ερμηνείες. Έτσι, το Μάσσαρι σήμαινε την περιοχή που δόθηκε σαν προίκα από την Κυρά στην πιο πιστή της δούλα, τη Μασάρα, το Βασιλικό ήταν η περιοχή που έκαναν τον περίπατό τους το αγαπημένο ζευγάρι του βασιλόπουλου και της γυναίκας - ξαδέλφης του, ενώ ο Δράκος, από τον οποίο έτρεχε αφθονότατο νερό, φυλαγόταν από το γνωστό δράκο του παραμυθιού. Σε κάποιο μάλιστα κρυφό λαγούμι του είχε κρύψει αμύθητα πλούτη, όπως έλεγε η παράδοση, ο φοβερός λήσταρχος Παρασκευάς. Τα πλούτη αυτά ήταν γνωστά σαν η “**βούρκα του Παρασκευά**”.

Το 1961, ο δάσκαλος και λαογράφος Νέαρχος Κληρίδης κυκλοφόρησε το βιβλίο του “Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου”, στο οποίο γράφει για τη **Φιλιά**: “Κτισμένη στην αριστερή όχθη του Οβκού ποταμού και φημισμένη για την παραγωγή αγκινάρων, έχει όνομα αγνώστου αιτιολογίας. Όμως η Φιλιά κέρδισε μεγάλο ενδιαφέρον από τους αρχαιολόγους, γιατί εκεί ανακαλύφθηκαν τάφοι με πολύ σπουδαία ευρήματα, τα οποία μοιάζουν με ευρήματα στους τάφους της Τροίας και αποδεικνύουν πως στα μέρη αυτά ήρθαν Έλληνες και κατοίκησαν από τα μέσα της 3ης χιλιετίας π.Χ. “**Φιλιά**” και “**φιλία**” είναι λέξεις που έχουν την ίδια σημασία και μπορεί να ονομάστηκε από τούτη την αιτία το χωριό, δηλαδή οι κάτοικοί του ζούσαν “φιλιωμένοι”.

Β. ΦΥΛΛΙΑ με “υ” και δυο “λλ”

Σε παλαιούς μεσαιωνικούς χάρτες και σε μεταγενέστερες αντιγραφές τους το χωριό γραφόταν με “υ” και δυο “λλ”.

Το χωριό αποτελούσε τον πραγματικό λαχανόκηπο και δενδρόκηπο ολόκληρης της περιοχής που αναφέρθηκε πιο πάνω. Αρκεί να αναφέρουμε ότι το μετ’ έπειτα πλουσιότατο χωριό Κατωκοπιά, δε γραφόταν καθόλου έτσι, αλλά “Κακοτοπιά”, κι ούτε είχε τον πλούτο ή το καλό όνομα της **Φιλιάς**. Η Κατωκοπιά έγινε πλούσια μόνο όταν οι Κατωκοπιίτες κατάφεραν να αποστραγγίσουν τη Φιλιά με τις γεωτρήσεις που είχαν κάνει.

Η Φιλιά ήτα πολύ πλούσια σε νερό. Τα 35 τόσα υδρωνύμια του χωριού μαρτυρούν τα πιο πάνω. Οι παλιοί θυμούνται ακόμη τις δεξαμενές στο Τσιφλίκι, στον Τζύληκα, στο κέντρο του χωριού κοντά στον Προφήτη Ηλία, στο Βασιλικό, την τεράστια δεξαμενή στην Κυρά, το νερό του Δράκου, τη φουντάνα του χωριού και πολλά άλλα. Αρκετά απ’ αυτά στέρεψαν με την ανόρυξη των γεωτρήσεων, πολλά όμως συνέχιζαν να τρέχουν μέχρι και τη μέρα που οι **Φιλιώτες** αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χωριό τους λόγω της βάρβαρης τούρκικης εισβολής.

Παντού, λοιπόν, λόγω των πολλών νερών, λαχανικά και δένδρα. Παντού πράσινο και φύλλα. Κι’ όπως συμβαίνει και με πάμπολλα άλλα χωριά της Κύπρου και της Ελλάδας, όπου τ’ όνομά τους το πήραν από τη φυσική τους εμφάνιση, έτσι και το χωριό αυτό, από τα τόσα πολλά και ατέλειωτα φύλλα που έβλεπε κανείς όταν ερχόταν εκεί για να προμηθευτεί τα λαχανικά και τα φρούτα του ή για να τύχει της πραγματικά παροιμιώδους φιλοξενίας των κατοίκων του χωριού, το ονόμασαν “**Φυλλιά**”.

Γ. ΦΥΛΙΑ με “υ” και ένα “λ”

Έρευνα δύο επιστημόνων αποκαλύπτει ότι η αρχαιότερη καλλιέργεια της ελιάς στη Γη ήταν στη **Φιλιά** της Κύπρου το 4.800 π.Χ. και έτσι μια άλλη αποκάλυψη συνδέει την ονομασία του χωριού με την ελιά.

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΕΛΙΑΣ ΦΘΑΝΟΥΝ ΣΤΗ ΦΙΛΙΑ

Ποιος μπορούσε να φανταστεί ότι η ελιά, το δέντρο που είναι στενά συνδεδεμένο με τον χριστιανικό πολιτισμό και την ιστορία των Μεσογειακών λαών, τη θρησκεία και τις δοξασίες του, έλκει την καταγωγή της από την Κύπρο; Οι περισσότεροι πάντως ερευνητές δεν είναι πεπεισμένοι για τον ακριβή τόπο προέλευσης της ελιάς, του αρχαιότερου

καλλιεργημένου δέντρου στον κόσμο, αλλά την τοποθετούν περίξ της Μεσογείου. Η πρόσφατη όμως έρευνα θέλει την αρχαιότερη καλλιέργεια της ελιάς στη **Φιλιά**, η ονομασία της οποίας αποκαλύπτεται ότι έχει σχέση με την αγριελιά, τη **φυλέα**, όπως αποκαλείται στον Όμηρο.

Ο A.DE CANDOLLE, σε μελέτη του αναφέρει ότι η ελιά ήταν γνωστή από το 4.000 π.Χ. και θεωρεί ως πιθανό τόπο προέλευσης της τις περιοχές της Συρίας και της Μικράς Ασίας, των οποίων οι βουνοπλαγιές είναι κατάφυτες από αγριελιές. Από τις περιοχές αυτές η ελιά διαδόθηκε στις άλλες μεσογειακές χώρες. Στην Ελλάδα η ελιά καλλιεργείται από τους πολύ παλιούς χρόνους, όπως αποδεικνύεται από τα ευρήματα των ανασκαφών. Στις Μυκήνες, για παράδειγμα, βρέθηκε κομμάτι αργυρού αγγείου που απεικονίζει ελιά, ενώ στη Θήρα και στην Κνωσό βρέθηκαν τοιχογραφίες με θέμα την ελιά, καθώς και μηχανήματα που έμοιαζαν με ελαιοπιεστήρια και έτσι η καλλιέργεια της ελιάς στην Κρήτη, κατά τον Κριμπά, τοποθετείται μεταξύ 1.500 και 2000 π.Χ., ενώ κατά άλλους τοποθετείται στην προμινωική περίοδο, γύρω στο 3000 π.Χ. Σημειώνεται επίσης ότι ο Χ. Αναγνωστόπουλος, σε ανακοίνωση του στην Ακαδημία Αθηνών το 1951, υποστήριξε, με βάση τα ευρήματα των ανασκαφών, ότι ο τόπος προελεύσεως της ελιάς είναι η Κρήτη. Την άποψη του αυτή ενισχύει και το γεγονός ότι το όνομα της ελιάς είναι ελληνικό.

Η εισαγωγή της ήμερης ελιάς στην Ελλάδα έγινε, σύμφωνα με τη μυθολογία, από τον Κέκροπα, τον μυθικό βασιλιά της Αθήνας που έζησε γύρω στο 1500 π.Χ., ο οποίος είχε “συμφυές σώμα ανδρός και δράκοντος” και είχε μεταφέρει το δέντρο από την Αίγυπτο. Κατ’ άλλη εκδοχή, την ήμερη ελιά φύτεψε η Αθηνά στην Ακρόπολη στον Πανδρόσειο ναό του Ερεχθείου, όπου ήταν και άγαλμα του Μορίου Διός. Αναφέρεται ακόμη ότι οι πλαγιές του βράχου της Ακροπόλεως καλύπτονταν από αγριελιές, που προήλθαν από πυρήνες της Μορίας Ελιάς. Η δεύτερη ήμερη ελιά, κατά τον Πausανία, φυτεύτηκε στην Ακαδημία του Πλάτωνα και πολλαπλασιάστηκε σε πυκνές δεντροστοιχίες. Η ελιά του Πλάτωνα μνημονεύεται μέχρι τις μέρες μας και βρίσκεται κοντά στη Γεωπονική σχολή Αθηνών. Σχετικά με την καταγωγή της, χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο Σοφοκλής στον “Οιδίποδα επί Κολωνώ”, ο οποίος θεωρούσε την Ελλάδα ως την πρώτη κοιτίδα καλλιέργειας ελιάς.

Άλλοι πιστεύουν ότι η ελιά προέρχεται από την Αφρική (Αβησσυνία, Αίγυπτος). Στην περιοχή αυτή καλλιεργήθηκε η ελιά συστηματικά από τους σημιτικούς λαούς και από κει, σύμφωνα με την εκδοχή αυτή, διαδόθηκε στην Κύπρο και στα βόρεια παράλια της Αφρικής (Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία και αλλού) από τους Φοίνικες που παρουσίασαν σημαντική ακμή στην Καρχηδόνα. Ο ιστορικός Θεόφραστος αναφέρει ότι η ελιά φύτευε στην Κυρηναϊκή Χερσόνησο, στη Νότια Ιταλία, στη Συρία και Αραβία (προς τη μεριά της θάλασσας), στην Αίγυπτο και αλλού. Από όλες τις πιο πάνω αναφορές, περί καταγωγής της ελιάς, σε καμιά δεν αναφέρεται ότι υπάρχουν ενδείξεις για την καλλιέργεια ελαιόδεντρου παλαιότερα από το 4000 π.Χ.

ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Όμως, σε μια σχετικά πρόσφατη έρευνα δύο καθηγητών της Γενετικής της Γεωπονικής Σχολής Αθηνών, των Μ. Λουκά και Β. Κριμπά, η καλλιέργεια της ελιάς πάει ακόμα πιο μακριά χρονικά, αλλά γεωγραφικά βρίσκεται πολύ κοντά μας, στην ίδια την Κύπρο. Σύμφωνα με τη μελέτη των δύο διακεκριμένων Ελλήνων Επιστημόνων, η καλλιέργεια της ελιάς ανάγεται το 4800 π.Χ. και η πρώτη κοιτίδα καλλιέργειας της ήταν το

χωριό **Φιλιά**. Σε ανασκαφές που έγιναν στη **Φιλιά** ανακαλύφθηκαν αρχαιότητες που χρονολογούνται γύρω στο 5000 π.Χ. και οι αρχαιολόγοι μιλούν για “Πολιτισμό της Φιλιάς”.

Στην έρευνα των δύο καθηγητών παρουσιάζεται χάρτης, στον οποίο υπάρχουν οι αρχαιολογικές ενδείξεις καλλιέργειας της ελιάς σε όλη τη γη, καθώς και ο χρονολογικός πίνακας, ο οποίος φανερώνει τις χρονολογίες κατά τις οποίες ανεβρέθηκαν ενδείξεις καλλιέργειας της ελιάς. Στον πίνακα που παρατίθεται στην έρευνα, η πρώτη από τις ενδείξεις καλλιέργειας της ελιάς είναι η **Φιλιά (4800 π.Χ.)** και η τελευταία είναι πάλι από την Κύπρο το Απλίκι. Η χρονολογική σειρά καλλιέργειας της ελιάς που αναφέρεται στην έρευνα των δύο καθηγητών είναι η εξής: **Φιλιά (Κύπρος) 4800 π.Χ.**, Παλαιστίνη 4500 - 4000 π.Χ., Λίβανος 4000 π.Χ., Ισπανία 3900 π.Χ., Ελλάδα (Σουφλί) 3500 π.Χ., κ.ά. Την πληροφορία ότι η **Φιλιά** υπήρξε η πρώτη κοιτίδα καλλιέργειας της ελιάς πάνω στη γη έδωσε προς το Σωματείο Θ.Ο.Ι. **Φιλιάς**, ο **Φιλιώτης** Γεωπόνος Γιάννης Χριστοφής, ο οποίος απέστειλε προς το Διοικητικό Συμβούλιο σχετική επιστολή, καθώς και φωτοτυπία της έρευνας των δύο καθηγητών.

Πάντως η αποκάλυψη αυτή έρχεται να δώσει μια εξήγηση σε όσα αναφέρει ο Κυριάκος Χατζηγιάννου στο Ετυμολογικό Λεξικό της Ομιλουμένης Κυπριακής Διαλέκτου, σχετικά με τη δική του εκδοχή για την ονομασία της **Φιλιάς**. Η εκδοχή του Κυριάκου Χατζηγιάννου, διαφέρει από τις διάφορες επικρατούσες εκδοχές για την ονομασία του χωριού. Σύμφωνα με μίαν εκδοχή η γραφή του ονόματος είναι “Φιλιά” και έχει σχέση με τη φιλία, τη φιλοξενία και τα φιλιά, και σύμφωνα με άλλη εκδοχή γράφεται “**Φυλλιά**”- με “**υ**” και δυο “**λλ**”- και προέρχεται από τα φύλλα. Σύμφωνα με την εκδοχή του Κυριάκου Χατζηγιάννου, η σωστή γραφή είναι “**Φυλιά**” - με “**υ**” και ένα “**λ**” - και αναφέρει σχετικά: “Η ονομασία του χωριού **Φυλιά** είναι φυτώνυμη και προέρχεται από το φυτό φυλία η, που αναφέρεται ήδη από τον Όμηρο ε477: “Δοιούς δ’ αφ’ υπήλυθε θάμνους... ο μεν φυλίας, ο δ’ ελαίης” και θεωρείται από τα σχόλια στον Όμηρο και τον Ησύχιο ως είδος αγριελιάς.”

Η ελιά είναι πράγματι ένα δέντρο που ευδοκίμει πολύ στη **Φιλιά**. Στο χωριό υπήρχαν πολλές ελιές, αρκετές από τις οποίες πρέπει να είναι ηλικίας πολλών αιώνων.

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Τα πλούτη αυτά και τα καλά τι να τα κάνω;
Εγώ, αδέρφια μου, μερόνυκτα ποθώ,
λίγο θυμάρι να μυρίσω κι ας πεθάνω,
σε μια κορφή ν' ανέβω κι ας χαθώ...
Χωριό μου χωριουδάκι μου
και πατρικό σπιτάκι μου...

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

4. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ – ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ

Ο βασικότερος παράγοντας που επηρέασε την επιλογή του χώρου στον οποίο κτίστηκε το χωριό είναι η μορφολογία του εδάφους. Πιο συγκεκριμένα:

- Βρίσκεται ανάμεσα σε δύο ποταμούς, τον Οβγό και το Σερράχη.
- Στην περιοχή υπάρχουν πολλά τρεχούμενα νερά και επομένως πολύ πράσινο.

Το χωριό κτίστηκε στην πλαγιά του οροπεδίου για να προστατεύεται από:

- Τα στοιχεία της φύσης.
- Τους πειρατές που μάστιζαν τα παράλια της Κύπρου.

Ο δρόμος ο οποίος ερχόταν από τη Λεωκωσία στην άκρη του χωριού, στο “δείκτη”, διακλαδιζόταν σε δύο, οι οποίοι διέσχιζαν το χωριό απομακρυνόμενοι συνεχώς ο ένας από τον άλλο. Κατά διαστήματα υπήρχαν μικρότεροι δρόμοι οι οποίοι ένωναν τους δρόμους αυτούς. Επίσης άλλοι πλαγιοδρομοί οδηγούσαν σε κάθε σημείο του χωριού.

Ο ένας από τους δύο κύριους δρόμους οδηγούσε στην πλατεία του χωριού. Στην πλατεία βρίσκονται τα βασικά κτίρια του χωριού. Σχεδόν στο κέντρο της πλατείας, βρίσκεται η εκκλησία του Προφήτη Ηλία. Γύρω από την πλατεία βρίσκονται τα καφενεία, τρία ιδιωτικά και ένα της εκκλησίας. Στο ένα καφενείο στεγαζόταν και το ταχυδρομείο, η “πόστα”. Στην πλατεία βρισκόταν και το σωματείο ΘΟΙ Φιλιάς, το γραφείο του κοινοτάρχη και το συνεργατικό παντοπωλείο. Στο κέντρο της πλατείας επιβλητικά έδιναν το παρόν τους θεόρατοι ευκάλυπτοι.

Φ4. Η πλατεία της Φίλιας. Εκκλησία του Προφήτη Ηλία, καφενεία και πολλά σπίτια

Φ5. Το καφενείο της Εκκλησίας

Φ. 6 Το καφενείο του Χατζηζώρκου στην πλατεία που παλιά χρησιμοποιείτο και σαν ταχυδρομείο.

Φ. 7 Το καφενείο του Γιακουμή στην πλατεία, με τον τηλεφωνικό θάλαμο.

ΦΙΛΙΑ**ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ**

Άφησαν το ψάρι ελεύθερο,
υπό έναν περιορισμό:
Να μην μπαίνει στη θάλασσα.
Άφησαν κι εμένα ελεύθερο,
υπό έναν περιορισμό:
Να μην μπαίνω στο σπίτι μου...

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

5. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Τα σπίτια της **Φιλιάς** χωρίζονται σε τέσσερις τύπους:

Τύπος Α

Τα σπίτια του τύπου αυτού χρονολογούνται γύρω στα 1850 – 1920 μ.Χ.. Η είσοδος στο σπίτι γίνεται από την πλευρά της αυλής μέσω μιας πλατιάς, ψηλής, επιβλητικής, διακοσμημένης πόρτας στην κορυφή της οποίας βρισκόταν τοποθετημένος ένας σκαλιστός πέτρινος σταυρός, σημάδι της Ελληνοχριστιανικής καταγωγής των κατοίκων. Ο ηλιακός είναι ένας χώρος με μια ή δυο καμάρες, οι οποίες στηρίζονταν σε κολώνες και αποτελούσε κυρίως χώρο συγκέντρωσης της οικογένειας. Σε όλα τα σπίτια του τύπου αυτού θα βρεις το δίχωρο, με καμάρα γοθικού στυλ στο κέντρο, για να δημιουργεί πλάτος και ύψος.

Το ύψος των σπιτιών ήταν 6 μέτρα ή και περισσότερο και δεν υπήρχαν κανονικά παράθυρα στην πλευρά του δρόμου. Υπήρχαν μόνο μικρά, ψηλά παράθυρα για λόγους ασφάλειας. Γύρω στους τοίχους του διώρου υπήρχε η σουβάντζα, η οποία βρισκόταν στο ύψος των 5 μέτρων περίπου και συνήθως ήταν ξύλινη ή πέτρινη, διακοσμημένη. Χρησιμοποιείτο για διακόσμηση και για την τοποθέτηση των οικιακών σκευών.

Το “σώσπιτο” ήταν τύπος κουζίνας με τα οικιακά σκεύη και την τσιμινιά. Εκεί αποθηκεύονταν και διάφορα φαγώσιμα όπως χαλούμια, λάδι, ελιές κ.λ.π. Οι πλούσιες οικογένειες είχαν κτισμένο και κάποιο “ανόι” που χρησίμευε για κρεβατοκάμαρα. Το πάτωμα συνήθως ήταν καλυμμένο με ελληνικό άσπρο μάρμαρο σε πολύ μεγάλα κομμάτια.

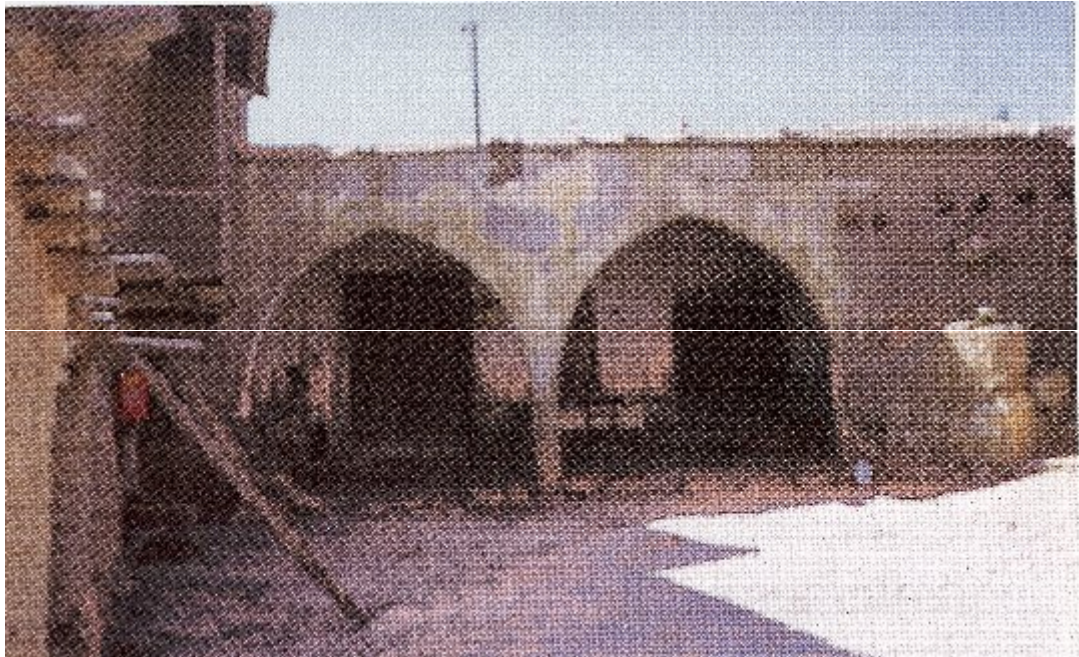
Για σκοπούς αποθήκευσης της τροφής των ζώων υπήρχε το “ασιερονάρι” με μια τρύπα στο άνω μέρος για να ρίχνεται μέσα το άχυρο. Το ασιερονάρι συνήθως συγκοινωνεί με τους σταύλους στους οποίους υπάρχουν οι ταΐστρες των ζώων. Όλα τα σπίτια διέθεταν “μάντραν” περιφραγμένη με φραμό από παλλούρες στην οποία υπήρχαν τα ζώα.

Απαραίτητα στοιχεία στην αυλή του σπιτιού του τύπου αυτού, όπως και του επόμενου, ήταν το πηγάδι και ο φούρνος. Το αποχωρητήριο είναι και αυτό έξω στην αυλή, μακριά από το σπίτι, περιφραγμένο κι αυτό με παλλούρες. Όλους αυτούς τους χώρους περιέκλειε ένας μαντρότοιχος (περιτοίχισμα).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα σπιτιών του τύπου αυτού είναι τα σπίτια των πιο κάτω:

- Κυριάκου Κκιαγιά
- Κυριάκου Κρηάμηλου
- Σολωμού Χ” Χριστοδούλου
- Γιωρκή Μάτσια
- Μιχαηλά Κρηάμηλου

Φ.8 Το σπίτι του Κυριάκου Κκιαγιά

Φ.9 Φούρνος σε σπίτι στη Φιλιά

Τύπος Β

Τα σπίτια του τύπου αυτού είναι κτισμένα στην περίοδο 1920 – 1950 μ.Χ.. Η είσοδος σ' αυτά γίνεται απ' ευθείας από τη μεγάλη και επιβλητική εξώπορτα, ενώ τώρα η αυλή βρίσκεται στο πίσω μέρος. Η διαρρύθμιση των διαφόρων χώρων είναι κάπως διαφορετικός τώρα. Ο καλυμμένος ηλιακός βρίσκεται στο κέντρο του σπιτιού. Αριστερά του βρίσκεται το σώσπιτο. Πάνω από το σώσπιτο βρίσκεται το ανόι και δίπλα από το σώσπιτο είναι το ασιερονάρι. Πίσω από το σώσπιτο και το ασιερονάρι βρίσκεται ο σταύλος με τα ζώα, καθώς επίσης και η αυλή και η μάντρα με τα άλλα οικιακά ζώα.

Απαραίτητα στοιχεία στην αυλή του σπιτιού του τύπου αυτού όπως και του προηγούμενου το πηγάδι και ο φούρνος. Τώρα αρχίζουν να κτίζονται κανονικά παράθυρα στην πλευρά του δρόμου και κάνουν την εμφάνισή τους τα πρώτα αποχωρητήρια, πάλι όμως έξω, μακριά από το σπίτι.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα σπιτιών του τύπου αυτού είναι τα σπίτια των πιο κάτω:

- Χαράλαμπου Σολωμού
- Ανδρέα Πίτσιλλου
- Ανδρέα Σολωμού

Κατασκευαστικές λεπτομέρειες των σπιτιών τύπου Α και Β

Οι τοίχοι είναι κτισμένοι από πλιθάρι (πηλός μαζί με άχυρα), τα οποία κατασκευάζονταν επί τόπου, πάχους 45 εκ. Πάνω σε λίθινα (τσιακίλες του ποταμού Σερράχη) θεμέλεια που είχαν ύψος γύρω στο ένα μέτρο. Η στέγη είναι κατασκευασμένη από κυλινδρικούς δοκούς, “βολίτζια”, στρωμένη με καλάμια δεμένα μεταξύ τους με σπάγγο και πάνω απ' αυτά τοποθετούνταν μια στρώση από φύλλα, συνήθως των καλαμιών. Πάνω απ' όλ' αυτά έμπαινε μια επίστρωση με πηλό πάχους 20 – 25 εκ. κατασκευασμένος από κόντηλα και άχυρο. Στα άκρια και γύρω από τους τοίχους τοποθετούνταν πλάκες μαρμάρου και πάνω απ' αυτές τοποθετείτο μια στρώση από μαύρη άργιλο.

Οι καμάρες ήταν κατασκευασμένες από πουρόπετρα που υπάρχει άφθονη βόρεια του χωριού στην περιοχή “Συκούθκια”. Στις πόρτες και τα παράθυρα οι πουρόπετρες διακοσμούσαν με μεγάλη επιδεξιότητα. Το πάτωμα είναι συνήθως στρωμένο με τετραγωνισμένες πλάκες μαρμάρου από την Αθηνά. Όπου λείπουν αυτές οι πλάκες για πάτωμα χρησιμοποιείται το ίδιο το χώμα.

Φ10. Κλασσικό σπίτι στη Φιλιά

Τύπος Γ

Τα σπίτια του τύπου αυτού είναι κτισμένα γύρω στο 1950 – 1960 μ.Χ.. Τώρα στα νεόκτιστα σπίτια γίνονται κάποιοι νεωτερισμοί. Οι χώροι διαμορφώνονται στους ακόλουθους:

Χωλ, σαλοτραπεζαρία, δύο ή και τρία υπνοδωμάτια, κουζίνα κ.λ.π. Κάνουν την εμφάνισή τους για πρώτη φορά οι συσκευές κουζίνας, αποχωρητήρια κοντά στο σπίτι και γίνεται διασωλήνωση νερού στο σπίτι. Οι τοίχοι τώρα επενδύονται με γύψο, ενώ η στέγη κατασκευάζεται από μορίνες και αντί για καλάμια χρησιμοποιείται ψάθα.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα σπιτιών του τύπου αυτού είναι τα σπίτια των πιο κάτω:

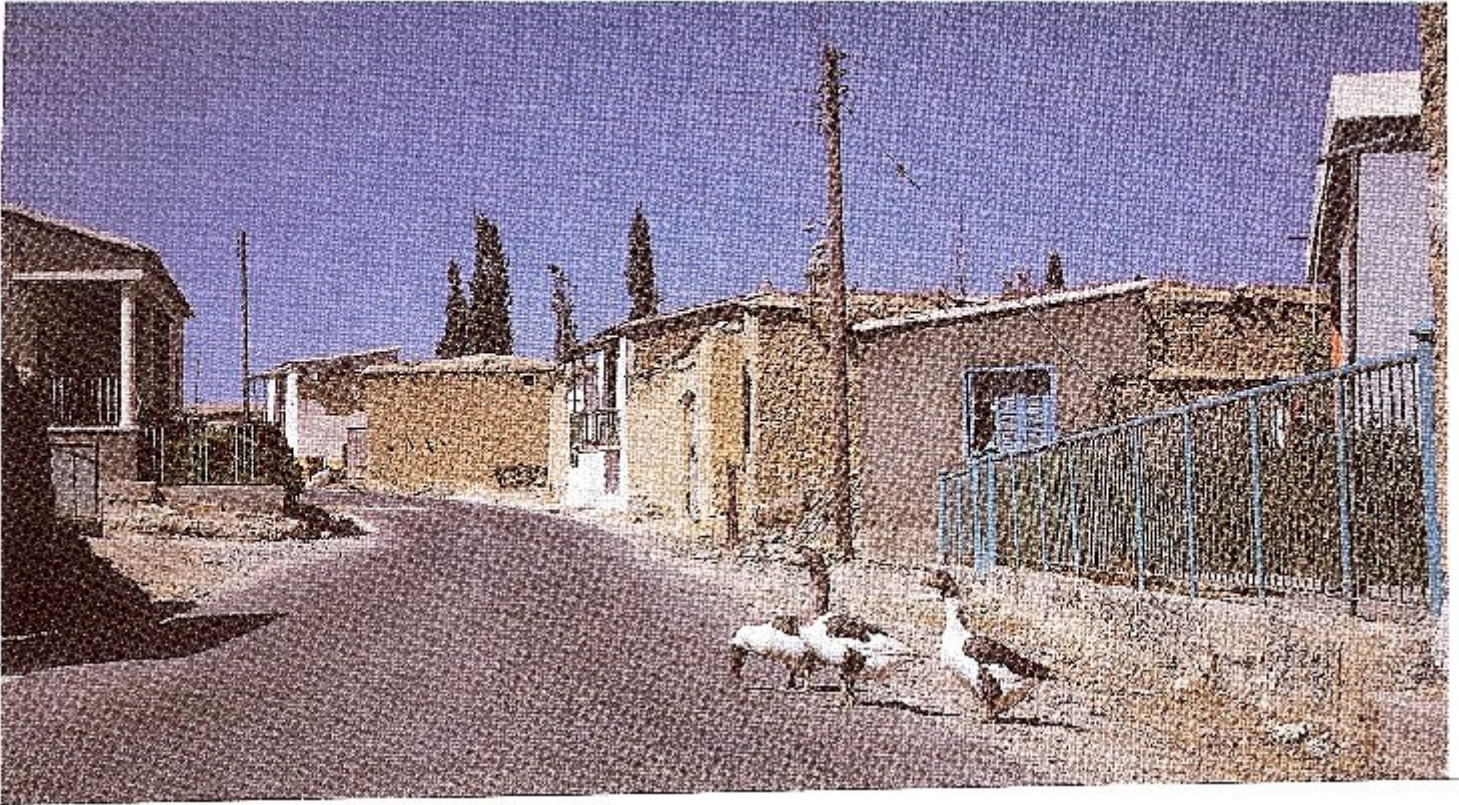
- Κώστα Αλουπού
- Δήμου Χ" Γεωργίου
- Σολωμού Κλεάνθους

Τύπος Δ

Τα σπίτια του τύπου αυτού είναι τα νεώτερα που κτίζονται από το 1964 μ.Χ. και μετά. Εμφανίζονται νέα υλικά οικοδομής όπως το τσιμέντο, τούβλα, κεραμίδια, μεταλλικές κατασκευές κ.λ.π. Οι τοίχοι τώρα σουβατίζονται και κάνουν την εμφάνισή τους τα αποχωρητήρια ευρωπαϊκού τύπου.

Το 1974 τα πιο πολλά σπίτια στο χωριό ήταν του νεώτερου τύπου γιατί συνεχώς κτίζονταν νέα. Ο λόγος γι' αυτό ήταν ότι οι **Φιλιώτες** σπάνια έφευγαν από το χωριό τους για να παντρευτούν. Συνήθως παντρεύονταν χωριανός με χωριανή κι έτσι έμεναν στη **Φιλιά**. Ακόμη και στις περιπτώσεις που κάποιος **Φιλιώτης** ή **Φιλιώτισσα** παντρευόταν κάποιο από άλλο χωριό, συνήθως το σπίτι τους θα το έκτιζαν στη **Φιλιά**. Γι αυτό εξάλλου κι ο πληθυσμός της **Φιλιάς** αυξανόταν αλματωδώς.

Φ.11 Σπίτια στη Φιλιά

Φ.12 Δρόμος που χρησιμοποιείται και από ζώα

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Εκκλησιά τ' Αη Γιώργη,
σε κουβαλάμε μαζί μας,
στη ψυχή και στο νου
και στο σώμα μας.

Η καρδιά μας, το ιερό σου.
Ο νους μας, ακτίδα του Πνεύματος.
Και το σώμα μας,
ναός της ψυχής μας.

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

6. ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ - ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Εκκλησιαστικά η **Φιλιά** μέχρι το 1973 υπαγόταν στη Μητρόπολη Κερύνειας. Μετά το 1973, όταν ιδρύθηκε η Μητρόπολη Μόρφου, η **Φιλιά** ανήκει στη Μητροπολιτική περιφέρεια Μόρφου. Οι κάτοικοι της **Φιλιάς** ήταν όλοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Τις Κυριακές και τις γιορτές όλοι, μικροί και μεγάλοι, κατάκλυζαν την εκκλησία του χωριού για να παρακολουθήσουν τη Θεία Λειτουργία.

Στο χωριό και γύρω απ' αυτό υπήρχαν τέσσερις εκκλησίες από τις οποίες μόνο δύο λειτουργούσαν μέχρι το 1974. Οι τέσσερις εκκλησίες είναι οι ακόλουθες:

* **Εκκλησία Αγίου Γεωργίου:** Ήταν πολύ παλιά με τεράστια αρχαιολογική σημασία. Η εκκλησία αυτή γιόρταζε κάθε χρόνο στις 23 Απριλίου ή τη Δευτέρα του Πάσχα, αν η 23^η Απριλίου έπεφτε μέσα στη Πεντηκοστή. Σύμφωνα με μια ζωντανή παράδοση, στη Φιλιά δεν μπορούσε να διανυκτερεύσει τούρκος, γιατί ο Άης Γιώρκης δεν τους άφηνε να κοιμηθούν. Κάποιος τούρκος πριν 40 - 50 χρόνια δεν πίστεψε στα λόγια των χωριανών και επεχείρησε να διανυκτερεύσει στο χωριό. Αργά το βράδυ όμως σηκώθηκε και ξεκίνησε να φύγει λέγοντας: «Δεν μ' αφήνει ο Άγιος σας να κοιμηθώ». Στη Φιλιά ουδέποτε κατοίκησε τούρκος.

Σύμφωνα με έγκυρες μαρτυρίες, την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου οι τούρκοι την μετέτρεψαν σε τζαμί. Η εικόνα του Αγίου Γεωργίου, που χρονολογείται πολύ παλαιά, καθώς και η εικόνα της Παναγίας δεν καταλήφθηκαν από τους τούρκους εισβολείς, γιατί κάποιος Φιλιώτης φεύγοντας τις πήρε μαζί του. Ενώ όλες οι υπόλοιπες εικόνες, λόγω των βομβαρδισμών, είχαν πέσει από το εικονοστάσι, οι εικόνες αυτές έμειναν στη θέση τους, παρ' ότι ραγισμένες. Σήμερα βρίσκονται στην εκκλησία του Αποστόλου Βαρνάβα και Ιλαρίωνα στην Περιστερώνα, περιμένοντας κι αυτές την άγια εκείνη ώρα που θα επιστρέψουν στην ωραία Φιλιά.

* **Εκκλησία Προφήτη Ηλία:** Κτίστηκε γύρω στα 1900 και γιόρταζε κάθε χρόνο στις 20 Ιουλίου. Η εκκλησία αυτή είναι σήμερα βεβηλωμένη και σχεδόν αγνώριστη. Η εκκλησία αυτή λειτουργούσε μόνο ορισμένες φορές το χρόνο. Στον Προφήτη Ηλία, όταν επικρατούσε ανομβρία, οι Φιλιώτες έκαναν δέηση για να βρέξει.

* **Εκκλησία Αγίου Μάμα:** Η παράδοση λέει ότι εκεί σταμάτησε ο Άγιος για να πιεί νερό όταν μεταφερόταν από τη Μόρφου στη Λευκωσία για να δικαστεί, επειδή δεν πλήρωνε τους φόρους του. Μόλις ήπιε νερό άρχισε δίπλα να τρέχει άλλο τρεξιμιό νερό, αγιασμένο, από το οποίο θεραπεύτηκαν πολλοί κάτοικοι της περιοχής που έπασχαν από διάφορες ασθένειες. Σήμερα φαίνονται μόνο τα τείχη της εκκλησίας αυτής.

* **Εκκλησία Αγίου Πέτρου:** Είναι εντελώς κατεστραμμένη και υπάρχει μόνο ως τοποθεσία Αγιόπετρα. Στην περιοχή υπήρχε μεγάλη πέτρα σε σχήμα τροχού, ανοιγμένη στο μέσο ώστε να μπορεί να περάσει άνθρωπος μέσα απ' αυτή.

* **Ξωκλήσι της Παναγίας του Τζιήλυκα:** Εκτός από τις πιο πάνω εκκλησίες σε μικρή απόσταση από το χωριό υπήρχε μικρό εικονοστάσι αφιερωμένο στην Παναγία. Στο

χώρο αυτό υπήρχε νερό τρεξιμιό. Οι **Φιλιώτες** έλεγαν ότι είναι αγίασμα, γιατί μ' αυτό η Παναγία με θαύμα είχε θεραπεύσει αρκετούς, οι οποίοι ήπιαν ή νίφτηκαν με το νερό αυτό.

* Γύρω από το χωριό υπήρχαν πολλές τοποθεσίες οι οποίες είτε λόγω του ονόματος, είτε με άλλο τρόπο μαρτυρούσαν ότι κάποτε υπήρχαν εκκλησίες. Στη **Φιλιά** επίσης βρέθηκε κατακόμβη που χρονολογείται από τα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού στην Κύπρο.

Φ.13 Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, βεβηλωμένη από τους τούρκους εισβολείς

Φ.14 Η εκκλησία του Προφήτη Ηλία

Φ.15-16 Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

- Γιακουμή, φέρε στο ξένο τι θα πιεί.
- Οχι είν' από μένα.
- Μα δε γίνεται, εγώ το είπα πρώτος.
- Τότε, φέρε του ένα λοκκούμι από μένα.
- Γιακουμή, δώσε άλλο ένα λοκκούμι στον ξένο.
- Πρέπει να κεράσω κι εγώ.
- Ελένη, δώσε του κι ένα από μένα.
- Κι από μένα.
- Κι από μένα.
- Κι από μένα...

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

7. ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ – ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Μερικά από τα ήθη και έθιμα του χωριού, που μερικά τα βρίσκουμε μόνο στη **Φιλιά** είναι:

A. ΠΑΣΧΑ

Τη Μεγάλη Παρασκευή νεαρά άτομα περιφέρονταν στο χωριό και μάζευαν λουλούδια για τον στολισμό του Επιτάφιου. Τη νύκτα, μετά την λειτουργία του Επιτάφιου, τραγουδιόταν το “το τραούδι της Παναγίας” (Παράρτημα 4). Σημειώνεται ότι παρόλη την κούραση, λόγω της μεγάλης διάρκειας της λειτουργίας, όλοι οι χωριανοί παρέμεναν στην εκκλησία μέχρι και το τέλος του τραγουδιού.

Στις τρεις τα ξημερώματα της Κυριακής όλοι οι χωριανοί μαζεύονταν στην εκκλησία για να ακούσουν τον “Καλόν Λόγον”. Πριν ο Ιερέας πει τον Καλόν Λόγον έβγαινε στην Μεγάλη Πόρτα και ρωτούσε μήπως έλειπε κανένας. Αν διαπιστωνόταν ότι κάποιος έλειπε τότε πήγαινε κάποιος στο σπίτι του για να διαπιστώσει τι συνέβαινε.

Στην αυλή της εκκλησίας άναβε μεγάλη φωτιά, η λαμπρατζιά, στην οποία έκαιγαν τον Ιούδα. Οι χωριανοί συνήθιζαν να παίρνουν κάρβουνα από την λαμπρατζιά για να ψήσουν τη σούβλα τους.

Όλοι οι χωριανοί, μικροί και μεγάλοι, μετά το τέλος της λειτουργίας, παίζοντας ξεροπόταμο κατάληγαν στην πλατεία του χωριού, όπου βρίσκονταν τα καφενεία. Την Κυριακή, Δευτέρα και Τρίτη του Πάσχα στην πλατεία της εκκλησίας διοργανώνονταν διάφορα παιχνίδια. Φυσικά δεν έλειπε και το κρέμασμα της σούσας.

B. ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Τις μέρες των Χριστουγέννων όλοι οι **Φιλιώτες** έπρεπε να σφάξουν τον χοίρο, τον οποίο ανέτρεφε η κάθε οικογένεια στο σπίτι της. Η όλη διεργασία αποτελούσε σωστή ιεροτελεστία. Από τον χοίρο παρασκεύαζαν λουκάνικα, λούντζες αλλά και τις τιτσιρίες τις οποίες θα μαγείρευαν πολύ αργότερα, κατά την περίοδο του θερισμού. Επίσης τη μήλλα του χοίρου την φύλαγαν και την χρησιμοποιούσαν για να μαγειρεύουν.

Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στη **Φιλιά** κρεμάζονταν σούσες και τα Χριστούγεννα. Φυσικά αυτές δεν κρεμάζονταν στις αυλές αλλά μέσα στα δίχωρα.

Τα Φώτα συνήθιζαν να παίρνουν μαζί τους στην εκκλησία διάφορα προϊόντα τους, όπως καρπούζια, πεπόνια κ.α., τα οποία, μετά την τέλεση της λειτουργίας της βάφτισης, τα βάφτιζαν κι αυτά. Τα παιδιά επισκέπτονταν τους παππούδες, γιαγιάδες και θείους και με το “**καλημέρα τζιαι τα Φώτα**” έπαιρναν πουλουστρήνα. Δεν έλειπαν φυσικά τα ξεροτήανα, τα οποία έριχναν στις στέγες των σπιτιών, τα δώματα, για να τα φάνε οι καλικάντζαροι και να φύγουν, λέγοντας το γνωστό “**τισίβ – τισίβ λουκάνικο, κομμάτιν ξεροτήανο**”.

Γ. ΑΠΟΚΡΙΕΣ

Την Κυριακή της Αποκριάς όλοι οι συγγενείς μαζεύονταν σ' ένα σπίτι για να σηκώσουν. Το φαγοπότι και το γλέντι έφτανε στο αποκορύφωμα. Πολλοί ντυνότουσαν μάσκες και γύριζαν από σπίτι σε σπίτι κάνοντας διάφορα αστεία και πειράγματα. Το γεγονός αυτό αποτελούσε και αφορμή για να βρεθεί κάποιος κοντά στην αγαπημένη του.

Τη Δευτέρα της Καθαράς όλοι οι **Φιλιώτες**, παίρνοντας μαζί τους διάφορα χόρτα, ελιές και άλλα νηστήσιμα και φυσικά μπόλικο κρασί, πήγαιναν στις παρυφές του “Κούντουρου” και στην περιοχή του Τζύληκα όπου υπήρχε τρεξιμιό νερό για να κόψουν τη “μούττη της σαρακοστής”. Μετά το φαγοπότι ακολουθούσε ο “γάμος”. Μασκαρεμένοι σε νύμφη, γαμπρό και ιερέα, με τη συνοδεία βιολιού και λαούτου, αναπαρίσταναν την τελετή του γάμου. Στη συνέχεια, γινόταν πομπή από όλους τους **Φιλιώτες**, η οποία κατέληγε στην κεντρική πλατεία του χωριού. Εκεί φυσικά συνεχιζόταν το γλέντι.

Δ. ΠΕΜΠΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ

Την Πέμπτη της Αναλήψεως, “του Συνανιψιού”, όλοι οι κάτοικοι του χωριού έπρεπε να φάνε κάτι από γάλα και κυρίως γαλότρι. Το γαλότρι είναι φαγητό καμωμένο με ζυμάρι και μαγειρεμένο μέσα στο γάλα. Όσοι είχαν στο σπίτι τους γάλα, έπρεπε να πάρουν στους άλλους που δεν είχαν. Τη μέρα εκείνη έβλεπες τα μικρά παιδιά με τους κουβάδες στα χέρια να κουβαλάνε στα σπίτια το γάλα και να το διανέμουν, χωρίς βέβαια να πληρώνονται από την προσφορά τους αυτή. Το έθιμο αυτό συναντάται και στην Ελλάδα και μάλιστα σε μερικές περιοχές αποκαλούν την Πέμπτη της Αναλήψεως “Γαλακτηρή”.

Ε. ΠΑΝΗΓΥΡΙ

Στις 20 Ιουλίου, εορτή του Προφήτη Ηλία, στη **Φιλιά** γινόταν μεγάλο πανηγύρι. Πολύς κόσμος μαζευόταν από τα γύρω χωριά, αλλά και τη Λευκωσία για να διασκεδάσουν και να φάνε το περίφημο “συρτόν οφτό” της **Φιλιάς**. Παλαιότερα η διασκέδαση συνοδευόταν από βιολιά και φυσικά χορό.

Στις 23 Απριλίου ή την Δευτέρα της Λαμπρής, αν η 23η Απριλίου ήταν στην περίοδο της πεντηκοστής, ημέρα που γιόρταζε ο Άγιος Γεώργιος, γινόταν μικρότερο πανηγύρι. Στο τέλος της λειτουργίας **Φιλιώτες** τραγουδούσαν το τραγούδι του Άη Γιώρκη (Παράρτημα 5)

ΣΤ. ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ

Στους αρραβώνες σφάζονταν κότες και γινόταν μεγάλο γλέντι. Επίσης οι συγγενείς που θα πήγαιναν στους αρραβώνες έστελλαν προηγουμένως όρνιθες και άλλα τρόφιμα. Πριν οριστικοποιηθεί ο αρραβώνας (δώσουν λόγον) γινόταν το προικοσύμφωνο, στο οποίο καταγράφονταν όλα όσα ο κάθε γονιός ήταν υποχρεωμένος να δώσει στο παιδί του. Η συμφωνία αυτή έφερε την υπογραφή του ιερέα και θεωρείτο πολύ ισχυρή συμφωνία.

Ζ. ΓΑΜΟΣ

Ο γάμος στη **Φιλιά** διαρκούσε δεκαπέντε μέρες. Από την Δευτέρα μέχρι την Τετάρτη γινότουσαν οι προετοιμασίες (πλενότουσαν τα προικιά και το μαλλί του

κρεβατιού, ετοιμάζονταν τα φαγητά κ.λ.π.). Τις μέρες αυτές δεν είχε φαγοπότι. Την Πέμπτη και Παρασκευή γινόταν το κάλεσμα των χωριανών με γλυσταριές καθώς και το μάζεμα ορνίθων και ποτών. Την Παρασκευή γινόταν γλέντι στο σπίτι της νύμφης και το Σάββατο στο σπίτι του γαμπρού. Την Κυριακή γινόταν ο γάμος. Προηγουμένως στόλιζαν τη νύμφη και το γαμπρό (στο σπίτι του καθενός), χόρευαν τα προικιά και στη συνέχεια με τη συνοδεία βιολιού και λαούτου και φυσικά όλων των συγγενών πήγαιναν στην εκκλησία.

Μετά το μυστήριο συνεχιζόταν το γλέντι. Το βιολί και το λαούτο άναβαν τη διασκέδαση. Οι **Φιλιώτες** ήταν γνωστοί για τις χορευτικές τους ικανότητες. Πολλοί απ' αυτούς κέρδισαν αρκετά βραβεία σε διαγωνισμούς. Για το λόγο αυτό οι τσακωμοί για το ποιος θα χόρευε πρώτος ήταν σύνηθες φαινόμενο στους γάμους. Το γλέντι συνεχιζόταν με τον ίδιο ρυθμό και τη Δευτέρα. Την Τρίτη μαζεύονταν οι συγγενείς. Ο καθένας έπαιρνε και το φαγητό μαζί του. Την μέρα αυτή επιτρέπονταν και οι μικτοί χοροί, καθώς και τα “μηλλωμένα ανέκδοτα”. Την Τετάρτη γινόταν γλέντι για τις δύο οικογένειες, την Πέμπτη για τους κουμπάρους και την Κυριακή γινόταν ο αντίγαμος.

Η. ΚΗΔΕΙΑ

Μετά την κηδεία, στην οποία συμμετείχαν όλοι οι χωριανοί, ακολουθούσε φαγοπότι στη μνήμη του νεκρού.

Θ. ΣΠΟΡΑ

Πριν αρχίσει η σπορά γινόταν αγιασμός υπό μορφή ιεροτελεστίας.

Ι. ΘΕΡΟΣ

Το θέρος, παρά την σκληρότητα που περικλείει σαν εργασία, στη Φιλιά γινόταν υπό μορφή διασκέδασης. Ο ιδιοκτήτης μαγείρευε πιλάφι με τις τισιρίες του χοίρου, το οποίο έτρωγαν στα χωράφια. Δεν ήταν λίγες οι φορές που οι εργάτες χόρευαν στα χωράφια. Τα δε τραγούδια και ανέκδοτα ήταν συνεχής συντροφιά. Στο τέλος του θερισμού στηνόταν μεγάλο γλέντι και οι χορευτές χόρευαν τον περίφημο χορό του δρεπανιού.

ΙΑ. ΦΑΓΗΤΑ

Στη **Φιλιά** μαγείρευαν παντζάρια με τον χοίρο, κάτι που πιθανώς γινόταν μόνο στο χωριό αυτό.

Φ.17 Τα φουρνούθκια στην πλατεία όπου ψηνόταν το περίφημο φιλιώτικο οφτό.

Φ.18 Φιλίωτισσες κόβουν τραχανά

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

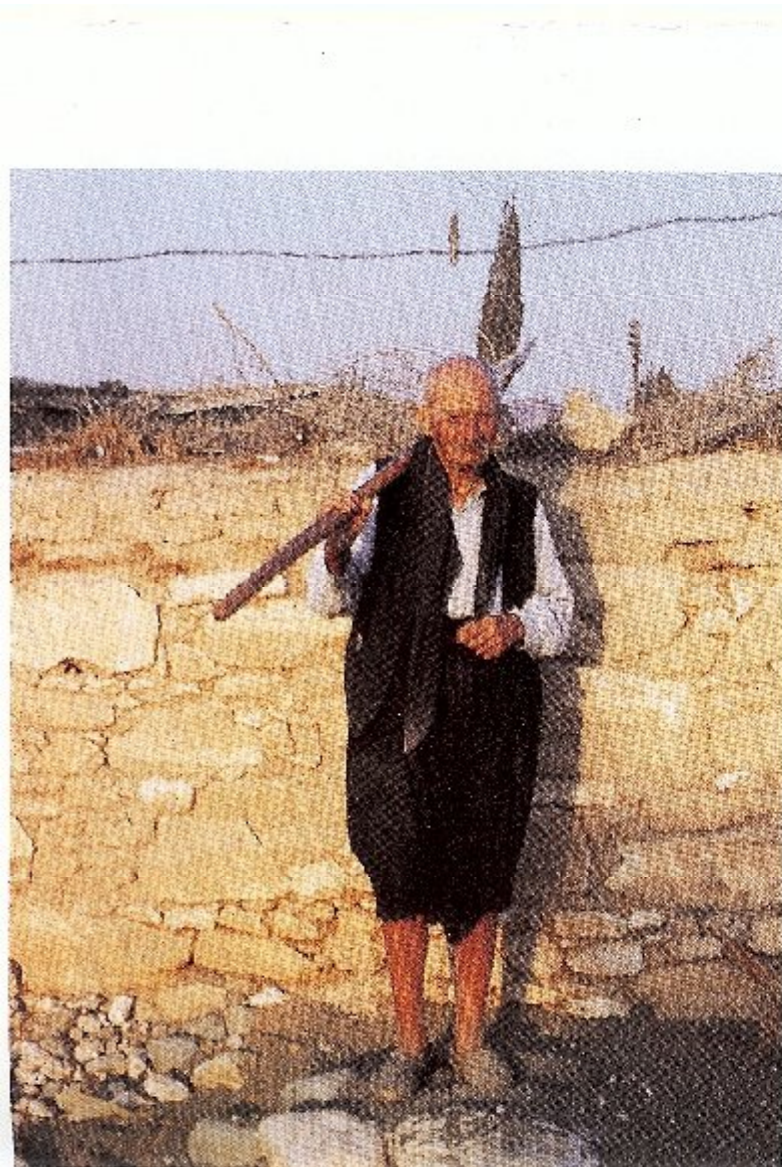
Γιατί, ρε, δεν μ' αφήνετε
Να κτυπήσω τη γροθιά μου
Και να σπάσω τα γυάλινα
Κάστρα της κατοχής;

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

8. ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Η ενδυμασία των Φιλιωτών ήταν η παραδοσιακή Κυπριακή ενδυμασία με τη χαρακτηριστική βράκα για τους άνδρες. Πολλοί Φιλιώτες φορούσαν τη βράκα το 1974, όταν πήραν το δρόμο της προσφυγιάς και την φόρεσαν μέχρι και το τέλος της ζωής τους.

Φ.19 Ο Κυριάκος Κιαγιάς

Φ.20 Η Παναγιώτα Κυριάκου Κιαγιά

Φ.21 Ο Κυριάκος Κρυάμυλος με τη βράκα του,
στο χώρο των ανασκαφών στο Δράκο

Φ.22 Ο Γεώργιος Φιτσιώνας
με τη βούρκα του βοσκού

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

«Άνθρωποι με φρόνηση πολλές φορές
μαθαίνουν πολλά από τους εχθρούς τους.
Η φρόνηση είναι ο πιο καλός φρουρός.
Αυτό δεν διδάσκεται από τους φίλους,
όμως ο εχθρός μας αναγκάζει να το
παραδεχθούμε.

Από τους εχθρούς και όχι από τους φίλους
μάθαμε να κτίζουμε ψηλά τείχη και να
φτιάχνουμε μεγάλα πλοία, κι αυτό το μάθημα
σώζει τα παιδιά μας, τα σπίτια μας
και τα αγαθά μας»

ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

9. ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΙΛΙΑ

A. ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Οι Φιλιώτες αγαπούσαν τα γράμματα γι' αυτό και όλοι προσπαθούσαν να μορφωθούν. Από τα παλιά χρόνια, τότε που η εκπαίδευση θεωρείτο πολυτέλεια, οι Φιλιώτες προσπαθούσαν να μάθουν όσο γίνεται περισσότερα γράμματα.

Σημαντική μαρτυρία για την αγάπη που είχαν οι Φιλιώτες στα γράμματα και τη μόρφωση, σε μια εποχή που η δημοτική εκπαίδευση στην Κύπρο ήταν ακόμη πρωτόγονη, σε μια εποχή που τους δασκάλους τους διόριζε και τους πλήρωνε το χωριό, τις δε εφημερίδες, λιγοστές και δισπρόσιτες τότε στα χωριά, τις αναπλήρωναν χωριανοί με τις διηγήσεις και τις άλλες ιστορίες που έλεγαν στα καφενεία, αποτελεί και το εξής: Στον κατάλογο των συνδρομητών που συνεισέφεραν για την επανέκδοση της "Ιστορίας της Κύπρου" του Αρχιμανδρίτη Κυπριανού το 1901, υπάρχουν και τα εξής ονόματα Φιλιωτών:

Χαράλαμπος Μηνά, Παπά Κυριακός, Ιωάννης Παπά Πέτρου, Παπά Ιωάννης Δημητρίου, Χατζηχαράλαμπος Χαραλάμπου, Σάββας Νεοφύτου **(βλέπετε το έγγραφο που ακολουθεί)**.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5

Λοΐζος γ' Ἰωάννης
 Ἰωάννης γ' Χαράλαμπος
 Χαράλαμπος Τσουλιῆ
 γ' Λοΐζος γ' Ἱεροδικέου
 γ' Ἰωάννης Παπᾶ Χριστοδοῦλου
 Παπᾶ Γεώργιος γ' Στεφανῆ
 γ' Τσουλιῆς Πρωτοπαπᾶ Σπυρίου
 Λοΐζος Γεωργίου
 Γεώργιος Παπαϊωάννου
 Νικόλαος Παλικάνου
 Χριστοφόρος γ' Γεωργίου
 γ' Στεφανῆ γ' Τσουλιῆ
 Γεωργίος Ἰωάννου
 Κώστας Λοΐζου
 Σάββας Γεωργίου
 Πέτρος Νικόλα Πρωτοπαπᾶ
 Μιχαὴλ Παπαῦ
 γ' Σολωμὸς γ' Μιχαὴλ
 Χαράλαμπος Παπᾶ Γεωργίου
 Πανάος γ' Μιχαὴλ
 Νέφυτος γ' Τσουλιῆ
 Παντέλης Παπαῦ
 Μιχαὴλ Γεωργίου Ζαπτιῆ
 Παπᾶ Γεωργίου Ρασιῆ

ΜΟΡΦΟΥ

Χρῖστος Νικόλα Λασιῆ
 Κώστας Πογιατζῆς
 Γιαννακὸς Τσαγκαρῆ
 Χαράλαμπος γ' Πέτρου Ἀργαλιῆς
 Ἀντώνιος Κολάντι
 Πολύδωρος Παχραπλάτης
 Πανάος γ' Στασῆ
 Χρῖστος Μ. Σιακαλλῆ
 Ἰωάννης Κουσκαραῖδης
 Πετροῦδης
 Πολύδωρος Χριστοδούλου
 Μιχαὴλ γ' Χρ. Οἰκονόμου
 Γεωργίος γ' Δημήτρη
 Χρῖστος Κωνσταντινίδης
 Κυριακὸς Κωνσταντινίδης

ΦΙΛΙΑ

Χαράλαμπος Μηνᾶ
 Παπᾶ Κυριακὸς
 Ἰωάννης Παπᾶ Πέτρου
 Παπᾶ Ἰωάννης Δημητρίου
 γ' Χαράλαμπος Χαράλαμπος
 Σάββας Νεφύτου

Στυλιανὸς Παπαδόπουλος
 Πανάος Χριστοφῆ Σιακαλλῆ
 γ' Τσουλιῆ Γεωργίου
 Κωνσταντῆς Γεωργίου
 Μιχαὴλ Μηνᾶ
 Ἰωάννης Τύλλωρος
 Γρηγόριος Νικολάου
 Ἠλίας Χριστοδοῦλου
 Κυριακὸς Γεωργίου
 Δημήτρη γ' Ἀργῆ γ'

ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝΑ

Πέτρος Γ. Σαββῆδης
 Νικόλαος Ν. Διάνος
 γ' Καλλῆς Παπαϊωάννου

ΑΚΑΚΙΟΝ

Ἀλέξανδρος Φωτιῦ
 Γεωργίος γ' Μανωλῆ

ΜΑΣΑΡΙ

γ' Εὐαγγελῆς Παπᾶ Γεωργίου
 Νικόδημος Ἱεροδωκῆος
 Σάββας γ' Γεωργίου
 γ' Γεωργίου γ' Χαράλαμπος

ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ ΕΥΛΙΑΤΟΥ

Ἰωάννης Χωρομετρῆς
 Παπᾶ Κυριακὸς
 Παπᾶ Τρύφω
 Κυριακὸς Χριστοδοῦλου
 Ἀντώνιος Χριστοδοῦλου
 Θεοδούλος Σάββας

ΝΙΚΗΤΑΡΙ

Νικόλαος Κωνσταντινίου διδάσκαλος

ΜΕΝΟΙΚΟΝ

Γεωργίος Δικαίου διδάσκαλος
 Σάββας Ἰωάννου Ζαπτιῆ
 Παναγῆς Ἱεροδικέου
 Στυλιανὸς γ' Ἀντώνη
 γ' Ἰωάννης Χριστοφῆ
 Λοΐζος γ' Τσουλιῆ
 γ' Γεωργίου Ζαπτιῆ
 Παναγῆς Ἀντώνη
 Παρλακῆος Κυριακῆος

ΚΑΙ ΜΑΚΛΙ

Παπᾶ Ἰωάννης
 Γεωργίος Σ. Καραγιάννης
 Σάββας γ' Χριστοδοῦλου Τυλιῆος

Εισορκῆ Μοναχῶ

Παπᾶ Ἰωάννης
 Χαράλαμπος Κ.
 Γεωργίος Τσακαρῆ
 Φανῆς Κτίστης
 ΝΕΡΟΝ ΧΩ

Γεώργιος Χρῖστος
 Σαροκλῆς γ' Π.
 Κωνσταντῆος
 Γιαννάκος Χαρα

ΧΙ

Ἀρσένιος Ἱερδῆ

ΣΥΓ

γ' Σαροκλῆς Ν.
 Χριστοφῆς Νικόλα
 Ἰωάννης Νικόλα
 Νικόλαος Σάββας
 Σεντοῦν Στυλιῆ
 Τσουλιῆς Κώστα

ΚΑΤ

γ' Πασιῆς
 Τσουλιῆς γ' Στ.
 Νικόλαος Πέτρου
 Ἰωάννης γ' Τσο

ΚΟΝ

Κωνσταντῆς γ'
 Σταυρὸς Ἀνδρῶ
 Παπᾶ Χριστοδού

Κ

γ' Κωστής γ'
 Αναστασία Δημ.
 Ἀναγνωστῆριον

ΛΑΡΝΑ

Ἀντώνιος Φερε.
 Γεώργιος Κυπρῆ
 γ' Παπᾶ Θωμᾶ
 Μιλτιάδης Θεο.
 Πρωτοσύγκλ. Π.
 Ἰωάννης Γεωρ.
 Γεωργίου Πιερῆ
 Ἰωάννης Χαρα.
 Νικόλαος Κυρῆ
 Ἠλίας Τσαγκα.
 Κυριακὸς Κ. Β

Φ.23 Το παλιό δημοτικό σχολείο της Φιλιάς

Φ.24 Το καινούριο σχολείο της Φιλιάς, με απαράδεκτα αλλαγμένη και αγνώριστη για μας όψη, χρησιμοποιείται τώρα από τους τούρκους

B. ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗ ΦΙΛΙΑ

(Του Αργύρη Χατζημιχαήλ,
Μαθητή της Α3 Τάξης του Γυμνασίου Μακεδονίτισσας)

1. Στα μαύρα ντύθηκες Φιλιά μου

Στα μαύρα ντύθηκες
Φιλιά μου πονεμένη
σταυρούς εσπείρανε πολλούς
στη γη τη ματωμένη.

Αλώσανε τα σπίτια σου
μνημεία αφάνισαν
ορφάνεψες Φιλιά μου
βάρβαροι σε χτυπήσαν.

Μα κρύβεις μες τα στήθια σου
καρδιά από ασάλι
που κάποια μέρα θα δεχτεί
τη Λευτεριά και πάλι.

2. Τι να πρωτοθυμηθώ για σένα

Τι να πρωτοθυμηθώ για σένα
όμορφη Φιλιά
που σε προίκισε η φύση
με την αργυρή ελιά.

Τα ωραία σου λαγκάδια
και τα κρύα σου νερά
και οι ποταμοί που τρέχουν
με γεμίζουν με χαρά.

Τα κουδούνια στα κοπάδια
και οι φλογέρες πέρα κει
και οι παιδικές φωνούλες
είναι θεία μουσική.

Νοσταλγώ ναρθώ κοντά σου
να με βάλεις αγκαλιά
ναι να κοιμηθώ στο χώμα
εις τον ίσκιο της ελιάς.

3. Δίκαια ψάχνουν για να βρούν

Σε χαιρετώ Φιλιά
και σου στέλνω χίλια δυο φιλιά
η ιστορία η δικιά σου
μαύρη βγαίνει απ' την καρδιά σου.
Τα γονικά σου τώρα κλαίνε και θρηγούν
και Δίκαια ψάχνουν για να βρουν
μα στον κόσμο αυτό που ζούμε
Δίκαια για μας δεν υπάρχουν
που νόμο βγάλανε οι μεγάλοι
και ματωμένη σ' έχουν κάνει.

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

- Ξεκινάμε για να πάμε στα σπίτια μας.
- Ξεκινάμε για να πάμε στην αγιασμένη μας γη, την ποτισμένη με τον ιδρώτα του μόχθου μας, τη ζυμωμένη με της καρδιάς μας το αίμα.
- Ξεκινάμε για να ποτίσουμε τα μπουστάνια μας.
- Ξεκινάμε για να κλαδέψουμε τα περβόλια μας.
- Ξεκινάμε για να σκαλίσουμε την αγιασμένη μας γη.
- Ξεκινάμε για να φιλήσουμε τους τοίχους των σπιτιών μας.
- Ξεκινάμε για να λειτουργηθούμε στην εκκλησιά του Προφήτη Ηλία. Για να κάνουμε το πανηγύρι, όπως εμείς το γνωρίζουμε.
- Ξεκινάμε για να κτυπήσουμε χαρμόσυνα την καμπάνα της εκκλησίας τ' Αη Γιώργη.
- Ξεκινάμε για να πιούμε το κρύο νερό του Τζιύληκα.
- Ξεκινάμε για να σεριανίσουμε στους γνώριμους τόπους μας.

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

10. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ – ΙΔΙΩΜΑΤΑ

Κάθε περιοχή στη **Φιλιά** έχει και το δικό της όνομα. Τα τοπωνυμία αυτά προέρχονται κυρίως από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εδάφους (μορφολογία εδάφους) π.χ. Ξυσταρόμουττη, από το όνομα του ιδιοκτήτη π.χ. Τρουλλί του Χ' Βασίλη, από τη χρήση που γίνεται της γης π.χ. Δίμμα της Ζωθκιάτισσας, από το τι παραγόταν στην περιοχή π.χ. Κρασιάς και από ιστορικές παραδόσεις π.χ. Παλιοεκκλησιά.

Ορισμένα από τα τοπωνύμια της περιοχής είναι και τα ακόλουθα:

• Δράκος	• Καφκάλλα	• Τζιήλικας
• Αμπέλια	• Κούντουρος	• Περβόλα
• Καννούρα	• Πετροβούναρος	• Αλμυρός
• Ξυσταρόμουττη	• Άμμος	• Σαράντα Σκάλες
• Καταρτσιήτες	• Λαόμαντρες	• Αηγιωρκίτικα
• Λαόμαντρον	• Σκοτεινά	• Τζιεφάλια
• Παλιόμυλος	• Τρουλλί του Καταρτσιήτη	• Καψάλια
• Αυκολιές	• Παλιοερή	• Λάκκοι
• Μερράδες	• Βροχός	• Δήμμαν της Ζωθκιάτισσας
• Βασιλικό	• Κουτσάτζιενη	• Βρωμόνερο
• Παλιοεκκλησιά	• Άγιος Μάμας	• Φούρνοι
• Τερατσούδι	• Συκούθκια	• Μοσφιλιά
• Τζιελεφός	• Τσουβλίτζιν	• Αγιόπετρα
• Καμπάνες	• Μαρωνίτικα	• Τρουλλίν του Χ' Βασίλη
• Τζιερασίτικα	• Δενειώτικα	• Κακοσκάλα
• Περνέρα	• Αυλωνίτικα	
• Αρκογάρος	• Κατωκοπίτικα	
• Βρυσί		

Μερικά από τα χαρακτηριστικά ιδιώματα της τοπολαλίας των **Φιλιωτών** είναι τα ακόλουθα:

- Χρήση του “-κια-”: Εκιαψεν η κια μου (Εσκαψεν η θεία μου).
- Χρήση του “-ντε”:
- Χρήση του “-φκια-”:

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Στη Φιλιά και οι τοίχοι έχουν ψυχή.

Αυτοί κι αν έχουν.

Αγωνιωδώς μας γνέφουν και μας
προσκαλούν και μας προσμένουν.

Σπίτια και καφενέδες κι εκκλησιές και σχολιά,
μας καρτερούν για ν' ακούσουν τις φωνές μας.
Ναι, ν' ακούσουν, γιατί και οι τοίχοι έχουν αυτιά.

Ναι, και οι τοίχοι έχουν ψυχή.

Μοιάζουν με πρόσωπα που γερνούν.

Οι κρεμασμένοι γύψοι, σαν τις σοφές ρυτίδες.

Τα παράθυρα κοιτάζουν μ' αγωνία.

Και οι πόρτες κι οι καμάρες
ανοίγουν το στόμα να μας μιλήσουν.

Κι εμείς καρτερούμε την ώρα
που θα σφίξουμε στην αγκαλιά μας
τ' αγαπημένα αυτά πρόσωπα.

Ναι, τους τοίχους των σπιτιών μας,
των εκκλησιών και των σχολιών μας,
καρτερούμε την ώρα να τους φιλήσουμε.

Ναι, κύριοι,

γιατί για μας και οι τοίχοι έχουν ψυχή.

Αυτοί κι αν έχουν.

Είναι κι αυτοί από χώμα, όπως κι εμείς...

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

10. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η **Φιλιά** ήταν κυρίως κτηνοτροφικό χωριό γιατί, αν και βρισκόταν ανάμεσα στους ποταμούς Οβγό και Σερράχη, είχε μεγάλες εκτάσεις άγονης γης, τα χαλίτικα, που ήταν γραμμένα ως “μερράς”, δηλαδή γη που ανήκει στα πρόβατα. Το 1973 εκτρέφονταν 1362 πρόβατα, 1429 κατσίκες, 71 αγελάδες και 10735 πουλερικά.

Δεύτερος σπουδαιότερος πόρος ζωής ήταν η γεωργία, λόγω του γεγονότος ότι υπήρχαν πολλά τρεξιμιά νερά. Υπήρχαν γύρω στα 30 τρεξιμιά νερά που κατάληγαν σε δεξαμενές. Τα νερά αυτά άρχιζαν από τη Δένεια και έφταναν μέχρι την Κυρά και έτρεχαν συνέχεια χειμώνα – καλοκαίρι. Τα βασικότερα είδη που καλλιεργούνταν ήταν το λινάρι, το βαμβάκι, το σιτάρι και το κριθάρι.

Μετά το 1965, με τη δημιουργία διατρήσεων και την ίδρυση κεντρικών αρδευτικών συνδέσμων, τα τρεξιμιά νερά αρχίζουν να στερεύουν σιγά – σιγά. Έτσι φτάνουμε στο σημείο, το 1974, να υπάρχουν μόνο έξι τρεξιμιά νερά που είναι τα ακόλουθα:

- Βρυσί
- Τσουβλίτζιη
- Κουτσάτζιενη
- Τζιήλικας
- Δοξαμενού
- Λάτσιοι

Τα τελευταία χρόνια αρχίζει μια θετική στροφή προς τη γεωργία και αρχίζουν να καλλιεργούνται εκτός από βαμβάκι, λινάρι, σιτάρι, κριθάρι και πατάτες, παντζάρια, αγκινάρες, καρότα, κουκιά και πολλά πρώιμα λαχανικά.

Στη **Φιλιά**, λόγω πιθανώς των υφάλμυρων νερών και της ποιότητας του εδάφους, παράγονταν ορισμένα αγροτικά προϊόντα μοναδικά σε ποιότητα και μέγεθος σε ολόκληρη την Κύπρο. Πιο κάτω αναφέρονται ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα:

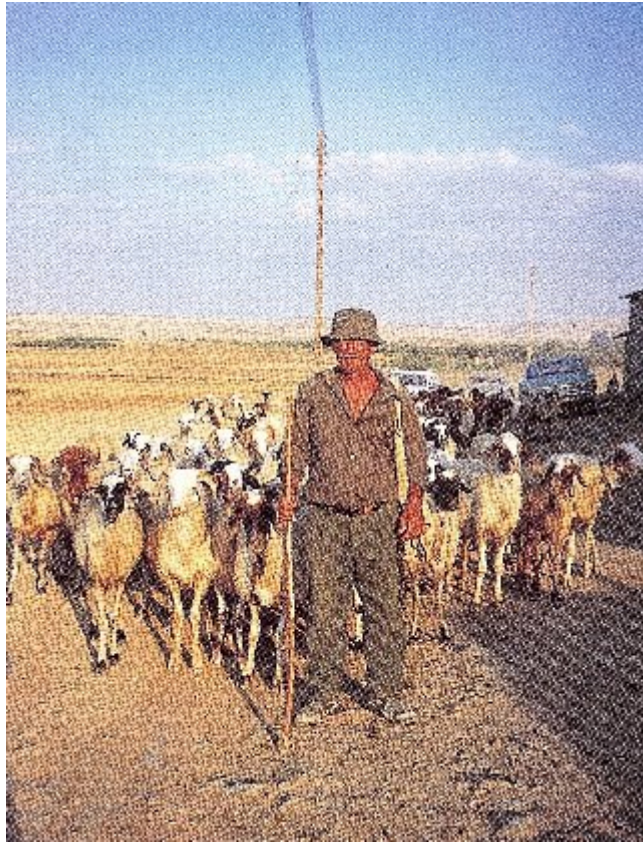
- Στη **Φιλιά** παράγονταν οι πιο μεγάλες και πιο νόστιμες αγκινάρες της Κύπρου. Οι αγκινάρες της ποικιλίας “μαρτέζες” ζύγιζαν, πολλές φορές, πάνω από μια οκά η κάθε μια. Ο “νούρος” της μπορούσε να είναι μεγαλύτερος από ένα μέτρο μήκος και διάμετρο μεγαλύτερη από 5 εκατοστόμετρα. Όταν τον έκοβες δε από την φρεσκάδα έτρεχε “γάλα”. Τα φυτά των αγκινάρων γίνονταν ψηλότερα από τον άνθρωπο και ήταν τόσο χοντρά και στερεά ώστε τα παιδιά ανέβαιναν πάνω και έπαιζαν αλογάκι. Επίσης οι αποξηραμένοι κορμοί των φυτών αυτών χρησιμοποιούνταν σαν καύσιμο για το άναμμα των φούρνων. Είναι χαρακτηριστικό αυτό που λένε οι Φιλιώτες ότι όταν καθάριζες μια αγκινάρα γέμιζε ένας δίσκος και ότι για να κόψουν τις αγκινάρες χρησιμοποιούσαν σκάλα. Το πρώτο είναι τελείως αληθές, το δεύτερο όμως περιέχει δόση υπερβολής.
- Τα ρεπάνια της **Φιλιάς** γίνονταν μεγαλύτερα από ένα μέτρο μήκος και διάμετρο μεγαλύτερη από 5 εκατοστόμετρα. Παρόλο το μεγάλο μέγεθος παρέμεναν ολόφρεσκα και τρυφερά.
- Τα παντζάρια της **Φιλιάς** ήταν τα πιο γλυκά παντζάρια όλης της Κύπρου.

- Οι πατάτες της **Φιλιάς** ήταν τόσο νόστιμες, ώστε πολλοί κάτοικοι των γύρω χωριών, παρότι και οι ίδιοι παρήγαγαν πατάτες, για δική τους κατανάλωση αγόραζαν πατάτες φιλιώτικες και πουλούσαν τις δικές τους.

Όσο κι αν φαίνεται παράξενο, ένας μικρός σχετικά πόρος ζωής ήταν και η αλιεία. Η **Φιλιά** ήταν το μόνο χωριό, στο εσωτερικό της Κύπρου, που ασχολείτο με την αλιεία. Ο Οβγός ποταμός, ο οποίος έτρεχε νερό χειμώνα καλοκαίρι ήταν γεμάτος ψάρια και χέλια. Ακόμη και στους λάκκους, που χρησιμοποιούσαν οι **Φιλιώτες** για την άρδευση των ζώων τους, υπήρχαν χέλια. Μετά όμως από το 1960, όταν άρχισαν οι διάφορες διατρήσεις και η άντληση των υπογείων νερών με μηχανές, τα περισσότερα τρεξιμιά νερά στέρεψαν, με αποτέλεσμα το καλοκαίρι να σταματά και η ροή στο μεγαλύτερο μέρος του. Παράλληλα άρχισαν και οι διάφοροι ψεκασμοί από το Υγειονομείο, με αποτέλεσμα τα ψάρια και τα χέλια σχεδόν να εξαλειφθούν.

Η **Φιλιά** πήρε αλματώδη ανάπτυξη μετά το 1966 όταν ηλεκτροδοτήθηκε και ακολούθως έγινε ασφαλτος ο δρόμος προς Γερόλακκο και προς Κατωκοπιά.

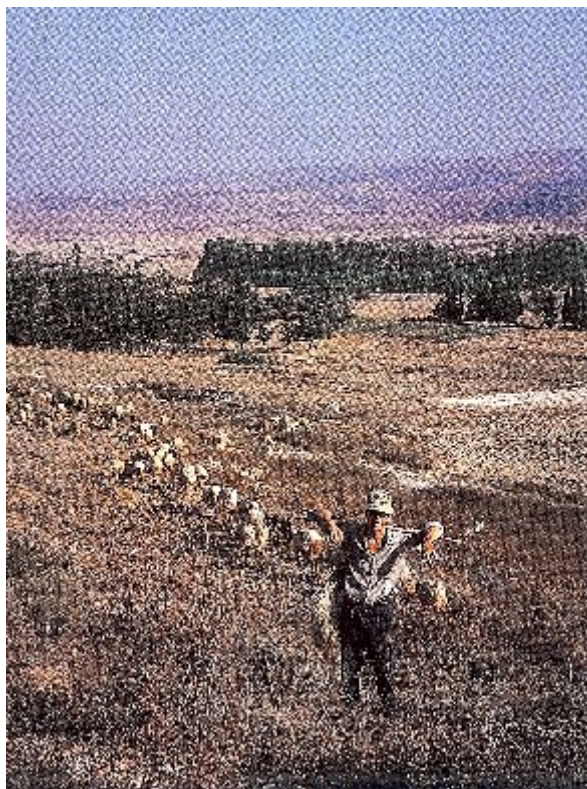

Φ.25 Βοσκός με τα πρόβατά του

Φ.26 Το άρμεγμα

Φ.27 Βόσκηση στους κάμπους της Φιλιάς

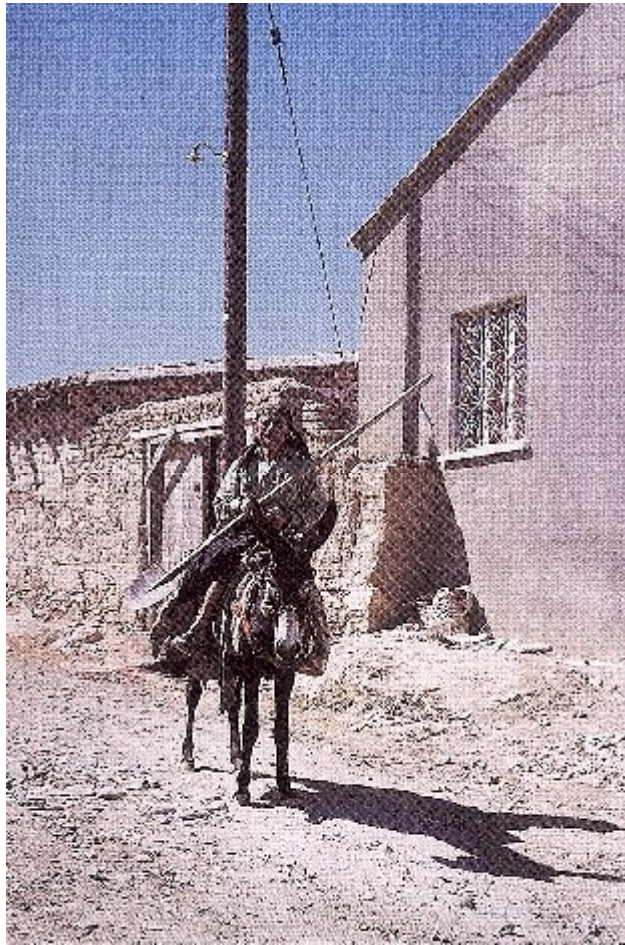

Φ.28 Ο βοσκός με τη βούρκα και το πιθκιάβλι (φλογέρα)

Φ.29 Το αλώνεμα

Φ.30 Το μεταφορικό μέσο της τότε εποχής

ΦΙΛΙΑ

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

Καρτερούμεν μέρα νύκταν
να φυσήσει ένας αέρας,
στον τον τόπο πων καμένος,
τζι εν θωρεί ποττέ δροσιάν.

Για να φέξει καρτερούμεν,
το φως τζείνης της μέρας
πων να φέρει στον καθέναν
τζιαι χαράν τζιαι ποσπασιάν.

ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ ΔΕΝ ΞΕΧΝΩ

ΠΟΘΟΣ ΓΙΑ ΛΕΥΤΕΡΙΑ

Φ.31 Από τις Αντικατοχικές Πορείες των Φιλιωτών

Η **Φιλιά** είναι για τους **Φιλιώτες** η Ιθάκη. Προορισμός τους, το φθάσιμο στη **Φιλιά** και φυσικά η επιστροφή όλων των προσφύγων στην κατεχόμενη από τον βάρβαρο εισβολέα γη μας. Οι **Φιλιώτες** παλεύουν με το δικό τους τρόπο ενάντια στην κατοχή διεκδικώντας να επικρατήσει το δίκαιο. Η αντικατοχική τους πορεία, που διοργανώνεται κάθε χρόνο προς τη **Φιλιά**, έχει γίνει γνωστή όχι μόνο στο Πανελλήνιο αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο. Το κόμμα των Φιλιωτών είναι το χωριό και το σωματείο τους γιατί η **Φιλιά** είναι για τους **Φιλιώτες** υπέρτερη αξία από τις κομματικές επιλογές του καθενός την ώρα των εκλογών. Με το σύνθημα “**ορκιζόμαστε να σ’ ελευθερώσουμε ωραία, σκλαβωμένη μας Φιλιά**” οι **Φιλιώτες** πορεύονται κάθε χρόνο προς το χωριό τους για να διατρανώσουν την αποφασιστικότητά τους ότι η **Φιλιά** ήταν και θα παραμείνει Ελληνική.

Τα μάτια της ψυχής και ο νους των **Φιλιωτών** είναι συνεχώς στραμμένα προς το κατεχόμενο χωριό τους. Για τους **Φιλιώτες** πάνω απ’ όλα είναι η αγάπη και η άσβεστη ανάμνηση των τόπων που πρωτοείδαν το φως του ήλιου, των δύο εκκλησιών τους, μέσα στις οποίες βαφτίστηκαν και λειτουργήθηκαν τόσες φορές, του σχολείου στην καυκάλλα, της βρύσης του χωριού, των καφενείων της εκκλησίας, του Χατζηώρκου, του Γιακουμή, του Πέσολομου. Είναι οι ευκάλυπτοι του Προφήτη Ηλία, είναι οι τάφοι των προγόνων τους, είναι ο κούντουρος, το τερατσούν, η καυκάλλα του καμού. Είναι όμως πάνω απ’ όλα το χώμα και η όλη η ατμόσφαιρα της **Φιλιάς**, η οποία χάριζε χαρά, ξεκούραση, αγάπη και περηφάνια σ’ όσους λέγονταν, με πραγματικό καμάρι, **Φιλιώτες**. Και είναι αυτή την ανάμνηση κι αυτή την οπτασία που πρέπει όλοι – και εκείνοι που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν εκεί, αλλά και τα παιδιά που μόνο από διηγήσεις των πατέρων τους μπορούν να γνωρίσουν τι θα πει **Φιλιά** - συνεχώς και αδιάλυτα να επαναφέρουν ζωντανή και πάμφωτη μπροστά στα μάτια τους και να θέτουν σαν αμετακίνητο στόχο την επιστροφή στις προγονικές τους εστίες και στα ιερά μας χώματα.

Το σύνθημα “**Δεν ξεχνώ**” οι **Φιλιώτες** το μετέτρεψαν σε όρο ζωής, με την επίγνωση ότι ένας λαός που δεν έχει χώμα δικό του για να παίξει, να καλλιεργήσει, να σταθεί και στο τέλος να γείρει να κοιμηθεί στις αγκάλες της γης του, είναι λαός καταδικασμένος σε μαρασμό και εξαφάνιση.

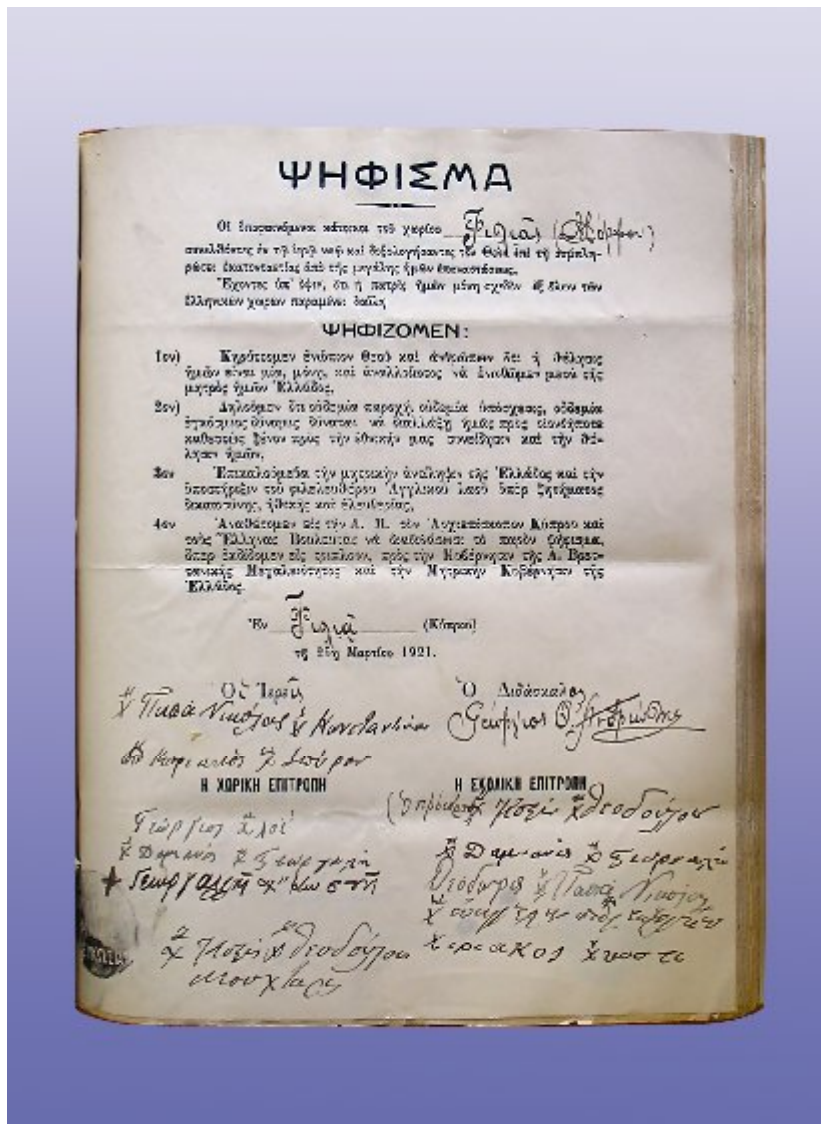
Οι **Φιλιώτες** αγωνίζονται για επιστροφή στο αγαπημένο τους χωριό και δεν θα σταματήσουν να αγωνίζονται μέχρι να δικαιωθούν, μέχρι να έρθει η ευλογημένη μέρα της επιστροφής στο χωριό τους, τη **Φιλιά**, αλλά και σε όλα τα άλλα σκλαβωμένα χωριά μας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Ενωτικά Δημοψηφίσματα Φιλιάς

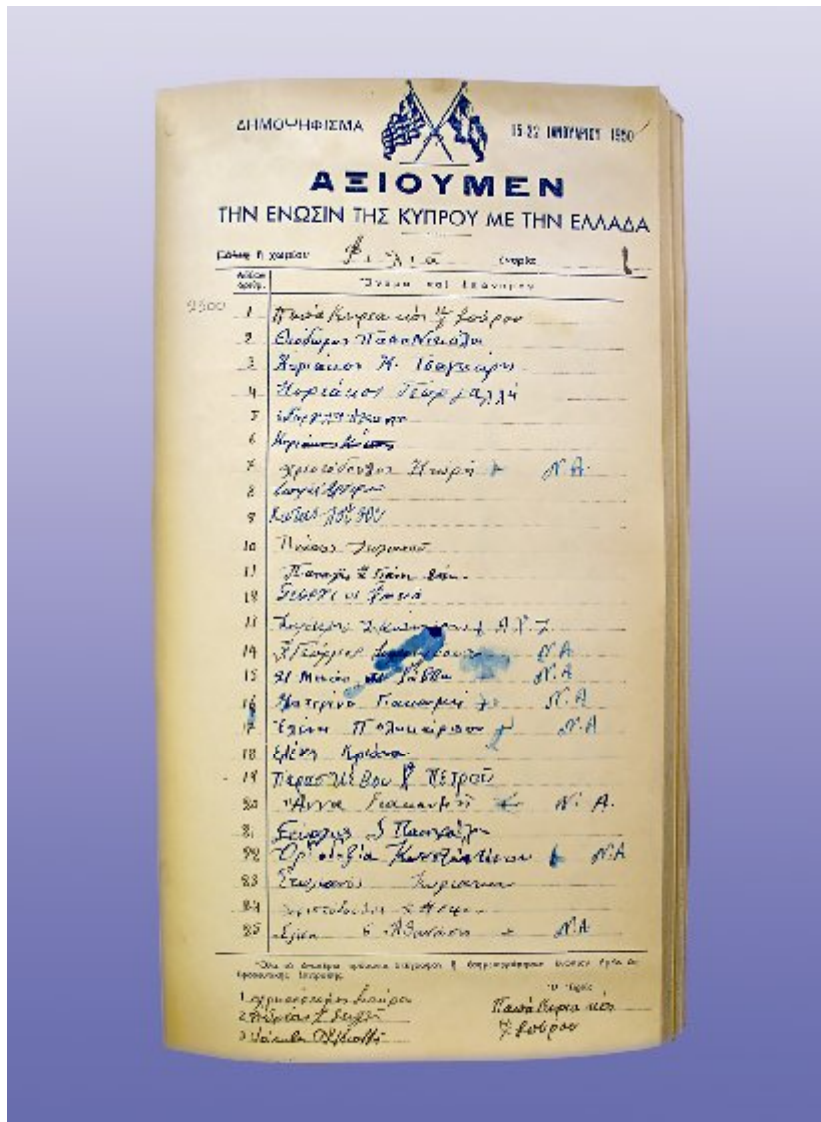
**Ετοιμασία/Επιμέλεια
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΧΡ. ΑΝΔΡΕΟΥ**

Το Ψήφισμα του 1921

Το Δημοψήφισμα του 1950

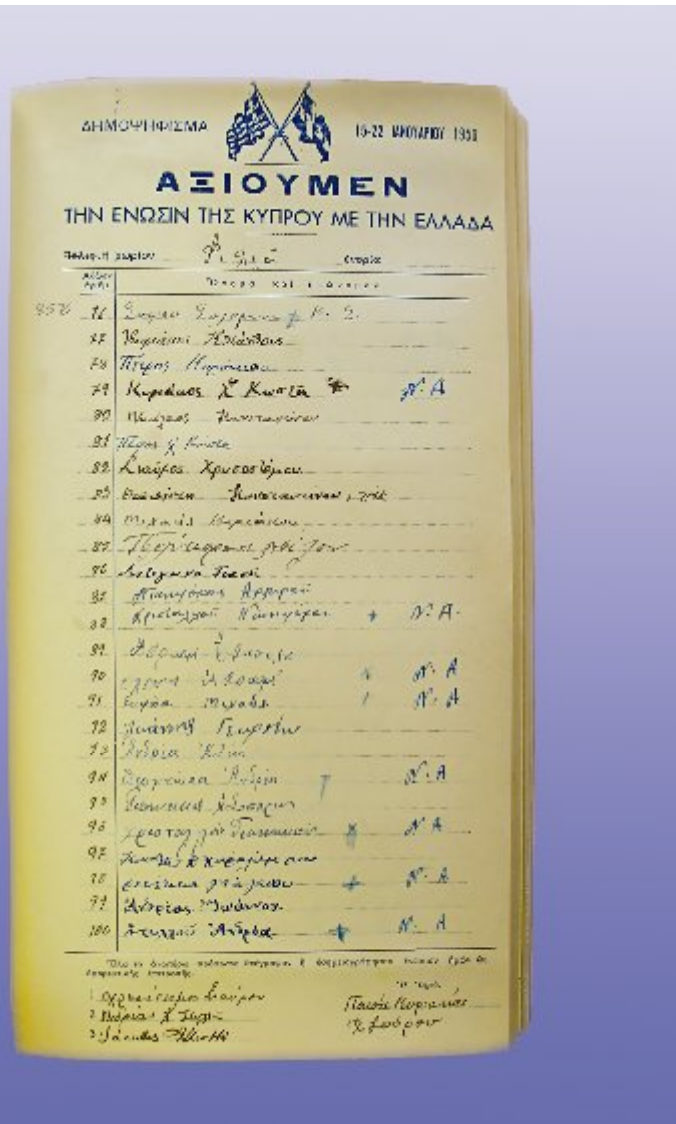

 ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟ ΣΕΝΑ 15-22 ΙΟΥΛΙΟΥ 1951
ΑΣΙΟΥΜΕΝ
 ΤΗΝ ΕΝΩΣΗΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πόλις ή χωριό: Φιλιά Ονοματεπώνυμο: _____

Αριθμ. Αποφ.	Όνομα κατ' ερώτησιν	Ονοματεπώνυμο
2500	24	Λεωνίδας Νίκος Νικολαΐδης
	25	Νεχάσιος Γεωργίου
	26	Γεωργίου Χρυσόστομος
	27	Ανδρέας Ντ. Βασιλείου Κωνσταντίνος
	28	Αργυρίου Χρόνης Ν. Α.
	29	Αντώνης Χρόνης
	30	Γεωργίου Γεωργίου
	31	Σταύρου Σ. Ντόγγου
	32	Χρυσόστομος Νικολαΐδης + Ν. Α.
	33	Μαρίνου Νικολαΐδης + Ν. Α.
	34	Σταύρου Χρυσόστομος + Ν. Α.
	35	Βασίλειου Νικολαΐδης + Ν. Α.
	36	Κωνσταντίνου Νικολαΐδης + Ν. Α.
	37	Ανδρέας Ντ. Βασιλείου
	38	Γεωργίου Χρυσόστομος
	39	Κωνσταντίνου Νικολαΐδης
	40	Σταύρου Χρυσόστομος
	41	Ανδρέας Ντ. Βασιλείου
	42	Ανδρέας Ντ. Βασιλείου
	43	Ανδρέας Ντ. Βασιλείου + Ν. Α.
	44	Γεωργίου Χρυσόστομος
	45	Μαρίνου Νικολαΐδης + Ν. Α.

* Όσοι οι αριθμοί αφορούν στην πρώτη ή στην επόμενη σελίδα της ίδιας της ερώτησης.

1 Χρυσόστομος Νικολαΐδης	2 Ντ. Βασιλείου	3 Κωνσταντίνος Νικολαΐδης
		4 Ντ. Βασιλείου

ΔΗΜΟΦΙΛΕΙΟΝ 19-22 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1950

ΑΞΙΟΥΜΕΝ

ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

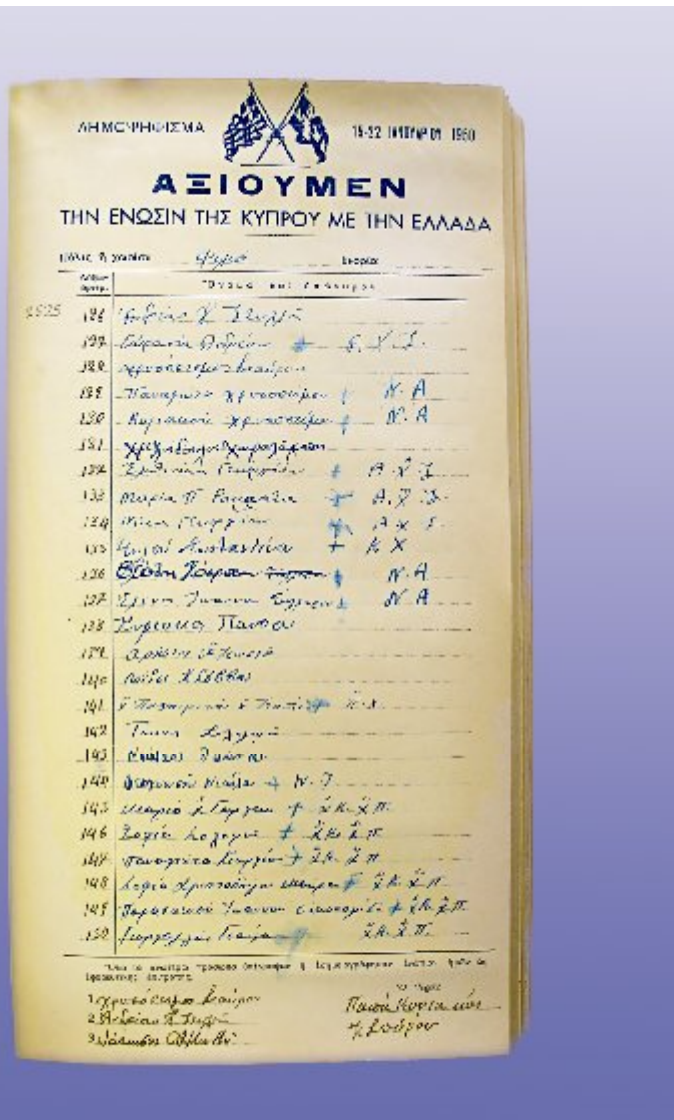
ΠΑΝΟΣ Κ. ΣΟΦΙΟΥ Φ. Π. Π. Ονομα

ΑΡΧΗ	ΑΠ. Α.	Όνομα και Εξέλιξη	Ονομα
2500	101	Χρυσόστομος Κωνσταντίνος +	Α.Α.
	102	Μαρία Παύλου +	Α.Α.
	103	Παπαγιάννης Κυριάκος +	Α.Α.
	104	Ελισάβετ	
	105	Σωφία	
	106	Γεώργιος	
	107	Παναγιώτης Κίτριος	
	108	Χρυσόστομος Κωνσταντίνος	
	109	Σοφία Παύλου +	Α.Α.
	110	Σωφία	
	111	Ελισάβετ	
	112	Μαρία Παύλου	
	113	Αναστασία Σόφια +	Α.Α.
	114	Μαρία Παύλου +	Α.Α.
	115	Σωφία Παύλου	
	116	Αναστασία Σόφια	
	117	Αναστασία Σόφια +	Α.Α.
	118	Μαρία Παύλου +	
	119	Μαρία Παύλου +	Α.Α.
	120	Μαρία Παύλου	
	121	Μαρία Παύλου	
	122	Μαρία Παύλου	
	123	Μαρία Παύλου	
	124	Μαρία Παύλου +	Α.Α.
	125	Μαρία Παύλου +	Α.Α.

1. Ονομα Παύλου Σόφια 2. Ονομα Παύλου Σόφια 3. Ονομα Παύλου Σόφια

1. Ονομα Παύλου Σόφια 2. Ονομα Παύλου Σόφια

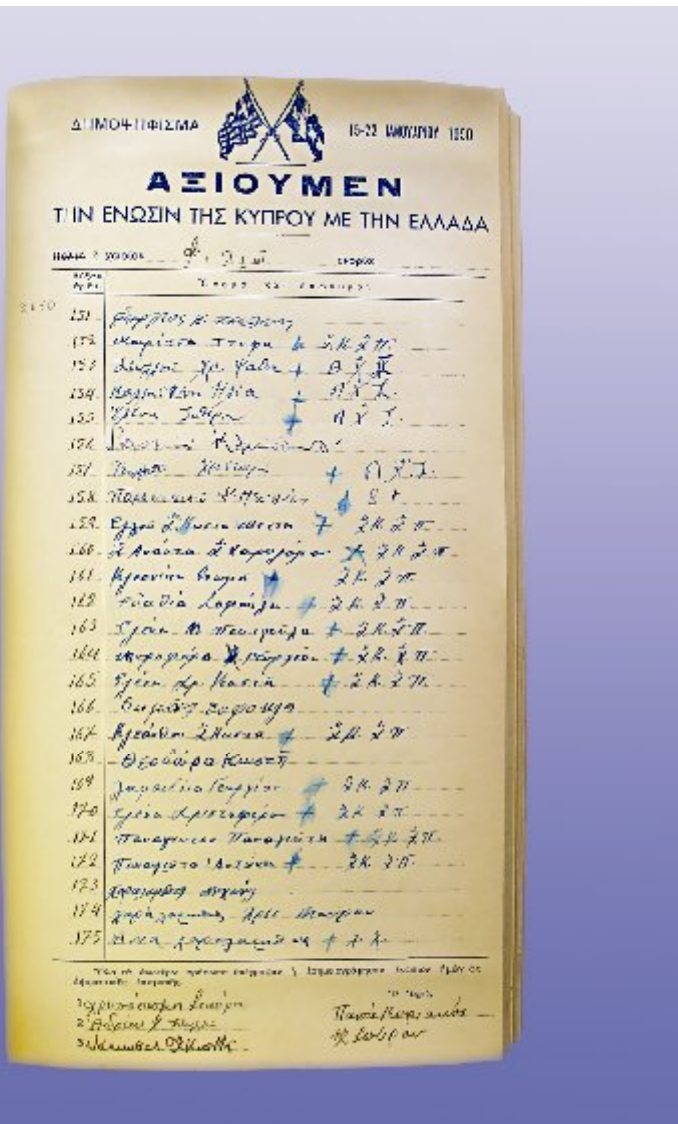
ΑΞΙΟΥΜΕΝ
ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΕΘΝΟΣ Η ΖΩΗ *Κύπρος* ΈΣΤΙΝ

ΑΝΤΩΝ	ΕΠΩΝΥΜΙΑ	ΕΠΩΝΥΜΙΑ
126	Γεωργίου Κ. Τζιφτί	
127	Αθανάσιος Βασιλείου	Σ. Χ. Δ.
128	Χρυσόστομος Βασιλείου	
129	Παναγιώτης Χρυσόστομος	Κ. Α.
130	Αθανάσιος Χρυσόστομος	Κ. Α.
131	Χρυσόστομος Χρυσόστομος	
132	Αθανάσιος Βασιλείου	Α. Χ. Δ.
133	Μαρία Β. Βασιλείου	Α. Χ. Δ.
134	Μίση Βασιλείου	Α. Χ. Δ.
135	Κωνσταντίνος Βασιλείου	Κ. Χ.
136	Ελένη Βασιλείου	Κ. Α.
137	Ελένη Βασιλείου	Κ. Α.
138	Ευγένιος Βασιλείου	
139	Αθανάσιος Βασιλείου	
140	Αθανάσιος Βασιλείου	
141	Ευγένιος Βασιλείου	
142	Τάσος Βασιλείου	
143	Αθανάσιος Βασιλείου	
144	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α.
145	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α. Δ.
146	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α. Δ.
147	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α. Δ.
148	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α. Δ.
149	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α. Δ.
150	Αθανάσιος Βασιλείου	Κ. Α. Δ.

1. Χρυσόστομος Βασιλείου
2. Αθανάσιος Βασιλείου
3. Αθανάσιος Βασιλείου

Παύλος Βασιλείου
Κ. Βασιλείου

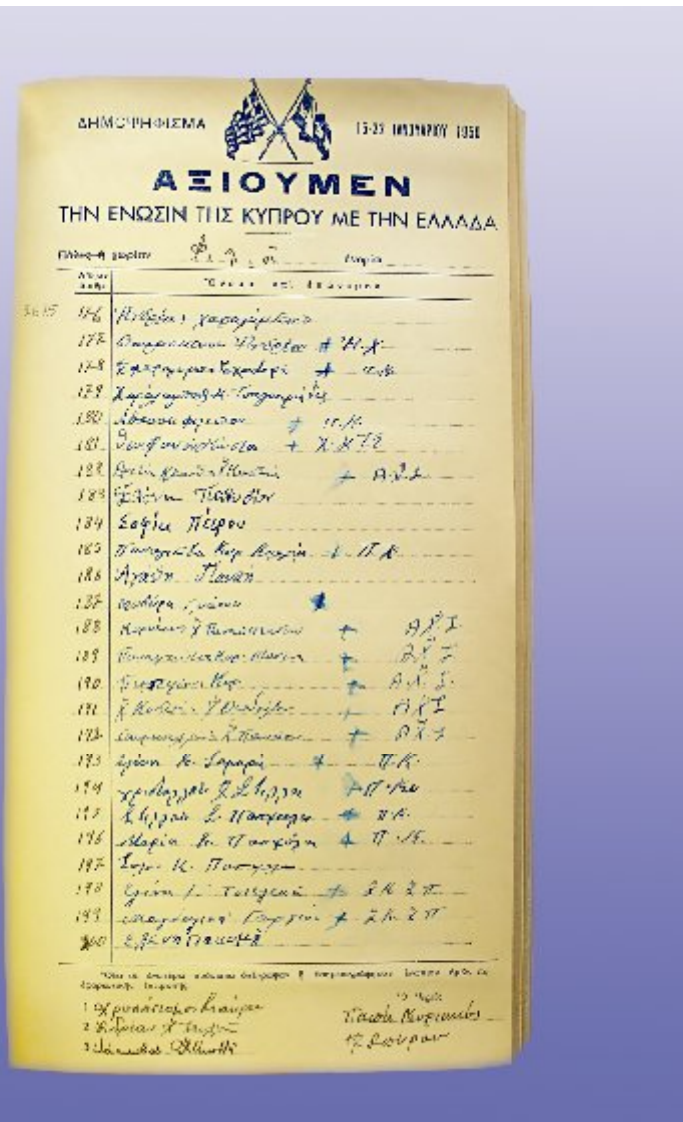
ΑΞΙΟΥΜΕΝ
ΤΙΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

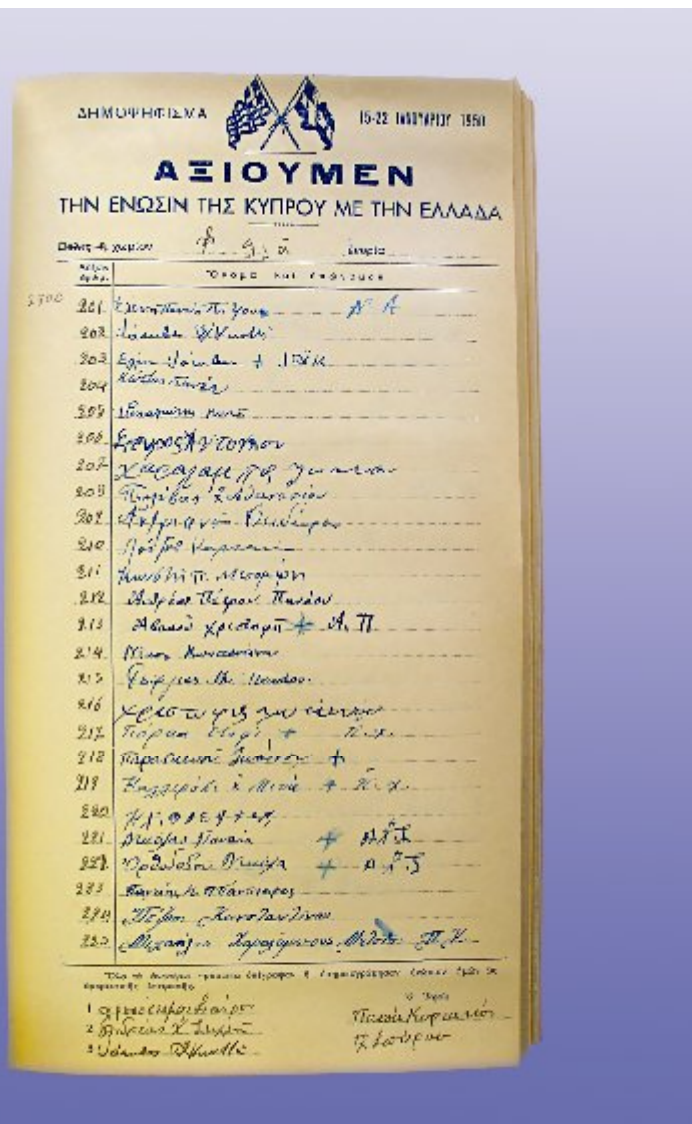
ΗΜΕΡΑ 16 ΜΑΡΤΙΟΥ 1950

Α/Α	Όνομα	Υπογραφή
151	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	
152	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
153	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
154	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
155	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
156	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	
157	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
158	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
159	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
160	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
161	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
162	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
163	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
164	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
165	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
166	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	
167	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
168	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	
169	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
170	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
171	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
172	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.
173	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	
174	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	
175	Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου	+ Κ.Κ.

Το παρόν έγγραφο αποτελεί μέρος της συλλογής των υπογραφών που υπέρστη η Κυπριακή Κοινωνία για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου
Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου
Κωνσταντίνος Κωνσταντίνου

ΔΗΜΟΚΡΑΤΕΙΑ

15-22 ΙΟΥΛΙΟΥ 1950

ΑΞΙΟΥΜΕΝ
ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΡΟΣ Β ΣΥΡΡΕΥΣΗ Φύλαξ ... Συρρα

Αριθμ. Φύλαξ	Όνομα	Συρρα
225	Σταύρος Σ. Παπαδόπουλος	Ν. Α.
227	Ανδρέας Σ. Φίλιππος	Φ. Α.
228	Κωνσταντίνος Φίλιππος	Μ. Α.
229	Γεώργιος Φίλιππος	Σ. Α.
230	Γεώργιος Φίλιππος	Μ. Α.
231	Γεώργιος Φίλιππος	
232	Γεώργιος Φίλιππος	
233	Κωνσταντίνος Φίλιππος	Α. Α.
234	Αλέξανδρος Φίλιππος	
235	Γεώργιος Φίλιππος	Μ. Α.
236	Αλέξανδρος Φίλιππος	Μ. Α.
237	Παναγιώτης Φίλιππος	Μ. Α.
238	Γεώργιος Φίλιππος	
239	Ανδρέας Φίλιππος	
240	Κωνσταντίνος Φίλιππος	Μ. Α.
241	Αλέξανδρος Φίλιππος	Α. Α.
242	Γεώργιος Φίλιππος	
243	Κωνσταντίνος Φίλιππος	Μ. Α.
244	Αλέξανδρος Φίλιππος	
245	Παναγιώτης Φίλιππος	Μ. Α.
246	Αλέξανδρος Φίλιππος	
247	Κωνσταντίνος Φίλιππος	Μ. Α.
248	Αλέξανδρος Φίλιππος	Μ. Α.
249	Κωνσταντίνος Φίλιππος	Μ. Α.
250	Αλέξανδρος Φίλιππος	Μ. Α.

Όλα τα ονόματα έχουν ελεγχθεί & επισημασμένα με βάση τα στοιχεία της Φύλαξης

1. Ονομαστική Φύλαξη
2. Φύλαξη Σ. Φίλιππος
3. Φύλαξη Α. Φίλιππος

Μ. Α. Φίλιππος
Φ. Α. Φίλιππος

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ 16-22 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1960

ΑΞΙΟΥΜΕΝ

ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πολλοί + πολλοί Φ. Δ. Δ. Αντί

Όνομα και Επαγγελμα

ΑΝΤΙ	ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
250	Λοΐσι Ιωάννης ΣΚ
251	Βασίλης Αναστασίου
252	Ανδρέας Ασφακίου ± D.M
253	Παύλος Πανίκου ± H.I
254	Χρυσόστομος Ζακάρης ΚΑ
255	Κωνσταντίνος Αρσενίου
256	Κωνσταντίνος Σ.
257	Κωνσταντίνος Χρυσόστομος
258	Ανδρέας Κωνσταντίνου ± Γραμματέας ± H.I
259	Γεώργιος Κωνσταντίνου ± H.I
260	Ανδρέας Κωνσταντίνου
261	Χρυσόστομος Ζακάρης
262	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
263	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
264	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
265	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
266	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
267	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
268	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
269	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
270	Κωνσταντίνος Αρσενίου ± H.I
271	
272	
273	
274	
275	

Όσοι με άσπρη γραμμή ονομαζονται & διαγράφονται λόγω έλλογης απουσίας.

1. Κωνσταντίνος Ζακάρης	2. Κωνσταντίνος Αρσενίου
3. Κωνσταντίνος Αρσενίου	4. Κωνσταντίνος Αρσενίου

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Ο Θρήνος της Παναγίας ΚΑΙ ΤΟ Τραγούδι του Αγίου Γεωργίου

Ο ΘΡΗΝΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Ἄδε μενιάτια σκοτεινά καί μέρεν λυπημένη
πού ἦρθεν σήμερον σ' ἐμέ τήν πολλοπικραμένην,
ἐπιάσασιν τόν γιούλλην μου κ' ἔμεινα δρφανεμένη.

Ὁ κόσμος κλαίει οὐρανέ, κι ἡ γῆ σκοτεινιασμένη
σήμερον ἐτρεμούσιασεν κι ἐγώ ἴμουν λυπημένη,
κι' ἡ λύπη μου ἀκούστηκεν σ' ὄλην τήν οἰκουμένην.

Θωρῶ τους πὼς ἐπιάσασιν τόν ποιητήν τοῦ κόσμου,
τά φύλλα τῆς καρδούλας μου τά μάτια καί τό φῶς μου,
ἔξαφνα τόν ἐπιάσασιν καί χάθηκεν π' ὀμπρός μου,
μανάδες κουβεντιάστε με πέτε μοι ποῦν' ὁ γιοῦς μου.

Κι' εἶπαν μου δίκλησε ψηλά καί δέτον σταρωμένον,
γυμνόν μέ δίχως λύπησιν στό ξύλον καρφωμένον,
ὦ τέκνον μου τί ἔπαισες κι εἶσαι πολλά θλιμμένον,
κι' ἀνάμεσα τῶν δυό ληστῶν ἔχουν σε καρφωμένον.

Ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθηκεν κι' ὄλον τό φῶς ἐχάθη,
καί τό φεγγάριν τ' οὐρανοῦ κατά πολλά πικράθη,
ἡ γῆ θωρῶ ἐσείσθηκεν τρέμει καί δέν ἐστάθη,
κι' ἀνασθηθῆκαν οἱ νεκροί, καί ἄνοιξαν οἱ τάφοι.

Χριστιανοί γναρίσαντον ἀφέντην καί Θεόν τους,
κι' οἱ σκύλλοι οἱ παρίνομοι βαστοῦν τον ὡς ἐχθρόν τους.

Ἐτόφλωσόν τους ὁ ἐχθρός κι' ἐφρίξασιν τ' ὄφτιά τους,
ἡ εἰσπλαχνία σου Χριστέ κι ἡ δόξα σου νικά τους.

Ὡ Γαβριήλ Ἀρχάγγελε ποῦ εἶν' ὁ λαγισμός σου,
πού μούπες «Χαῖρε Δέσποινα, ὁ Κύριος δικός σου».

Ὡ Γαβριήλ Ἀρχάγγελε, κουφέρκιασε τήν ξένην,
πού μούπες «Χαῖρε Δέσποινα» κ' ἐγώ ἴμουν λυπημένη.

Κάλλιον ἦθελα νά μοῦ πῆς, δέχθου τόν θάνατόν σου,
παράλθεσ κι' εἶπες Δέσποινα ἐπιάσαν τόν υἱόν σου,
κ' ἐκάμαν τον κι' ἐφόρτηκαν, τό φῶς τῶν ἡμμοδικῶν σου.

Είνα χάρις ἐδιάβασα πού γέννησα τόν Ἥλιον
γιά τόν Ἡρώδη τόν πικρόν μήν χάση τό βασίλειον.

Χρυσόν δέντρον ἐβλάστησεν ὁ εὐσπλαχνος υἱός μου,
κί ἔκαμν κλώνους δώδεκα καί σκέπησεν τόν κόσμον.

Ὅρνεα τά πετάμενα στούς κλώνους ἐσουλλιεῖδκαν,
τά πονηρά δαιμόνια, θαρροῖσαν τόν καί φεῦκαν.

Τούτοι οἱ κλώνοι δώδεκα εἶναι οἱ Ἀποστόλοι,
κι ὄρνεα τά πετάμενα, οἱ Ἀρχαγγέλοι ὅλοι.

Καί τό δέντρον τό ὄροσερόν εἶν' ἡ Μονογενής μου,
κι ἡ βρύση πού τό πότιζαν εἶμαι ἐγώ ἡ ξένη.

Τώρα οἱ κλώνοι κόπηκαν, τά φύλλα μαραθῆκαν,
κι ἡ βρύση του σταμάτησεν, ὅλα ἐξηρανθῆκαν.

Κλάψετε χήρες κι ὄρφανά ὅλοι τήν οὐντροφιάν σας,
κλάψετε τόν διδάσκαλον καί τήν παρηγοριάν σας.

Ὡ τέκνον μου γλυκόπατον καί γνόστα τῶν καρδίων,
πού εἶν' οἱ μαθητάδες σου οἱ ἐβδομηνταδύο.

Ὁ Πέτρος σέ ἀρνήθηκεν, ὁμοίως καί οἱ ἄλλοι,
οἱ μαθηταί σου ἔφυγαν μέ φόβον καί μέ ζάλην.

Καί μοναχήν μ' ἀφήσαν μί θλίψιν καί πικρίαν,
μέ στεναγμούς καί δάκρυα, τήν ταπεινήν Μαρίαν.

Τώρα σέ βίβωσι γιούλλη μου εἰς τόν σταυρόν ἑπάνω,
παρά καί ζῶ καλύτερα ἤθελα νά πεθάνω.

Ὡ πανσεβάσμιε σταυρέ, ξύλον εὐλογημένον,
ὅπου βασιάζεις τόν Θεόν πάνω σου κρεμασμένον.

Σκέψε σταυρέ νά δινηθῶ, νά τόν καταφιλήσω,
τόν ποιητήν μου καί Θεόν νά τόν ποχαιρετήσω.

Ὅρη ἀναστενάξτε καί πέτρες ρυγισθῆτε,
καί ζωντανοί τές λύπες μου κλάψτε καί θρηνητε.

Τόν πολυαγαπημένον μου τόν εἶχα φῶς καί μάτια,
τώρα μοῦ τόν ἐπήρασιν πού μῆς τά διό μ' ἀγγάλια.

Ἰούδας τὸν ἐπρόδωσεν ἀργύρια τριάντα,
καὶ νόμισεν ὁ μαρὸς πὸς θά τέ ἔχει πάντα.

Μέσα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκάμαν σου γυμφίον,
σοῦ κάμαν προῦπάντησιν ἐλαίων καὶ βαΐων.

Τοῦτον τωρὰ σταυρώσασιν ἐπάνω εἰς τὸ ξύλον,
καὶ στήσαν τον κολλά ψηλά γιὰ νά τόν κάψῃ ὁ ἥλιος.

Καὶ πὼς νά μὴν ἐσκοθῶ καὶ πὼς νά μὴν θρηνήσω,
καὶ δάρκα ποῦ τὰ μάτια μου χαμῶ στήν γῆν νά χύσω.

Τωρὰ ἔχει δυὸ μερόνυχτα ποῦ τόν καστιορίζουν,
ὀλόγυμον τὸν γιούλλην μου στήσ στρατες τόν γυρίζουν.

Φορεῖ στεφάν' ἀκάνθινον πάνω στήν κεφαλὴν του,
κ' οἱ σκόλλοι δὲν τό ξέρουσιν πὸς εἶναι μέ βουλήν του

Ὡσάν ληστήν τὸν πιάνουσιν κι ὡσάν φονιάν τὸν δῆνουν
καὶ στοῦ Πιλάτου παίρνουν τον καὶ μπρός του τὸν ἰστήνουν.

Καὶ ὁ Πιλάτος ὁ πτωγὸς κάμνει δικαίαν κρίσιν,
τό πὼς δὲν ἔχει καιάσιμον νά τόν ἐξακολύσῃ.

Καὶ κείνοι ἐφονάζουσιν γιὰ νά τόν ἐσταυρώσῃ,
τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια του σιὸ ξύλον νά καρφόσῃ.

Μαντιᾶτον ἦρθεν φοβερὸν στήν Δέσποιναν Μαρίαν,
πὸς μαρτυρᾷ ο γιούλλησ της δίχως καμιάν αἰτίαν.

Ἐπτὰ φορές λιγώθηκεν κ' εἶθεν νά ξεφυγήσῃ,
ποῦ τοὺς ὁσδέκα μαθητές δὲν ἤθρεν νά ρωτήσῃ.

Λιγώθην ἡ κυρία μου καὶ δὲν εἶχεν ταρμάνι,
στήν δεξιάν της τὴν μεριάν βλέπει τὸν Ἄην Γιάννην.

Ἄγ' Ἰωάνν' Ἀπόστολε καὶ βαπτισιὰ τοῦ γιοῦ μου,
μόνον μίαν χάριν σοῦ ζητῶ γιὰ λάφρωσιν τοῦ νοῦ μου.

Ποῦντον ἐμέν τὸν γιούλλην μου καὶ σὲν τὸν δάσκαλό σου
ποῦ εἶν' τωρὰ ο ποιητής καὶ λετρωτής τοῦ κόσμου.

Κι ὁ Ἰωάννης εἶπεν της μέ δυὸ χεῖλη καμένα,
κ' ἡ λαλιά του θλιβερῆ τὰ μάτια του κλαμένα.

Θαυμάζομαι σέ Δέσποινα τά λόγια πού μου λέγεις,
καί δέν πιάνεις τήν ράβδον σου νά περπατήσ, νά κλαίης

Ἐπί πού τόν ἐγέννησες καί δέν τόν ἐγνωρίζεις,
κ' ἐγώ πτωχός ὁ μαθητής πῶς νά τόν ἐγνωρίσω,
ἐξαρκεισμένον μ' ἔχουσιν νά μέν τ' ὁμολογήσω,
πάν εἶσαι ἡ κυρία μοι, νά σοῦ τό ὁμιλῆσω.

Φορεῖς ἐκείνον τόν χλωμόν καί τόν παραφυρμένον,
ὅπου τόν ἔχουν οἱ ἐχθροί ἐξάγκωνα δεμένον;

Ὅπου κρατοῦν στά χέρια τους καρφιά νά τόν καρφώσουν
ὅπου κρατοῦν καί στ' ἔλλα τους λόγγες νά τόν λογχίσουν.

Φορεῖ στήν κεφαλούλαν του ἀκάνθινον στεφάνιν,
καί εἶναι μέσ τά αἵματα ὅσάν τό κουρουπάνιν;

Ἐκείνος εἶναι ὁ υἱοῦλλης σου καί μέν ὁ δάσκαλός μου
ἐκείνος εἶν' ὁ λυτρωτής κι' ὁ ποιητής τοῦ κόσμου.

Καί πολοῦται Δέσποινα τοῦτον τό λόγον λέγει,
Ἦέντε καρφιά ἐμπήξασιν ἔπανε στον υἱόν μου,
καί κάμαν' τον καί φέρτηκεν τό φῶς τῶν ἀματιῶν μου.

Τά δύο καρφιά ἐμπήξαν τα πάνω στά δύο του χέρια,
καί τάλλα δύο ἐμπήξαν τα πάνω στά δύο του πόδια,
καί τάλλον τό πυρούμενον μπήγουν το στήν καρδιάν του.

Τά τέσσερα ἰομένητα τό σπλαχνικόν μοι τέκνον,
μά τῆς καρδοῦλας τό καρφί δέν μπόρει νά ἰομένη,
καί ἄνοιξεν τά χεῖλη του, τοῦτον τόν λόγον λέγει.

Ἄλλοίμονον ἄλλοίμονον, Θεέ μου καί πατέρα,
καί πῶς μέ ἀλησομόνησες τήν σήμερον ἡμέραν.

Διπᾶ κολλά βάλλει φωνήν τρέγω νά τόν ποτίσω,
ἐτρέξαμμε οἱ ἄνομοι κ' ἦταν νά ξεψυχῆσω.

Τά κόκκαλά μου τρέμασιν ὁμοίως κ' ἡ καρδιά μου,
ὁμοίως καί τά μέλη μου κι ὅλα τά σῶθικά μου.

Καί οἱ Ἑβραῖοι ἄνομοι εἶχαν μέγαν φθόνον,
βάλλουσιν ξύδιν καί χολήν καί ἄλας μέσ στόν σπόγγον,
ἐπῆραν του το νά τό πιῆ λέγει τοῦτον τόν λόγον.

Τώρα ετέλειώσαμεν τά λόγια τοὺς προφήτας,
 ὅπου ἐπροφητεύασιν ἀπ' ἐξαρχῆς τοῦ κόσμου.

Νά βγάλω τοὺς προφήτας μας, τὸ γένος τῆς μητρός μου,
 ἀπὸ τὸν Ἴσραὴλ τὸν πικρὸν νά τοὺς ἐλευθερώσω,
 στήν Ἱερουσαλήμ νά τοὺς κατενοδώσω.

Καί γώ' μουν κατὰ πρόσωπον κοντά στὸν Ἰσραὴλ
 καὶ ἔδερνα τὸ στήθος μου μὲ πόνον καὶ μὲ ζάλην.

Ἴσως καὶ μὲ ληθηθῆ τὸ σπλαχνικὸν μου τέκνον,
 νά μὴν ποθάνη νά τὸν δῶ ἔμπρός μ' ἀποθαμένον.

Καὶ πολογήθη κ' εἶπεν μου μέ τ' ἄγιόν του στόμα,
 μανά, μὴν κολλοθλίβεσαι πολλὰ γιὰ τὸν οἶόν σου,
 τὸν Θεολόγον φίλον μου ἀφήνω σύντροφόν σου,
 στὲς τρεῖς ἡμέρες ἔρχομαι νά δοξασθῶ υἱός σου.

Καὶ εἶδεν τὴν ὁ Κύριος μέ τ' ἄγιόν του πνεῦμα,
 Μοναῦτα κλίνει κεφαλὴν καὶ πῆγεν τ' ἄγιον πνεῦμα.

Σελήνη καὶ ὁ ἥλιος μοναῦτα ἐσκοτίσθη.
 καὶ ὁ ὅλος ὁ κόσμος ἔτρεμεν καὶ ἡ γῆ σταυρὸν ἐσχίσθη.

Θωρεῖτον ἡ Κυρία μου μέ τὰ δικά της μάτια,
 ἐτράβησεν τὲς βοῦκικες της κ' ἔκαμεν τὲς κομμάτια.

Τότες ἡ Παναγία μου ἐστέκετο μὲ ζάλην,
 καὶ μ' ἕναν κλάμα ὀλιβερόν βάλλει φωνὴν μεγάλην.

Καὶ ποῦ μαχαίριν νά σφασῶ καὶ ποῦ κρεμμὸν νά δάσω,
 Καὶ ποῦ ποτάμι σύνβολον νά' μπεῖ νά παραδώσω.

Οἱ Μυροφόρος τοῦ Χριστοῦ ἐστέκονταν κοντά της,
 ἢ μιά βαστᾶ τὰ χέρια της καὶ ἄλλη τὰ γόνατά της.
 Καὶ ὁ Θεολόγος βρέθηκεν ἐκεῖ παρηγοριά της.

Καὶ πολογᾶται ἄγγελος τῆς Δέσποινας καὶ λέγει,
 Κυρία μου καὶ ἂν σφαγῆς ἐσὺ σφάζεται ὁ κόσμος ὅλος,
 καὶ κάμε μίαν παρηγορίαν γιὰ νά σταθῆ στὸν κόσμον.

Καὶ φέρτε μου κρασί γλυκό καὶ ἀφρούγιον ποζαμάτων,
 νά κάμω τὴν παρηγορίαν γιὰ νά σταθῆ στὸν κόσμον.

Μοναῦτα φέρνουν τῆς κρασίν καὶ ἀφρούγιον ποζαμάτων
 καὶ ἔκαμεν τὴν παρηγορίαν καὶ στάθην εἰς τὸν κόσμον.

Καί πολογᾶται Δέσποινα καί λέγει τῆς Μαρίας,
ἐπάρτε με τοῦ Ἰωσήφ ἀπό Ἀρμαθείας,
μαζίν μου κι' οἱ Ἀπόστολοι κι' ὄλη ἡ συνοδία.

Καί πολογᾶται Δέσποινα τοῦ Ἰωσήφ καί λέγει.
Κι' ἡ λαλιά της θλιβερή, μέσ' ἡ καρδιά της κλαίει.

Θά σέ παρακαλέσωμεν πολλά γιά τόν υἱόν μου,
νά πᾶ νά τόν ποσπάσωμεν τό φῶς τῶν ἀμματιῶν μου.

Καί πολογᾶται Ἰωσήφ τῆς Δέσποινας καί λέγει,
μετά χαρᾶς ὅ,τι μοῦ πῆς θά κάμω νά προφτάσω,
ἔχω λογάριν περισσόν νά τόν ἐξαγοράσω,
νά κατεβῆ ποῦ τόν σταυρόν νά τόν ἐνταφιάσω.

Ἔχω κιβούριν πέτρινον μέσα στό περιβόλι,
νά πᾶμεν νά τόν θάψωμεν ἐμεῖς κι' οἱ Ἀποστόλοι.

Μονεῦτα ἠστρατεύσασιν κι' εἰς τοῦ Πιλάτου πᾶσι,
ὁ Ἰωσήφ, ὁ δίκαιος μετὰ τοῦ Νικοδήμου.

Καί πολογᾶται Ἰωσήφ καί τοῦ Πιλάτου λέγει,

Ἄφέντη ἐκλαμπρότατε τό φῶς σου κυριεύει,
ἡ ἐξουσία σου περνᾷ καί κάμνει ὅ,τι θέλει,

Δός μας τόν ξένον τόν Χριστόν κείνον τόν σταυρωμένον
ξένος τοῦ κόσμου βρίσκεται καί καταφρονεμένος.

Λέν ἔχει κύρην, ἀδελφόν νᾶρτουν νά τόν ποσπάσω, ν.
νά κατεβῆ ποῦ τόν σταυρόν νά τόν ἐνταφιάσω.

Δός μας ἀφέντη τόν Χριστόν γιατί τόν ἐγνωρίζω,
γιά νά τόν κρύψω εἰς τήν γῆν εἰς τόπον ἄποι ρίζω.

Δός μας ἀφέντη τόν Χριστόν ποῦ ἦρθε νά μᾶς σώσει,
καί μᾶς ἀπό τήν κόλασιν νά μᾶς ἐλευθερώσει.

Κι' ἡ Παναγία στέκεται ἐμπρός του λυπημένη,
καί τοῦ Πιλάτου λέγει του «Λυπήθουμε τήν ξένην».

Λυπήθου με ἀφέντη μας καί μέν καί τόν υἱόν μου,
δός μας τον νά τόν θάψωμεν τό φῶς τῶν ἀμματιῶν μου.

Καί ὁ Πιλάτος εἶπεν τῆς λάμνε, χαρίζω σοῦ τον,
νά μή μᾶς δώσει πειρασμόν ἐδῶ στόν κόσμον τοῦτον.

Μοναῦτα πήραν θέλημα καί στον σταυρόν ἐβγήκαν,
ὁ Ἰωσήφ ὁ δίκαιος μετά τοῦ Νικοδήμου.

Μοναῦτα βάλλουν σκαλωσιές καί στον σταυρόν ἐβγήκαν,
οἱ Ἅγιοι Ἀρχάγγελοι πού πάνω κατεβήκαν.

Μοναῦτα βγάλουν τά καρφιὰ κάτω τόν καταβάζουν,
ὁ Μιχαήλ κι' ὁ Γαβριήλ στέκουν καί θυμιάζουν.

Ἐπάσαν τόν καί δῶσαν τον στά χέρια τῆς Μαρίας,
πέννει τον κι' ἡ κυρία μου καί γλυκοφίλησέν τον,
κι' ἔβγαλεν πού τά μάτια τῆς δάρκα καί πότισέν τον.

Βάλλουσιν λίτρα ἑκπτόν σμόργαν μέ τό ἀλόι,
ἐπάσαν καί τολίξαν τον σέ καθαρὸν σεντόνιν.

Παίρνουν τον νά τόν θάψουσιν τόν δίκαιον ἐκείνον,
καί ταπισόν ἡ Δέσποινα κάμνει μεγάλον θρήνον.

Σχολάζω καί ἀφήνω τα στήν Δέσποιναν Μαρίαν,
καί σεις δοῦτε τ' ἀκούετε νᾶχετε τήν ὁσίαν.

.....

ΑΪΣ ΓΙΩΡΚΗΣ

Ἄδὲ μαντῆτος σκοτεινὸν, χαπάρκα μαυρισμένα
 πού ἔδειξαν οἱ θεεβεῖς στόν κόσμον λυπημένα.
 Ἐπλάνησέν τους ὁ ἐχθρὸς κ' αἰ γίνηκεδ δικός τους
 κ' ἐκ' εἶνοι ἐνομίσασιμ πὸς ἦταν ὁ Θεὸς τους.
 Ἐπλάνησέν τους ὁ ἐχθρὸς μέσα εἰς τήν καρδίαν,
 μήτε Χριστόν ἠθέλασιμ μήτε τήν Παναγίαν
 οἷτε Θεόν νά κράζουσιμ, ὁποῖναι σωτηρία.
 Ἐτόφλωσαν τὰ μ' ἄθκια τους κ' αἰ βράξασιν τ' αὐκιά τους
 κ' αἰ πού τίλ λύσαν τήν πολλήν ἡτῶαν τὰ παιθκιά τους.
 Ἐκείνοι δέν ἠθέλασιν πλοῦτογ κ' ἰ ἀρκοντωσύνημ
 μόν' ἦταν ν' ἀφανίσωσιν τήν Χριστιανοσύνην.
 Ἐστάθηκεν ὁ Δέκιος μαζίμ μέ τόν Μαξιμόν
 νά ἐξολοθρεύσουν τόχ Χριστόν, νά τόν ἐστήν' ουγ κ' εἶνον.
 Πκιάσαγ κ' ἐστήσασιβ βωμούς κ' αἰ καταθυσιάζαχ,
 χρυσώσαν ἕναν εἰδωλογ κ' ἐκείνον ἐδοξάζαν.
 Ὅποιοὺς ἐπίστευκεν σ' αὐτόν, εἰχ' ἐν ἐλευθερίαν
 κ' ἰ ὁποιοὺς πιστεύκει στόχ Χριστόμ, μεγάλημ μαρτυρίαν.
 Ἀκούσατε, Χριστιανοί, πολλά νά λυπηθῆτε
 γιά τὰ κακά πού κάμνασιν οἱ ἄνομοι ἐχθρίται.
 Ἐπκίαν' αν τοὺς Χριστιανούς καί τοὺς ἐβασανίζαν,
 τό σῶμαν τους μέσ' σ' ἀ λαμπρά τό μαυροκατσουρίζαγ.
 Κ' αἰ ὅσοι δέν ἠδύναντο ἐκρίβοντο σ' ὁρμάνι
 κ' ἰ ὅσοι παρουσιάστηκαν ἐφόρησασ στεφάνιν.
 Ἐμολογοῦσαν τόχ Χριστόν ἐμπρός στοὺς ἡγεμόνες,
 ἐμ' μέσα στόμ Παράδεισον εἰς πάντας τοὺς αἰῶνες.
 Δοξάζω Σε, καλέ Θεέ, πούσαι σ' ἀ ψηλωμένα,
 ὅπου γινώσκεις τὰ κρυφά καί τὰ φανερωμένα!
 Δόξαμ μεγάλην ἔδωκες, χάρις στοὺς Ἀποστόλους
 νά Σε κηρίξουν εἰς τήν-γῆν, νά Σε πιστέυσουσ σ' ὄλους.
 Ἐδόξασες τόχ κόσμος Σου π' Ἀνατολήν ὡς Δύσιγ
 καί τρέξασιν οἱ Μάρτυρες σάν τό νερόσ' στήβ βρύσιν.
 Ἐδόξασες τόν Ἅγιον πού τόχ καλ (λ)ιργουσίγ
 καί κάμνουσιμ μετάνοιες καί τόν ἐμπροσκυνοῦσιδ.
 Δόξαμ μεγάλην ἔδωκες τ' Ἁγίου Γεωργίου,
 ὅπου ἀνέστησεν νεκρούς ἐμπρός τοῦ Συνεδρίου.
 Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἀπό τήν Παλαιστίνην
 ἐπῆεγ κ' αἰ πολέμησε γιά τήν Χριστιανοσύνην.

Ἐπικίσεσεν τὸν ὁ βασιλιάς, κάμνει τομ πολεμάρχογ
 κ' ἐπῆγε κ' αἱ πολέμησεν μετ' ὁ πολ' ὄφ φουσαῖτον.
 Ἀγάπαν τὸν ὁ βασιλιάς, γιὰτ' ἦταν κολληκάριγ
 κ' ἔστησεν τομ κουπαναθηκίος στ' ἀσκήριφ φλαμπουράρηγ.
 Ἦτανε δέ καὶ ὁμορφος, ἦταν καὶ παλληκάριν,
 τὸ πρόσωπόν του ἔλαμπεν σὰγ καθαρόφ φεγγάριν.
 Π' ἦδ' αἱ καβαλλίκεψεν τὸν ἄππαρον τὸγ-γρίβαγ
 κ' ἐπῆγεν κ' αἱ πολέμησεν εἰς τῆγ Καππαδοκίαν.
 Ἐδείχτηκεν ὁ Ἅγιος μέγας καὶ λαμπροφόρος
 καὶ νικητῆς ὑπερμάχος, μέγας τροπαιοφόρος.
 Ἐνίκαμ πάντα τοὺς ἐχθρούς ποὺ τὸν ἐπολεμοῦσαν,
 τὰς χώρας ἐλευθέρωνεμ ποὺ τὰς καταπατοῦσαν,
 Ἐνίκησεν τὸδ Δέκιον, ὁποῦταβ βασιλέας
 κ' ἰ ἀφάνισεν τὰ εἶδωλι' ποὺ τὸν ναὸν τῆς Ρέας.
 Συνάχτην τὸ Συνέδριον εἰς τῆγ Καππαδοκίαν
 νὰ κάμνουσιν τοὺς Δαίμονας εἰς τὸν ναὸν θυσίαν.
 Ὁ Ἅγιος ἐστάθηκεν στὸ μέσογ κ' αἱ φωνάζει:
 — Ἐδῶ νὰ εἶναι ὁ Θεός, ὅπου μ' ἐξουσιάζει.
 — Ἐπρόσταξεν ὁ βασιλιάς νὰ τὸγ κατασπαράξουν
 κ' αἱ ν' ἄψουμ μιάλ λαμπρακι' ἰάμ μέσα νὰ τὸμ πετάξουν.
 Ἐβαλυν τομ μέσ' στὸ λαμπρόν ἐμπρός τοῦ Συνεδρίου
 κ' αἱ μὲ κοντάρκα σίερα χτυποῦσαν τοῦ Ἁγίου
 βάλλουν τομ μέσ' στῆφ φυλακῆδ, ἦν' οὐν τομ πὰς στὸ στῆλ' ογ
 καὶ βάλλουμ πὰς στὰ στήθη του ἕναμ μεγάλολ λίθον.
 Ἐπρόσταξεν ὁ βασιλιάς κ' αἱ μὲ τῆς συντροφικιά τοι
 νὰ βγάλουσιν τὸν Ἅγιον, νὰ πάγη ἐμπροστά του.
 Κ' αἱ τὸ πρῶν ἐφκάλαν τογ κ' ἐπῆραν τοδ δημ' ἔνογ
 κ' αἱ ἦταν μαῖρος κ' αἱ χλομός σὰγ κυταδικασμένους.
 Κ' αἱ πολοῦται ὁ μίρος με βρωμισμένους στόμαν
 τ' Ἁγίου ἀναγέλασσε στὰ ἰδικόν του σώμαν.
 — Ὡρα τωρὰ, Γεώργιε, νὰ ἦρτεν ὁ Θεός σου
 νὰ σέ ἐγιάτρεψεν τωρὰ στήδ δίκην ὁ Χριστός σοι:
 — Μέ τοῦ Θεοῦ τῆδ' δόναμιγ καὶ τοῦ Χριστοῦ τῆμ πίστην,
 δεσ κακά μοῦ ἔκαμες τίποτα δέσ στηρίζτην.
 — Θυσίασε εἰς τοὺς Θεούς διὰ νὰ σέ τιμῶσιν
 καὶ μὲ μεγάλες δωρεές νὰ σέ εὐχαριστήσιν.
 — Δέν ντρέπεσαι ὡς βασιλιάς τοὺς δαίμονας λατρεύεις,
 κυστιγορίζεις τοὺς πιστούς καὶ τὸν Χριστόν ἐμπαίζεις!
 — Γεώργιε, Γεώργιε, ἔλα νὰ θυσιάσης,
 βάλλω σε εἰς τὰ βέσωνα, νὰ σπλάχνα σου σπαράξεις!
 — Γὰ βέσωνα τοῦ βασιλιῶ ἐν τῶμ μωρῶμ παιχνίθκια
 καὶ δέν ἀρνοῦμαι τὸν Χριστόν, νὰ προσκυνῶ σανίθκια
 Ἰθῆμισεν ὁ Δέκιος, δέν ἠμπορεῖ νὰ κάτση.
 λαμπρόμ μονάχα γύρεψεν μέσα νὰ τὸμ πετάξη
 κ' αἱ μὲ ποδίνες-σίδερα μετ' ὁ καρφικιά ραιμμένες
 κ' ἰ ἀποὺ τῆβ βράστημ ποθχασιν ἦταν κοκ' κ' ἰνισμένες.

Βουλήθηγ κ' ἡ βασίλισσα νά πᾶ νά προσκυνήσῃ
 κ' ἐπίτροπος Μαγνέντιος δέθ θέλει νά τήφ ἴφήσῃ.
 Λέγει της εἶναι φάντασμαν αὐτόμ ποι ἐμφανίστημ,
 πῶς δέν εἶναι ὁ Ἅγιος, ὁποῖ ἔβασανίστηγ.
 Κ' αἱ πολοῦτ' ὁ Ἅγιος μέ μιὰμ φωνήμ μεγάλην.
 — Ἐγὼ εἶμ' ὁ Γεώργιος, ποῦ εἶχα τόσηζ ζάλη!
 Αὐπήθηκεν ὁ βασιλιάς, ποῦ ἔγινεν τό πρᾶμαθ,
 θυμώθηκεσ στόν Ἅγιου, πῶδειξεν τόσοθ θαῦμα.
 Στέκεται θκιαλοῖζεται, τί πρέπει νά ποιήσῃ
 κ' αἱ μέ πανιοῖα βάσανα νά τήγ καστιορήσῃ.
 Ἐπρόσταξεν κ' ἐφκάλασιν ἔνυμ μεγάλολ λάκκον,
 νά ρίζουσιν τόν Ἅγιου κ' εἰ μέσα μέ τόν τράττον.
 Ἐπρόσταξεν ὁ βασιλιάς τὸλ λάκκον νά γυμίσουν
 ὄλον ἀσβέστην ἄβραχομ μέσου νά τόν ἰνήσουγ,
 κ' εἶνα τὰ κοκκαλάκ'ια του κ' εἰ μέσα νά τὰ λύσουν.
 Κάμνει τρία μερόνυχτα στόλ λάκκον τὸγ κλεισμένον
 ὁ Ἅγιος μέσ' στά λαμπρά ἤιωθ θανατωμένον.
 Ἄπο τήγ χογλασοῦραν του ἔφκαινέν ἡ βοή του.
 Ἦ Ἅγιου δέν ἐβλάβηκεμ μάλλα τήσ κ' εφάλης του,
 γιατί κατέβην ἄγγελος κ' ἔδρόσιζεν τήφ φλόγαν
 κ' ἔγιατρευκεν τόν Ἅγιον, ὁποῖ τόν ἀμολόγον.
 Στές τρεῖς πᾶσιγ κ' ἰ ἀν' οἴουσιν τὸλ λάκκον τὸγ κλεισμένον
 κ' αἱ ἠῆρασιν τόν Ἅγιον δρθόγ κ' αἱ λυτρωμένον.
 Τότε, ὅσοι τὸ εἶδασιν τὸ φοβερὸν τὸ θαῦμαγ,
 κ' αἱ τότε ἐπιστάψασιν εἰς τὸθ Θεόν τ' Ἅγιου
 κ' ἰ ἀμολογοῦσαν τὸχ Χριστόν ἐμπρός τοῦ Συνεδρίου.
 Ἐπρόσταξεν ὁ τύραννος τόν Ἅγιον νά δήσουγ
 κ' ἰ νά τὸθ δήσουσισ σφιχτά νά τόν ἐξηνυχίσουν.
 Ἐπκιάσασιγ κ' ἔδησαν τος σέ τέσσερα παλλοῦκ'ια,
 φέρνουσιγ κ' αἱ σπαλάγκωθ'ια, βάλλουεν τος μασουλοῦκ'ια.
 Ἐπκιάσασιγ κ' ἔδέρναν τομ μέ τῶβ βουθκιῶν τές νεῖρες,
 τὰ γαίματά του τρέχασιν σάν τρέχουν οἱ χολέτρες.
 Ὁ κόσμος ἔσπαράχτηκεν ἀπό τὰ κλάματά του
 κ' ἡ γῆ χαμαῖ κοκ' κ' ἰνήσεν ἀιὸ τὰ γαίματά του.
 Καρφῶσαν τον εἰς τὸσ στειυρόθ, φορέσαν του στεφάνιγ
 κ' ἰ ὁ μάγος Ἀθανάσιος τὸμ πότιζεν σαρμάκ'ιν.
 Τὰ γαίματά του τρέχασιν κ' ἔκάμνασιν αὐλάκ'ιν
 κ' αἱ δέν εἶχ' ἐν παρηορκάν τὸ φοβερὸφ φαρμάκ'ιν.
 Ἐπρόσταξεν ὁ βασιλιάς κ' αἱ τοῦτον νά ποιήσουεν,
 τὸμ μάγον Ἀθανάσιον νά τὸμ ποικ'εφαλίσουν.
 Ἐθύμωσεν ὁ Δέκιος, δέν ἠμπορεῖ νά κάτση
 Ἐπρόσταξεν: τόν Ἅγιον βάρτε τον εἰς τήγ χάμηγ!
 Ἐφκαιν' ἀνεῖκοσιγ χρονῶν ὁ Ἀι-Γιῶρκης τότε
 κ' αἱ βάλλουεν τος στήφ φυλακὴν ὄλοι οἱ στρατιῶται.
 Ἐτρέχεν ὄλος ὁ λαός μέ ὄλην τήγ καρκιάν του
 νά τοῦς βαπτίσῃ ὁ Χριστός, γονεῖς καὶ τὰ παιδιὰ τους.

Ἐγένηκαν Χριστιανοὶ ὄλοι μὲ τὴν ἀράδαν
 βαπτίσθη κ' ἡ βασίλισσα-τὴλ λέγαν Ἰαλεξάνδραν.
 Εἶχεν κ' αἰ ἕναν ἄνθρωπον, ποὺ ἔκομνεζ ζευκάριγ
 κ' ἔψόφησεν τὸ βόδιν του μέσα εἰς τὸ χωράφιν.
 Τρέχ' εἰ κ' αἰ πὰ' στόν Ἅγιον-γιά νά τὸβ βοηθήσῃ
 τὸ βοῦν του ποὺ ψόφησεν νά τοῦ τὸ ἀναστήσῃ.
 — Ἐλ', Ἅγιε, ἀνάστησε τὸβ βοῦμ μου ἀπὸ χωράφιν
 κ' ἰ ἐγὼ νά καταξιωθῶ στὰ ἰδικά σου πάθη.
 Ὁ Ἅγιος ἐγέλασεν εἰς τὸν ἐμπιστευμένον
 — Ὁ βοῦς σου εἶναι ζωντανός, εἶναι κ' αἰ ζευλαμένος
 Ἐστράφηκεν ὁ γεωργός εἰς τοῦ Χριστοῦ τὴμ πίστην,
 ἐπῆγε κ' ἑμαρτύρησεγ καὶ ἀποκ'εφαλίστην.
 Κ' οὐμῆθηκεν ὁ Ἅγιος σάν ἦταμ μέσ' στήγ χάψην.
 Ἐπκιάσασιγ κ' ἐδῆσασιν σφιχτά τὸν τράχιλόν του
 κ' αἰ εἶδασιν τὸγ Κύριον κ' ἐφίλαν τὸλ λαμόν του
 Καρκιά του ἦταγ καθαρή, δέν εἶχ' ἐμ μέσα δόλογ
 κ' αἰ εἶδασιν τὸγ Κύριον κ' αἰ ἦταν ἀσπροφόρος.
 Ὁ Ἅγιος ἐστέκετοφ φεγγάριμ ποσ' ἰσμένον,
 τὸ πρόσωπόν του ἐλαμπεσ σάν ἥλιος λαμπρισμένος.
 Σκολάζω σας κ' ἰ ἀφήνω σας τ' Ἅγιου τήβ βοήθειαιγ
 κ' αἰ τοῦ κ' αἰροῦ χαρούμενοι κ' αἰ μὲ καλήν ὑγείαν.

.....

Φ.32 Η εικόνα του Αγίου Γεωργίου Φιλιάς που διασώθηκε το 1974

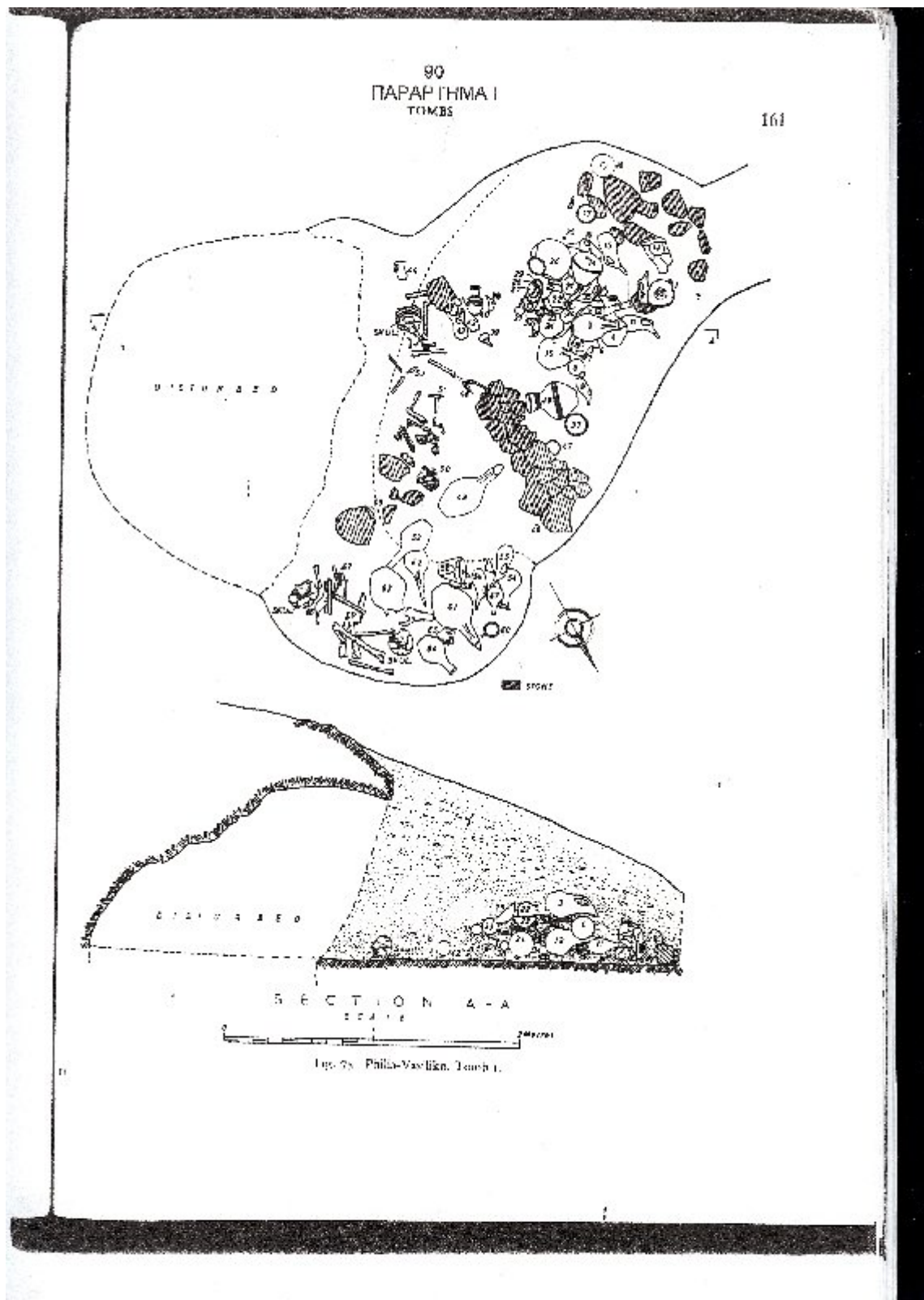

Φ.33 Η εικόνα της Παναγίας Φιλιάς που διασώθηκε το 1974

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Ο Πολιτισμός της Φιλιάς

PHILIA-VASILIKO

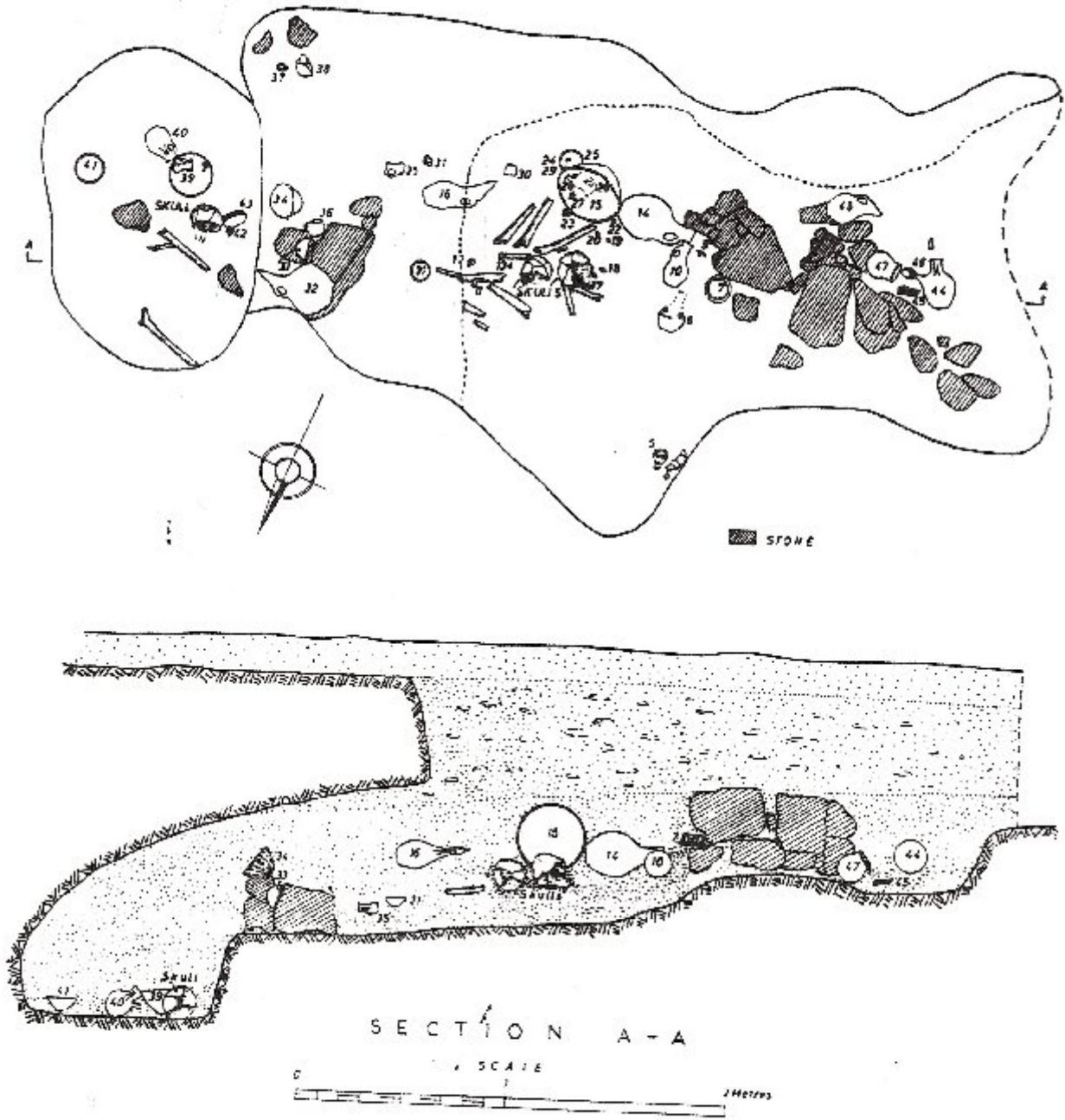
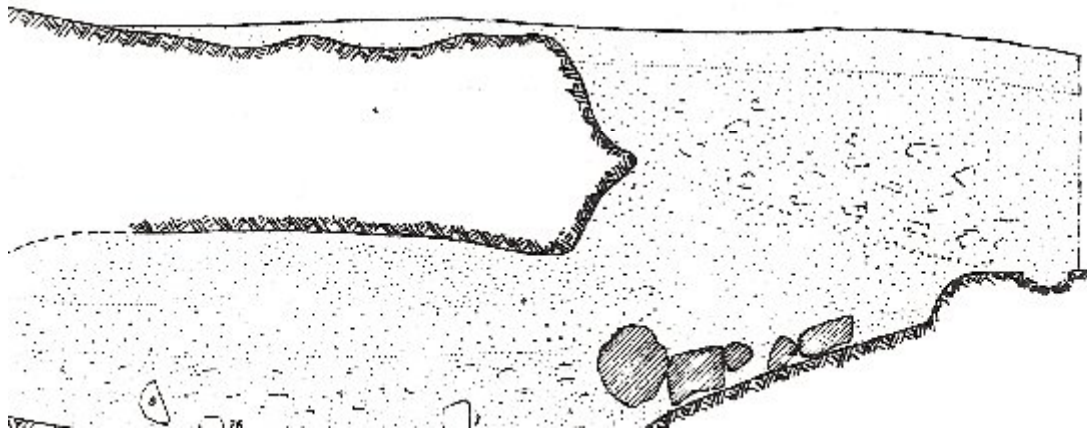
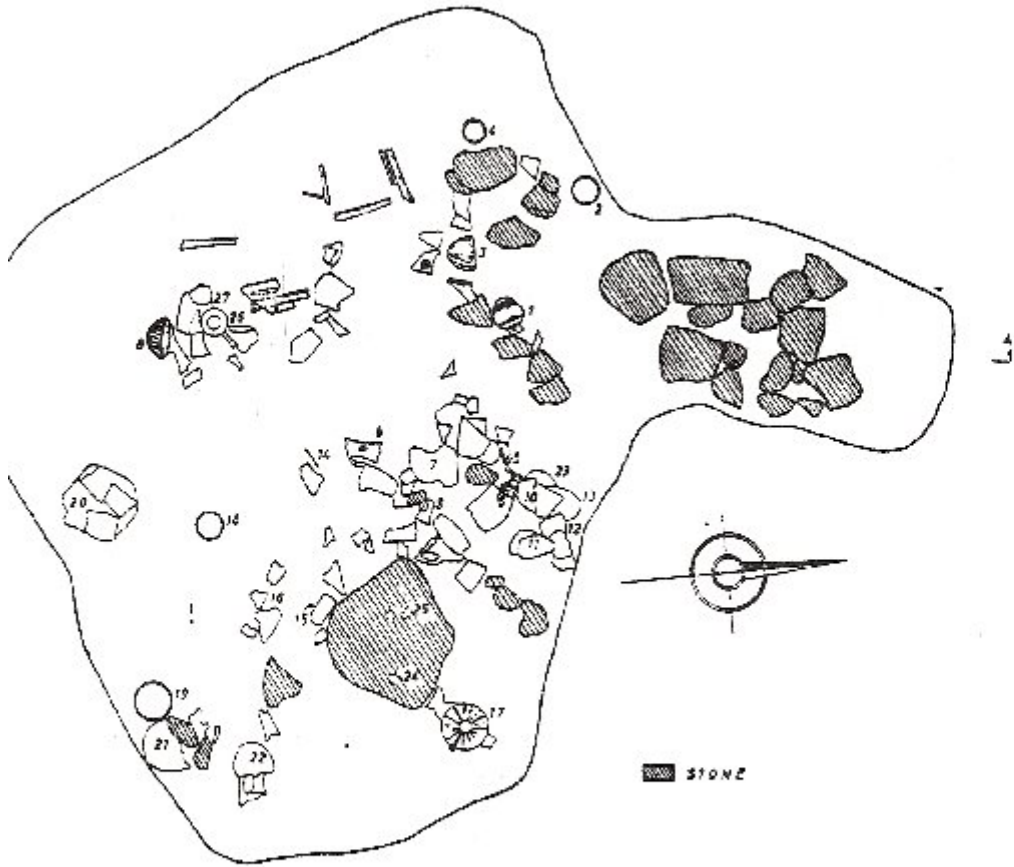

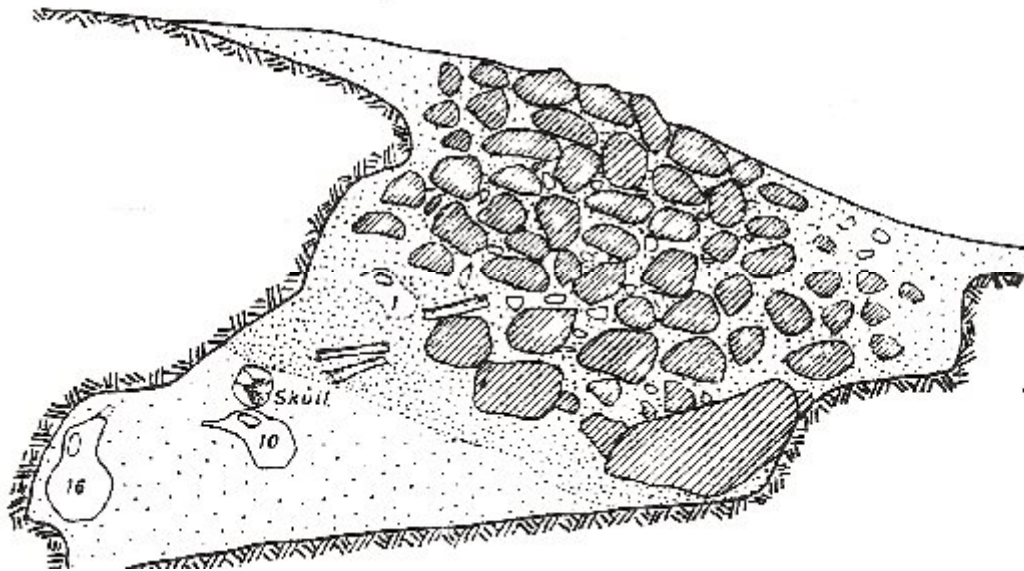
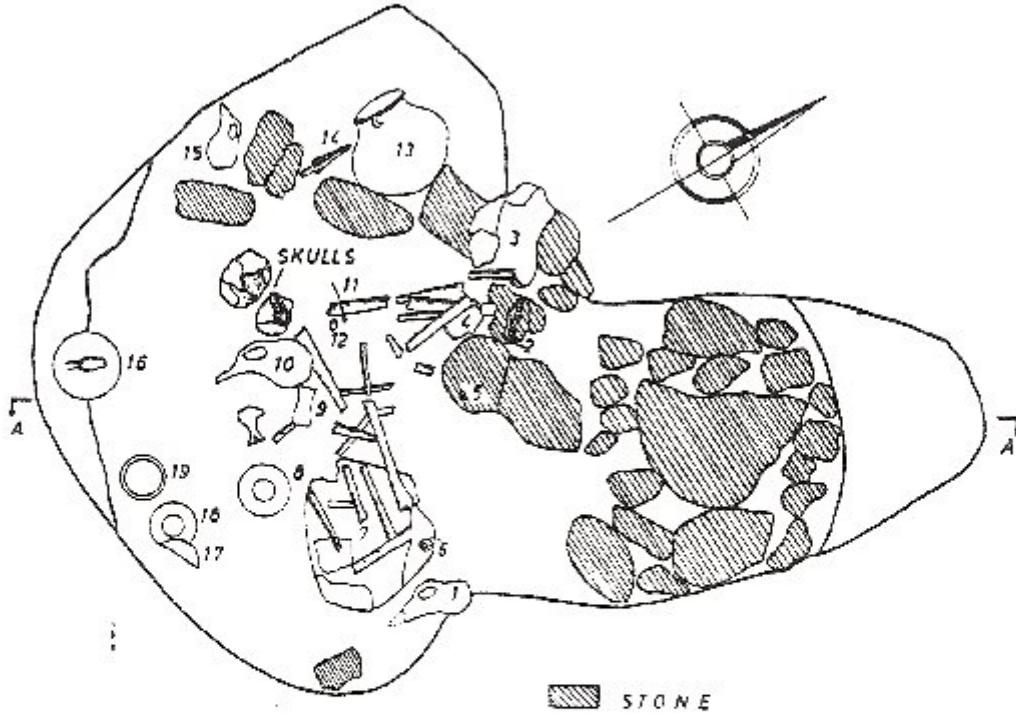
Fig. 76 Philia-Vasiliko. Tomb 2.

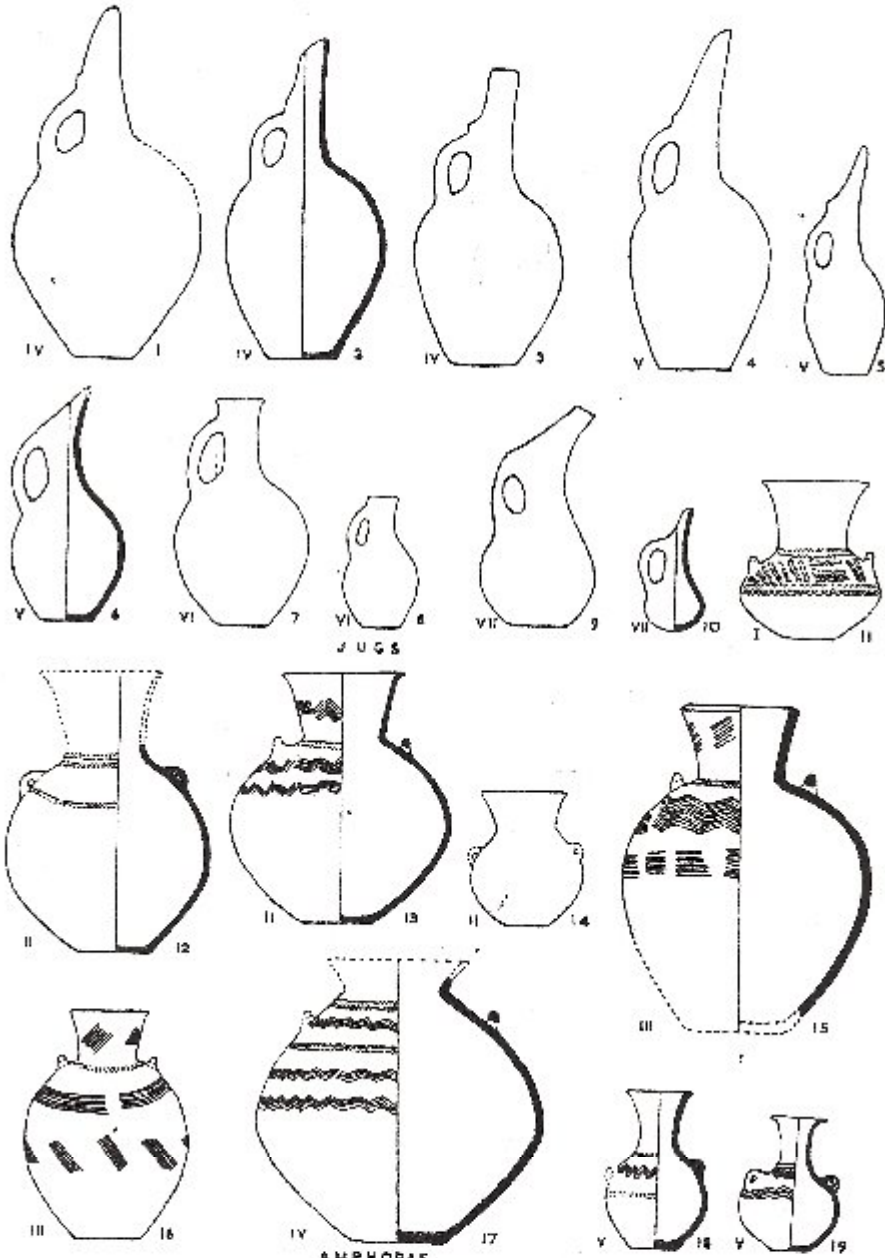
92
TOMBS

164

93
PHILIA-VASILIKO

RED POLISHED WARE

Fig. 81. Philia-Vasiliko. Pottery.

97

170

PHILIA-VASILIKO

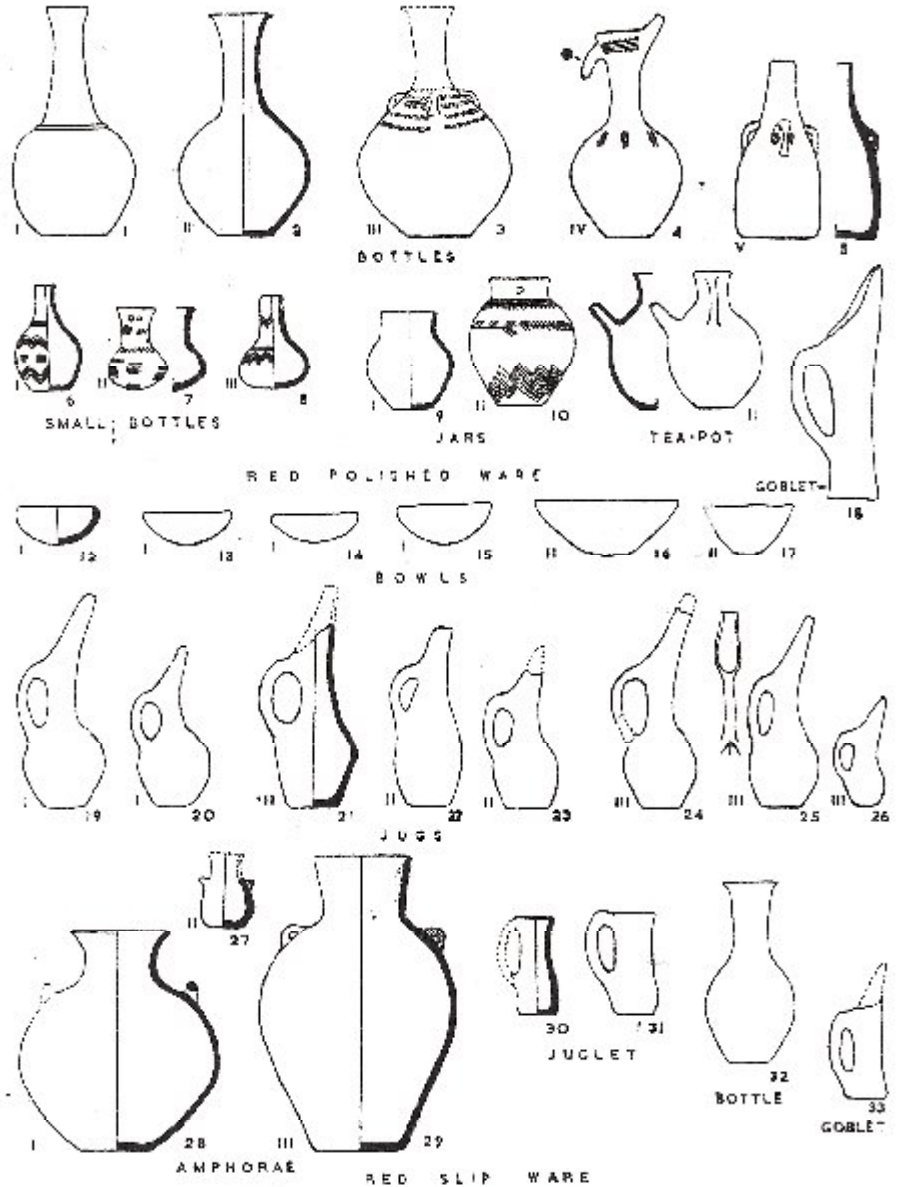

Fig. 82. Philia-Vasiliko. Pottery.

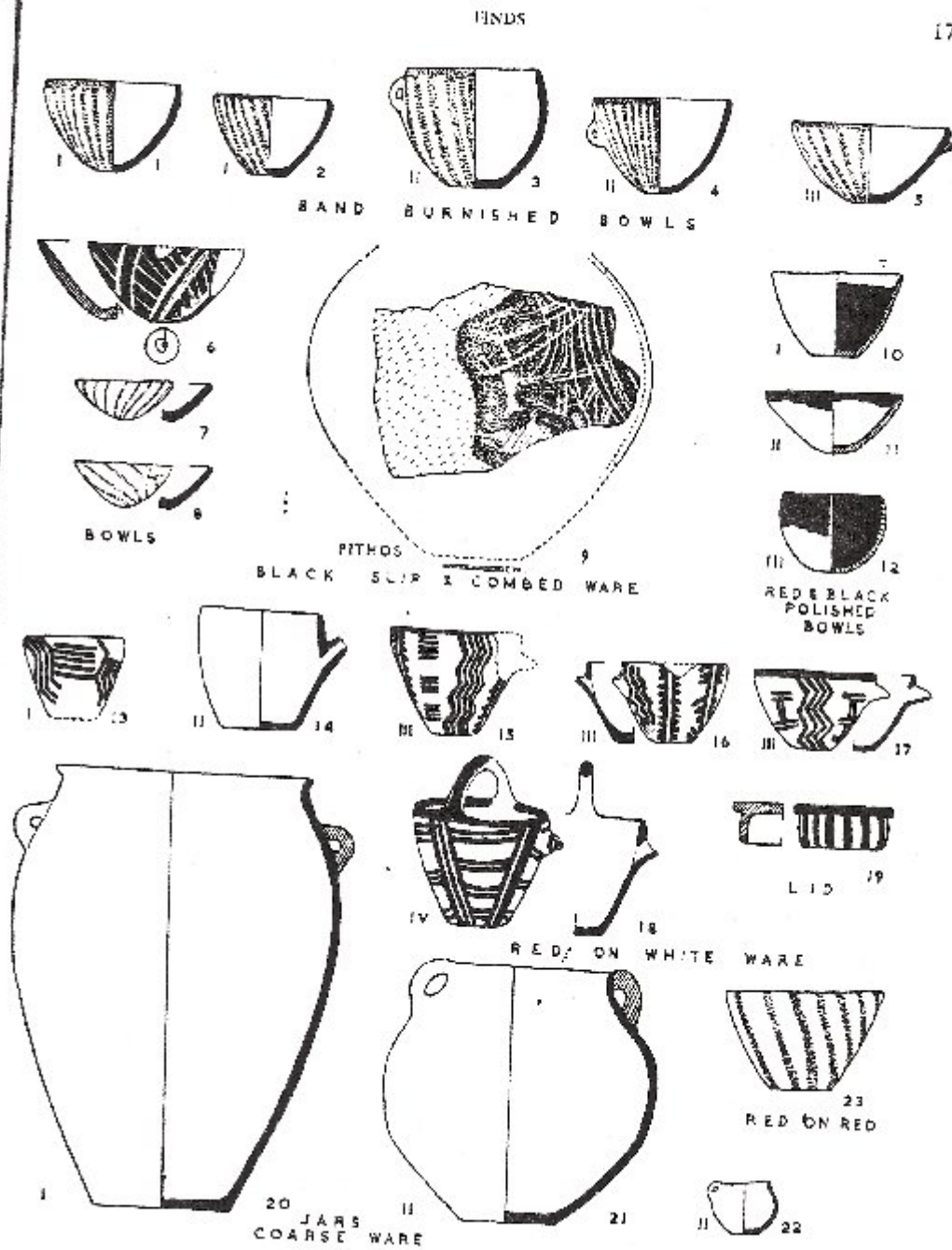

Fig. 83. Phila-Vasilika Pottery.

RELATIVE CHRONOLOGY

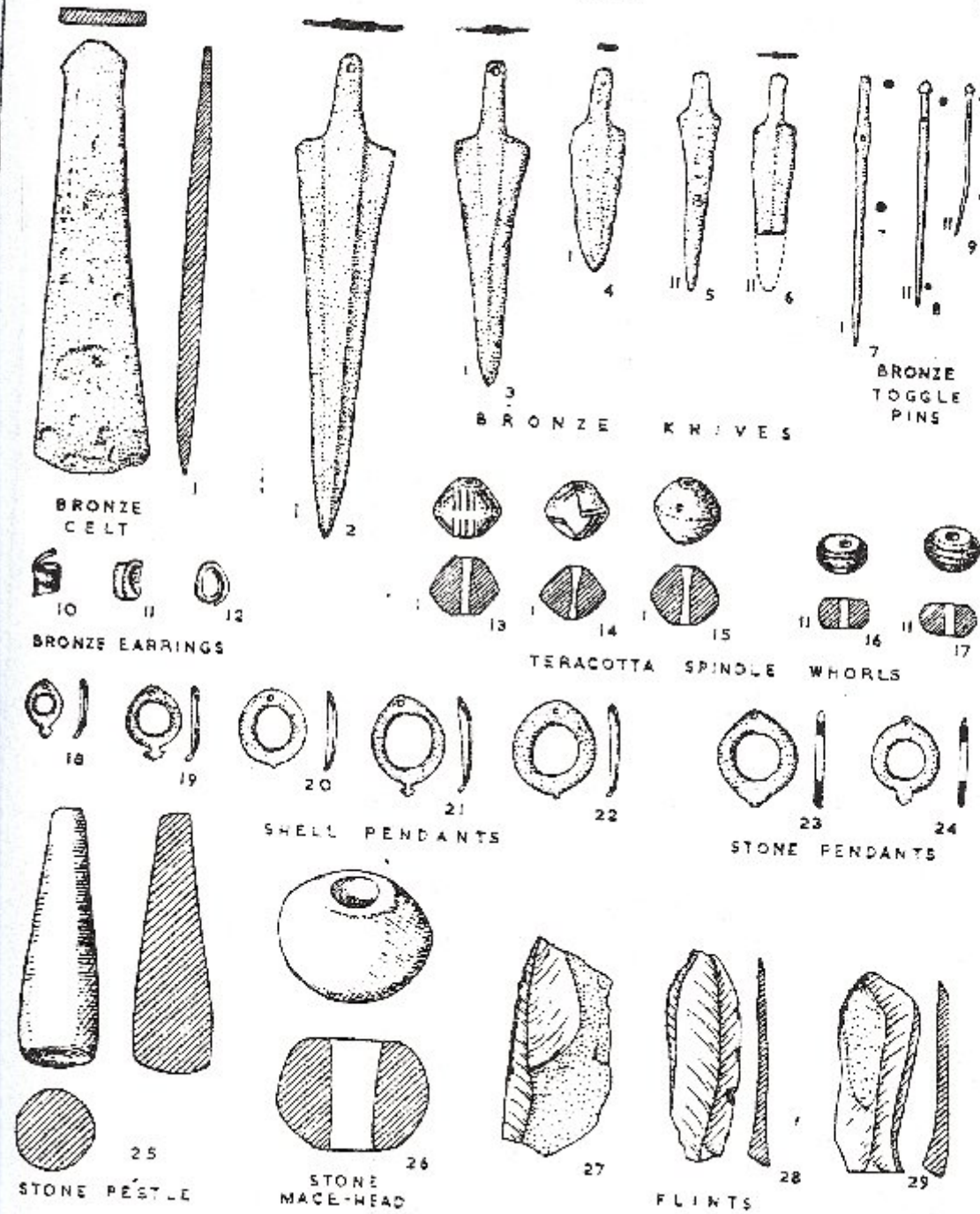

Fig. 84. Pólla-Vasilikó. Other arts and crafts.

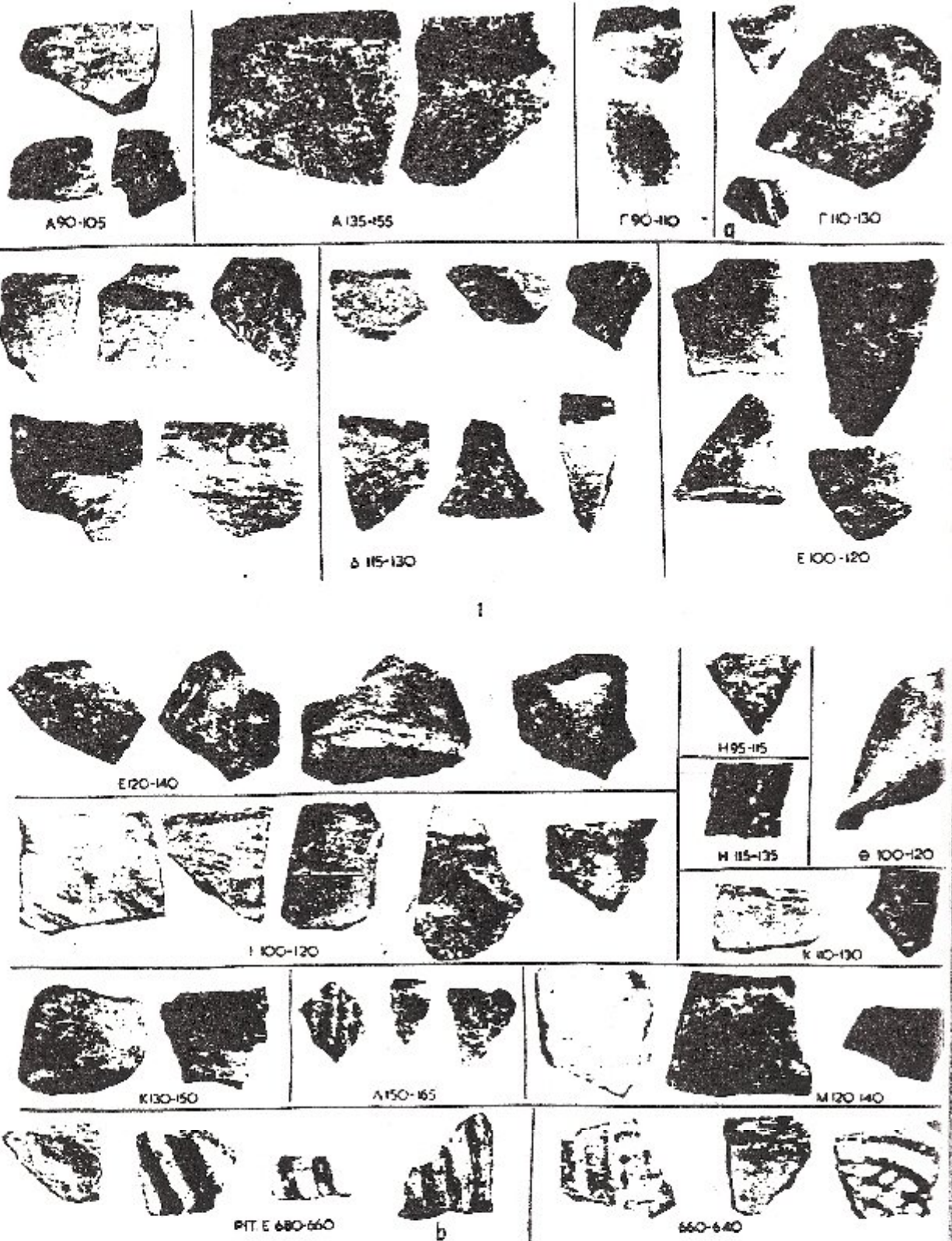

Fig. XLVI. Philia. Site B: Pottery

Fig. XLVII. Kyra - Alonia: Pottery

3 Trial II C

4 Trial III

1 Trial II A

2 Trial II B

103

Fig. 1. Pottery from Philia-Vasiliko (1—10, 12—23) and Morphou-Chrysiino (11)

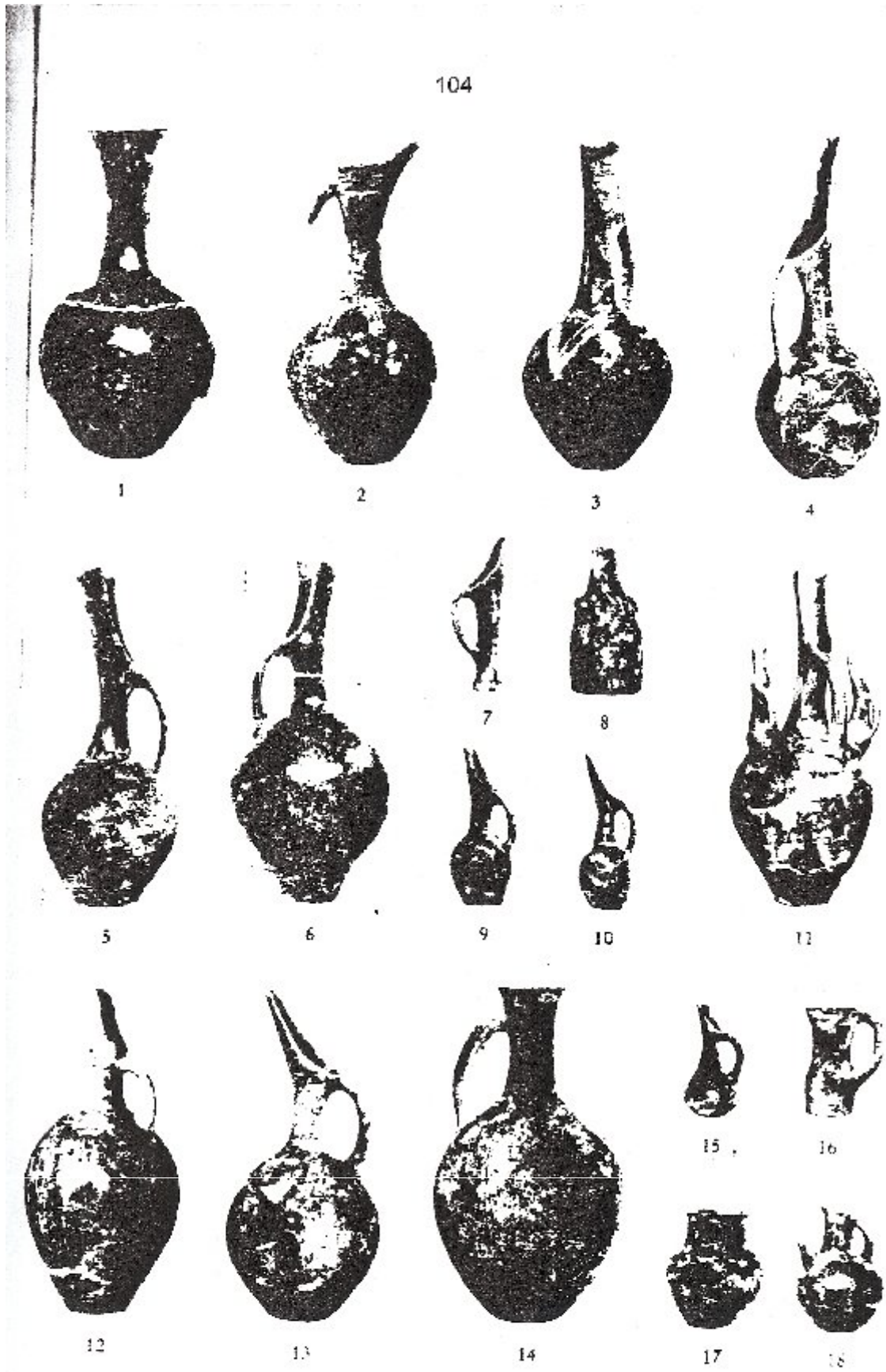

Fig. LI. Philia-Vasiliko: Pottery

105

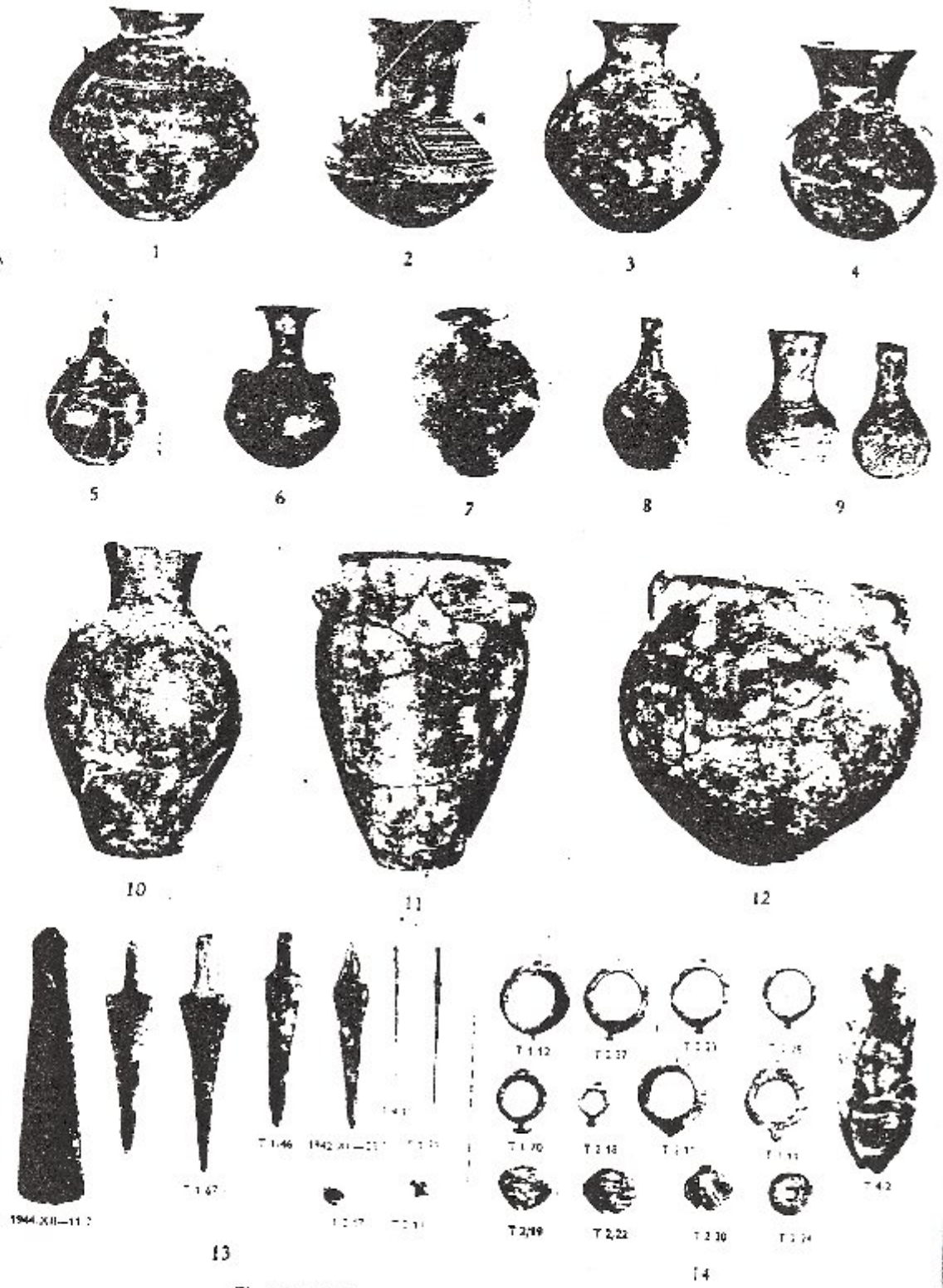

Fig. III. Philia-Vasiliko: Pottery and other Finds

